

VIGILIA

1995 / 2

A 60 éves Vigiliát köszönti

BALASSA PÉTER, HORVÁTH ELEMÉR, NAGY GÁSPÁR, NÉMETH G. BÉLA,
POSZLER GYÖRGY, RÓNAY LÁSZLÓ, SZABÓ FERENC ÉS TAKÁCS ZSUZSA

Pilinszky János kiadatlan versei

NYÍRI TAMÁS: Magyarország: állam és nemzet

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Vigilia	81
PILINSZKY JÁNOS:	Rembrandt; Genézis; Kivégzés; Hol és mikor? Király és királynő; Emberiség; Grünwald; Emelvény (<i>versek</i>)	89
SZABÓ FERENC:	A Vigilia indulása	92
STAHL ERVIN:	Mécs László, a szociális költő	99
MÉCS LÁSZLÓ:	Már kotlanak a sárkánytojáson! (<i>vers</i>)	102
NÉMETH G. BÉLA:	Akit veszteség volna feledni: Harsányi Lajos	103
RÓNAY LÁSZLÓ:	Sík Sándor Naphimnusz-fordítása	110
TAKÁCS ZSUZSA:	fény szitálja be (<i>vers</i>)	
HORVÁTH ELEMÉR:	kontra; a pápa légiói; antal az egyiptomi; a hórak hugai az öregedés első jele (<i>versek</i>)	114
RÓNAY LÁSZLÓ:	Két szerkesztő — két elképzelés	117
NAGY GÁSPÁR:	Jelek az égi ásatásból (<i>vers</i>)	121
POSZLER GYÖRGY:	A magyar Fa Sorsa (Ady-képek — Makkai és Sík)	122
BALASSA PÉTER:	Ereklye és tanszerláda	131
TED HUGHES:	Rigók; A lovak (<i>versek; Báthory Csaba fordításai</i>)	135
NYÍRI TAMÁS:	Magyarország — állam és nemzet	138

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ELMER ISTVÁN:	Doromby Károllyal	150
---------------	-------------------	-----

DOKUMENTUM

SÍK SÁNDOR:	Vigilia	158
-------------	---------	-----

1936-ban született Budapesten. Teológiai és irodalmi tanulmányait a Piarista Rend tagjaként Budapesten folytatta. 1963–1984-ig a kecskeméti Piarista Gimnázium tanára, majd igazgatója. 1984-től szerkeszti a Vigiliát.

Harmadszor jelenik meg ilyen címmel írás a lapban. Először hatvan évvel ezelőtt, 1935 februárjában, az új lap első számában, Schütz Antal tollából, majd 1946 decemberében, a lap újraindulásakor, az új főszerkesztőtől, Sík Sándortól. Mindketten helyzetelemzésre és programadásra vállalkoztak írásukban. Megrázkódtatásokkal terhes, új lehetőségekkel és veszélyekkel teli korunk arra készíti a készteti utódjukat — minden méltatlansága ellenére —, hogy visszapillantson és előretekintszen e jubileum kapcsán.

Költők és próféták küldetéstudatával

A lap szerkesztői:
 1935:
 Possonyi László;
 1936–1937:
 Balla Borisz;
 1938–1940:
 Possonyi László;
 1941–1942:
 Mécs László–Possonyi
 László;
 1943–1944:
 Possonyi László.

A „Vigilia” új arcokat és friss szellemet hozott mind a katolikus egyház, mind a kultúra világában. Célkitűzéseit már a címe jelezte, ahogy a kor legnagyobb magyar hittudósa, Schütz Antal bevezető esszéjében kifejtette. A „vigilia” egyszerre utal egy sajátos időszakra, az ünnepet megelőző napra, éjszakára, s egy ahhoz kapcsolódó emberi magatartásra, a készülődésre és a virrasztásra. A lapot Schütz Antal a jövőt építő fiatalok orgánumának tekintette. Nem lehet közömbös számunkra — írta —, hogy „milyen mintákat sző a ma a holnap számára, milyen embereket és milyen történéseket”. A fiatalok nemzedékét szólította meg, „amely a ma szövőszékénél ül, s felelősséget és hivatottságot érez megkezdeni a holnap mintáit”. Az ő feladatukat és felelőségüket vállalta az új folyóirat: „a hajnalvárók és holnap-építők attitude-jét, a virrasztást és őrtállást”. Gondolt-e, gondolhatott-e e cikk írója s a lap alapító gárdája arra, hogy ez a vállalás csakugyan sorsává lesz a Vigiliának fennállása egész ideje alatt?

Az a kor volt az, amelyben „a kőtáblák meghasadtak”, amelyben egyre kevesebb világítótorony pásztázta be az első világégés nyomán sötétbe borult s újabb barbárság felé sodródó Európát. Hit és kultúra, emberség és erkölcs egyaránt veszélybe került. Néhány év múlva már Radnóti Miklós a prófétákat idézte meg a kor iszonyatát festő utolsó verseiben: Ézsaiást, a „rettentő szavak tudósát”, hogy méltó átkot mondjon e világra, s Náhum dühét, mert „az ember újra s azóta is árva az emberforma pogányok hadsergében”.

A Vigilia a költők és a próféták küldetését egyként magáénak vallotta — az igazra, szépre, jóra éhes, de éppen vágyai és szabadsága miatt kiszolgáltatott és veszélyeztetett ember szolgálatában. A próféták „Isten emberei”, ugyanakkor a „nép emberei” is

voltak: éppen a nemzet érdekében léptek fel az uralkodó hatalommal vagy akár a közvéleménnyel, az uralkodó közfelfogással szemben is. Társadalomkritikájuk nem egy társadalmi vagy etnikai csoport érdekeire és értékelésére épült. Jahvéra, a történelem urára hivatkozva hirdették és kérték számon azokat az igazságokat, törvényeket és értékeket, amelyek nélkül nem maradhat fenn tartósan ember és társadalom: a szabadságot és a felelősséget, a jogot és az igazságosságot, az emberiséget és az irgalmasságot.

A Vigilia Maritainhez és a megújuló francia katolikus irodalomhoz fordult példáulért, s a forrásokhoz, a misztikusokhoz tért vissza egy modern keresztény lelkiség keresésében. A szellem és a lélek fensőbbiségét vallotta és bizonyította mindenféle erőszakkal szemben, a nemzetek és az emberek testvéri összetartozását mindenféle faji, sovíniszta vagy vallási elvakultsággal szemben.

Az ország német megszállásától a Vigilia nem jelent meg többé. Hallgatásával tüntetett az embertelenség ellen.

Mécses a sötétben

- A lap szerkesztői:
 1946–1948: Juhász Vilmos–Sík Sándor;
 1949–1963: Sík Sándor;
 1964–1968: Mihelics Vid;
 1969–1977: Rónay György;
 1978–1979: Doromby Károly;
 1980–1984: Hegyi Béla;
 1984–: Lukács László.
- A lap 1946 decemberében indulhatott újra — megváltozott társadalmi körülmények között, javarészt más szerkesztőgárdával. A beköszöntő írás *Vigilia* címmel Sík Sándornak, az új szerkesztőnek programadó nyilatkozata. A *Vigilia* irodalmi lapként maga mögött tudja a magyar irodalom nagy hagyományát, katolikus lapként az egyetemes kereszténység még nagyobb hagyományát, s ezek birtokában magáénak vallja „azt a szerény, mégis mérhetetlen jelentőségű történelmi folyamatot, amelyet a magyar katolikus újjászületés nevével szoktak illetni”.
- Három veszélyre hívja fel a figyelmet Sík Sándor: az első a hagyományok megmerevedése, hiszen „a hagyomány-tisztelet: őrizni az örököt, megújítani az ideigvalót”. Másodsor: a katolikus egyetemesség nevében tiltakozik a „szektárius kislelkűség” ellen. Végül a dilettantizmus veszélyére utal, hiszen „az ún. katolikus irodalomban kétségbeejtően eláradt a giccs és a szentimentalizmus, az álpátosz és az álromantika”, s ennek elsősorban „a dilettantizmus elburjánzása az oka”. Írása végén azonban már pozitíven fogalmaz: „Ernek a nagyszerű, ennek az egészen magyar és egészen európai, egészen katolikus és egészen emberi, egészen magasrendű és egészen mindenkinek-való, egészen hagyományörző és egészen »haladó« szerves és átfogó kultúrának: ennek a nagy Ünnepek vágya és reménye, hite és akarása parázslík virrasztásunk tüzeiben.”
- A háború utáni *Vigilia* lendületét is megtörte az új diktatúra. Hamarosan az egyetlen katolikus havilap s az egyetlen viszonylag független irodalmi folyóirat maradt a halálra ítélt magyar szellemi életben. Terjedelmében és példányszámában lecsökkentve, a cenzúra béklyójába verve, számról számra küszködve a

megszólalás egyre gyébrebbre szűkített lehetőségével vállalta a virasztásnak prófétákra és költőkre szabott feladatát. A lap legelső emblémája mécesst formált. Aligha gondolhattak akkor még arra, hogy ez valóban bekövetkezik: a diktatúra sötétjében csupán mécesnyi lángjával terjeszthette a szellemnek, a szabad emberi gondolatnak és az Evangéliumnak a világosságát. A hallgatásra ítelt „polgári” írók itt találhattak menedéket, a templom falai közé bezárt egyház üzenete így kaphatott mégis valamelyes nyilvánosságot.

A Vigilia a 60–70-es években

A Vigilia az élet átmentését segítette ezekben az években mind a magyar irodalomban, mind a katolikus egyházban. A szellem szűkre szabott légterében a lap a tágasságot képviselte résnyire nyitott lehetőségeivel is, s így élte a reményt a fennmaradásra, a hitet abban, hogy létezik világ a zárka falain kívül is. Mihelics Vid *Eszmék és tények* című rovatával éveken át ablakot nyitott a külvilágra, az egyetemes egyház történéseire, Rónay György pedig *Az Olvasó Naplójá*-ban könyvkritikáival a mércét jelentette a hatalmi ideológia nyomása alatt senyvedő magyar irodalomnak.

A hatvanas-hetvenes években két fontos nyitást hozott a lap, jelentőset nemcsak a magyar egyház, de az egész magyar társadalom szempontjából is. Elsőként s szinte egymagában „hozta haza” a II. Vatikáni zsinatnak új korszakot nyitó szellemiségét. Nemcsak ismertette a zsinat lefolyását, dokumentumait, eredményeit, hanem a zsinat szellemében kezdett gondolkodni, próbálta értékelni egyházunk és világunk eseményeit. Némelyik irányban meg is előzte útkereséseivel a zsinatot, éppen azoknak a francia teológusoknak nyomán (mint Henri de Lubac és Yves Congar), akiknek sokáig mellőzött teológiai felismeréseit a zsinat rehabilitálta, sőt beépítette tanításába. A lap már az ötvenes évektől fölvetette a világiak nagykorúságának kérdését, ismertette Teilhard de Chardin gondolatvilágát, elemezte az egyház és a világ kapcsolatát. E legutóbbi törekvés aztán Rónay György főszerkesztősége idején határozott nyitást hozott a kor magyar társadalmi és szellemi élete felé, annak a dialógusnak a szellemében, amely szintén a zsinat vezérlő eszméi közé tartozott. Ide tartozott az a kísérlet is, hogy párbeszédet kezdjenek marxisták és keresztények között Európa-szerte, majd hazánkban is. A történelem fintorai közé tartozik, hogy mire ez a párbeszéd valóban kibontakozhatott volna, addigra már a marxizmus elvesztette hitelét, majd hamarosan összeomlott a fennmaradását biztosító hatalom is.

Az értékek válsága és változása

1989-90 nemcsak a politikában hozott változást, hanem a társadalom, az egyház és a kultúra életében is. Fordulat következett be a nemzetközi életben is, főleg a már korábban megkezdődött európai

integráció kiszélesedésével és felgyorsulásával. Az országot mindez váratlanul érte, s mélyen megrázta, hiszen negyven éven keresztül a nyugati világ mozgásaitól gyakorlatilag elzárva, a pártállam által teremtett mesterséges környezetben folyt szellemi és vallási életünk. A hetvenes évektől meginduló liberalizálódás, a Lajtán túl is bővülő és erősödő gazdasági, majd szellemi, végül politikai kapcsolatok csak részlegesen s kevesek számára tudtak hidat verni a két világ közé.

1989 után

A nemzet függetlenségének visszanyerése, a demokratikus szabadságjogok helyreállítása sajátos eufóriát okozott az országban. Az oly régóta hiányolt szabadság szinte mitikus színezetet kapott, és számos illúzió, számos veszély forrásává lett. Ha a szabadság nem párosul felelősséggel, a másik ember és a közjó iránti tisztelettel, ha elszakad a rendtől és az igazságtól, akkor a szabadpiac helyett szabadrablás, a szabad véleménynyilvánítás helyett társadalmi méretű acsarkodás és folytonos belső háborúskodás, a nemzet újjáépítéséért való nemzeti összefogás helyett a nemzet széthullása következik be. Az ország nem volt felkészülve arra, hogy a szinte ölébe hullott történelmi lehetőséget hatékonyan, késlekedés és tétovázás nélkül, jól használja fel. Úgy jártak sokan, mint az Ígéret földje felé vándorló zsidók: felejtve fogságukat visszavágytak az egyiptomi húsosfazekak mellé...

Igen sokan azt várták, hogy a szólásszabadság megszületésével virágzásnak indul az irodalom és a kultúra, a lelkiismereti és vallásszabadság biztosításával föllendül az egyházak élete. Az eredmény mindkét területen elmaradt a várakozástól. Gombamód szaporodtak a folyóiratok, bárki publikálhatott bármit — ám a felgyűlt szellemi tartalékok hamarosan kifogytak, s a megnövekedett mennyiség óhatatlanul a minőség romlásához vezetett. A piaci szabadverseny betört a szellem világába is, a talmi többnyire kelendőbbnek bizonyult az igazi értékeknél, a harsányság túlkialbálta az igazi művészetet. Kiderült: az igazi humánusmot és kultúrát nemcsak az elnyomás veszélyeztetheti, hanem a szabadsággal élni nem tudás is.

A nyugat-európai
szekularizáció

Az elmúlt évtizedek alatt nemigen tudtuk figyelemmel kísérni a kontinensünkön zajló szellemi folyamatokat, így a szekularizációt sem. Az európai kultúra egyre jobban elszakadt keresztény gyökereitől, s tetszése szerint használja fel, alakítja át, torzítja el vagy építi tovább ősei hagyományát. Ahogyan némelyik középkori katedrális köveit széthordták, s belőlük egész települések épültek föl a környéken, úgy hordják szét napjainkban is az egyház építőköveit. Nyugat-Európában a szekularizációnak e folyamata a demokrácia játékszabályai szerint zajlott le. A keresztény értékek lassan kiszorultak a közéletből, az életet alapvetően meghatározó tényezők közül, a kereszténység elveszítette korábbi súlyát a nyugati világ világnézeti és kulturális pluralizmusában. A tudomány, a technika, a gazdasági és a politikai élet függetlenítet-

te magát az örök igazságoktól és értékektől, autonóm törvényeket alkotott magának, és saját értékrendje szerint folytatja működését. „Az evidenciák meghasadtak”: az utóbbi évek aggasztó tünetei, az ökokatasztrófa és a biokatasztrófa növekvő veszélye mutatják, hogy az emberiség nem élhet tartósan közös erkölcsi alap, olyan, mindenkire kötelező étosz nélkül, amely nem egyéni vagy csoportérdekek kompromisszumából, hanem az igazságból születik, és az teszi kötelező érvényűvé.

**A kereszténység
háttérbe szorulása**

Hazánkban a kereszténység és az egyház háttérbe szorulása nem lassan és folyamatosan, a liberális demokrácia játékszabályai szerint zajlott le, hanem erőszakos hatalomátvétellel, eleinte az egyház nyílt üldözésével, később leplezett, de határozott diszkriminálásával, végül egyre kifinomultabb módszerekkel történő manipulálásával. Mindez sokak szemében elfödte azt a tényt, hogy közben megindult a magyar társadalom szekularizálódása és atomizálódása is. A hatalom lefojtottságában sem a szekularizáció, sem az egyén és társadalom életét hordozó erkölcsi értékek elbizonytalanodása nem vált annyira nyilvánvalóvá, mint 1990 után, a megnyílt szabadság légkörében.

**A II. Vatikáni zsinat
szellemiségének
jegyében**

Négy évtizedes benuulás után nem könnyű magára találnia az egyháznak sem. Nem adottak számára azok a tárgyi és személyi feltételek, amelyek nélkülözhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy maradéktalanul ellássa szerteágazó feladatkörét, amelyet pedig annyira igényel a társadalom. Hiába mozoghat szabadabban szabadabbá lett világunkban, gyakran kényszerpályákra terelik a konkrét adottságok, az a valóság, amelyben élnünk kell mindnyájunknak. Évekre, talán évtizedekre lesz szükség ahhoz, hogy valóban újjászülethessenek az Evangéliumra épülő hagyományok, a II. Vatikáni zsinat szellemében, II. János Pál pápa szándékai szerint: belső összefogással, megtéréssel, megújulással készülve Krisztus születésének jubileumára. A legsürgetőbbnek ma a megújulás alapirányainak kijelölése s az erre épülő stratégia kidolgozása látszik, aztán pedig testvéri, önzetlen összefogás a feladatok közös megoldására.

Az egyház, krisztusi küldetése szerint az ember szolgálatában áll. De térségünkben ez ma — a minden téren jelentkező pluralizmus világában — új feladat elé állítja. A szabadság helyes használatára, a felelősségre, az emberélethez nélkülözhetetlen erkölcsi értékek tiszteletére, a szeretetben kibontakozó szabadság távlatait kell megmutatnia azok számára, akik csak alig néhány éve kösölhettek bele a politikai függetlenségbe, s nem érezték még át a súlyát az evvel járó felelősségnek; akik a szórakoztatóipar és a kereskedelem kifogyhatatlan áru kínálatától megigéztetve a kiéhezettek mohóságával habzsolnának föl mindent, s nem volt még módjuk megtanulni a megkülönböztetés, a helyes válogatás, a szükséges önfegyelem kultúráját.

Az úgynevezett szocialista rendszer az egyenlőség jelszavait ír-

ta ugyan zászlajára, valójában azonban új egyenlőtlenségeket, új szegénységet termelt ki, s képmutató módon a szociális problémáknak még a kimondását is megakadályozta. Mára nyilvánvalóvá váltak, és a kialakuló piacgazdaság körülményei között még súlyosabbnak tűnnek a régi és az új szociális problémák, s a lakosság széles rétegeinek olyan új és szokatlan helyzetekkel kell szembenéznie, mint a munkanélküliség, annak gazdasági, pszichikai és morális következményei.

Az emberi megújulás

Ma már világosan látszik, hogy a politikai-gazdasági reformok nem képzelhetők el morális, kulturális, általában emberi megújulás nélkül. Nem elegendő a politikai és a gazdasági élet struktúráinak megújítása, a szerkezeti és a szervezeti változtatások a társadalomban, ha nem sikerül megújulnia a nemzet tagjainak is gondolkodásuk szellemében, életmódjukban, erkölcsükben. Hogyan tudják ezt segíteni az Evangéliumot hirdető egyházak? Mi a feladatuk ma a „költőknek és a prófétáknak”?

Mit is jelent valójában az a mondat, hogy „csak a keresztény Magyarországnak van jövője”? Politikai vagy lelki üzenetet hordoz-e? Hogyan értelmezhető a II. Vatikáni zsinat szellemében, a vallásszabadságról és az egyház társadalmi küldetéséről szóló tanítás fényében? Hogyan értsék azok a magyarok, akik nem vallják kereszténynek magukat? A szenvedélyes viták nem kímélték a legtisztább eszményeket, a legigazibb értékeket sem, s romba döntöttek szilárdnak tartott emberi kapcsolatokat, konszenzusokat is. Az ország s elsősorban talán annak értelmisége ma megosztottabbnak látszik, mint valaha, s ennek árnyéka ráborul az egyházra is.

A virrasztás új programja

Az Emberi Jogok Nyilatkozata századunkban hivatalosan is deklarálta, hogy minden egyes ember: személy, akinek elidegeníthetetlen joga van az élethez, a szabadsághoz. Valójában a bibliai kinyilatkoztatás egyik legfontosabb tanítása vált közkinccsé. A kereszténységnek az emberre vonatkozó másik két alaptétele azonban egyre inkább háttérbe szorult, s így egyre veszélyesebb következményekkel járó, egyoldalú kép alakult ki az emberről. Napjainkra — súlyos katasztrófák tapasztalata nyomán — újra megérlelődik a felismerés, hogy az emberi személy nemcsak autonómia, hanem reláció is. Szabadsága csak a személyes kapcsolatokban, a mások felé fordulásban teljesezhet ki.

A szabadság felelőssége

A szabadság nem képzelhető el felelősség nélkül. Az ember nem lehet egyszerűen önmagának mértéke, tartósan csak az igazságra alapozhatja az életét. Magyarországon évtizedeken át a hatalom elnyomásával, az ideológiai indoktrinációval, a politikai (vagyis párt-) érdekek mindenhatóságával szemben kellett védel-

**Az egyház
közösségformáló
szándéka**

mezni az ember szabadságát. Az egyház elvi alapokon került szembe a személyiségről alkotott marxista felfogással. A kereszténységet individualistának, reakciónak bélyegezték, mert sikrázott az emberi személy méltósága, szabadsága és jogai mellett. Az újonnan visszanyert politikai szabadság eufóriájában viszont könnyen felülkerekedhet az autonómiának a már jól ismert mítosza, amely a szabadságot az erkölcsi törvénytől való függetlenségként értelmezi, s az egyén igazát fölébe helyezi az igazságnak, az önérdeket a közjónak.

A totalitárius diktatúra csak alattvalókat ismert, nem önálló ítéletalkotással és jogokkal rendelkező személyeket. Az elmúlt négy évtizedben a civil szerveződések, a spontán, természetes közösségek kihalásra voltak ítélve. Ezek a tiltott „kisközösségek” mégis szerveződtek és növekedtek, az egyházon belül is. A nyolcvanas években egyre erőteljesebben éledező közösségi élet a rendszerváltozással meglepő módon mégis mintha sorvadásnak indult volna. Ma újra lehetőségünk van egyesületek, társulatok alakulására. A közeljövő fogja megmutatni, hogy a közösgalakításnak, az egyéni és csoport-érdekek képviselésének ma még forrongó, kaotikus igénye csatározásokhoz, pártoskodásokhoz vezet-e csupán, a folytonos belső harcok színterévé téve a nemzetet, vagy pedig sikerül kifermálódniük olyan valódi közösségeknek, amelyek tiszteletben tartják a másik ember, a másik csoport érdekeit, nézeteit. Ez is kihívás a ma egyháza számára: benső közösségformáló erejével megrajzolni és saját közösségi életében felmutatni azokat az alapelveket, amelyek a személyiség kibontakozásához is nélkülözhetetlen közösségek egészséges működését megszabják.

A gazdasági-társadalmi válság és a szociális problémák mögött meghúzódó emberi-erkölcsi válságot a közvélemény előtt a nyolcvanas évek elejéig igyekeztek eltitkolni. Mára az ijesztő tények nyilvánvalóak: a nemzet nem jelentéktelen részének önpusztító, a közjót és közrendet súlyosan veszélyeztető életmódja a társadalom egészét veszélyezteti már. S az értékek és mértékek, az irányok és fogódzópontok elvesztése nemcsak a társadalom peremére szorult rétegekben jelentkezik: az 1990 óta részben újraformálódó, részben az előző korszakból átalakuló „felső tízezer” körében sem ritka, hogy az egyéni érdekek érvényesítése fölébe kerül a igazságosság, az erkölcs, a szolidaritás minden megfontolásának. Végül: egyre nyíltabban kap hangot az az öné- és/vagy közveszélyes nézet, hogy a szabadság hatályon kívül helyezheti az igazságot, az igazságosságot, az etikai törvényeket.

Hatalmas erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy a „szocialista demokrácia”, a „népi demokrácia” állami gondozottjai szabad, önállóan kezdeményező, a köz javát és a másik szempontjait tisztelő, felelős, felnőtt állampolgárokká váljanak. Nem térhetünk át a jogállamiságra a társadalom erkölcsi tudatának újjászületése nél-

kül, ez pedig csupán az egyes embereken keresztül, az ő érték-felismerő és elismerő elkötelezettségükön keresztül következhet be.

*

Ebben a forrongó és jövőjét kereső magyar társadalomban keresi ma helyét és feladatait a Vigilia. Nézőpontja sajátosan távolságtartó. Legrangosabb korszakaihoz méltóan szeretné vállalni az egységet a magyar kultúra egészével, és egyszerű eszközeivel szolgálni azt. Egynek érzi magát a magyarsággal, határainkon innen és túl. S egynek tudja magát az egyházzal, magáénak vallja annak katolikus, azaz térben és időben egyetemes, bár mindig a mindenkori térben és időben sajátosként megmutatkozó hagyományát és hitének bizonyosságát. A szentpáli értelemben vett „megszabadító” igazság erejében bízva vállal felelősséget a világról és a magyar valóságért, de nem bocsátkozik klikkharokba, a szaktudományokra tartozó vitákba vagy akár politikai csatározásokba. Kétezer év történelmének tanulságait törekszik felkínálni, s a világegyháznak sokrétű, egyetemes horizontokat nyitó — az ökumenét is magába foglaló — tapasztalatát az önmagunkkal való számvetéshez. A teljes valóságot és igazságot kutatva igyekszik mérlegre tenni korunk eseményeit, és a társadalmi folyamatok gyakran kaotikus kavargásában megjelölni keresztény perspektívákat, vagyis keresztény szemmel elemezni jelenünk történéseit, jövőnk lehetőségeit és feladatait. A Vigilia — régi hagyományaihoz méltóan — együttérzéssel fordul a társadalom hátrányos helyzetben lévő rétegei felé, és megkülönböztetett figyelemmel kíséri a szociális helyzet alakulását.

Ha a Vigilia ezt a hivatását be tudja tölteni századunk utolsó éveiben, akkor — reméljük — hozzájárul egy igazabb és boldogabb világ születéséhez Magyarországon és Európában.

PILINSZKY JÁNOS

Rembrandt

A költő hagyatékából
(MTA Kézirattár)
előkerült versek
1972-73-ból. Közreadja:
Haflner Zoltán.

*Szüldi ház, hamuból és ecetből
csók és kézcsók, hamuból és ecetből,
csukott szemek a sírban és az ágyban,
halálon túli fegyelemben.*

Genézis

*Úgy találta, hogy gyöngé még
az ütlegre, hát elengedte.
Később mégis megölte őt,
és elásta, hogy elfeledje.*

*De akit egyszer megverünk
és megölnünk, virág lesz abból.
Az ütlegből s a félelemből
levél születik, szirmok és virágpor.*

Kivégzés

*Itt
Most
Én*

Ti

Mi

*Nem
Nem*

*Igen
Igen
Igen*

Hol és mikor?

Wiener Pálnak

*Hol és mikor?
Fölhúzom ingem
és leeresztem alsónemümet.*

*Ahonnét jöttem, s ahová
soha nem mertem visszatérni,
az erdőbe, a nagy lombok alá,
visszalépek a fehér-feketébe.*

*A maszat és a tisztaság,
akár az óraketyegés,
ugyanazt mondja és ugyanazt írja:
meztől állok s meztelenül.*

Király és királynő

*Magányossá tettél. Innét hűségem.
Összetörtél. Ezért vagyok erős.
Kifosztottál. Ettől ragyog palástom.
Ülünk, fekszünk, sétálunk egymás oldalán.*

Emberiség

*Ez hátra csuklott. Az előre dőlt.
Volt, aki hányt. Volt, aki lefogyott.
Volt, aki megnőtt és kövér lett,
akár egy kappan. Így igaz.
És volt, akit karomba véve
saját nevemen szólítottam.*

Grünewald

*Az Atya lehányta szemét.
És a teremtés tehetetlenül,
akár egy tépett függöny csüng alá.
Jézus halott. Egy pillanatra
csak a szögek vannak a helyükön.*

Emelvény

*Föl, az emelvény tetejére —
Apa-Anya. S megint: Apa-Anya.
Párosával számlálgatja a kint,
akinek meg kell halnia.*

*Kúszom, de mégis szinte röpülök,
száz lábon, utóljára, a halálba.
Bizony, nem Úrfelmutatás
a hozzám hasonlók halála.*

*A lépcsőfokok közeiben tájkép.
Kioperált felhőraj. Alkonyat.
Mozaik szemmel látom a világot.*

A Vigilia indulása

1931-ben született Kálócán. Jezsuita szerzetes. Egyetemi tanulmányait 1953–56 között az ELTE francia–magyar szakán folytatta. 1956-ban emigrált. További rendi tanulmányait Leuvenben és Párizsban végezte. 1967-től több mint huszonöt évig a Vatikáni Rádió magyar adásait szerkesztette. 1993-ban hazatelepedett. A Távlatok főszerkesztője. Pázmány Péter és Prohászka Ottokár életművének feldolgozásával foglalkozik.

Köztudomású, hogy a francia szellemiség az újkorban meghatározó szerepre tett szert egész Európában. Így a francia katolicizmusnak is döntő szerep jutott a 20. század első felében. A századforduló szekularizációja (egyház és állam szétválasztása, az egyházi élet, oktatás elnyomása stb.) után — főleg az első világháborút követő években — a francia egyházpolitikai helyzet javult. Közben a múlt századi pozitívizmus és egyházellenes ideológia is kezdett átalakulni: Bergson filozófiája, a katolikus szellemű gondolkodók és a konvertita írók, költők példája új helyzetet teremtett, amire felfigyel az 1906-ban Párizsban tartózkodó Ady is. Az új misztika, a „lázás istenkeresés” szele megérinti, és ezeket jegyzi fel: „S az irodalmi kávéházakban kacagnak a kócos fiatalok, ha egy-egy megtérés hírért hallják. Csak a súlyosabbja érez egy pillanatig halálos hideget a szívében. Ó, jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem, hogy egy szép napon elfáradunk és istenfélők leszünk.” Vezér Erzsébet *Ady Endre* című könyvében hozzáfűzi: „Párizsból hazatérve azután írja le először Isten nevét versében.”

*Néhányszor már-már, szinte hittem,
Néhányszor megjelent az Isten...*
(Sötét vizek partján)

Az újkatolikus francia irodalom

Király István Ady Párizsával kapcsolatban a „neomisztika pusztításáról”, „az istenkeresés tornádójáról” beszélt, némileg ironikus hangnemben. A tényt azonban nem lehetett tagadni. Ha valaki elolvassa Raïssa Maritain *Nagy barátságok* című visszaemlékezéseit, találkozik a francia újkatolikusok (gondolkodók, írók, művészek) neveivel, akik a Maritain házaspár meudoni lakásának látogatói voltak, illetve akik Maritainék és barátaik „pálfordulására” hatással voltak.

Péguy, Psichari (Renan unokája), Bloy (a Maritain házaspár keresztapja), Rouault, Cocteau, Fumet, Gilson, Gabriel Marcel, Sertillanges, Julien Green, Clérissac, Mounier ... — folytathatnánk a sort. Valamennyien így vagy úgy, a Maritain-körhöz tartoztak, illetve az újkatolikus szellemiséget képviselték. Természetesen nem feledkezhetünk meg a három „nagyról”; Claudel, Bernanos, Mauriac az újkatolikus francia irodalom világhírű alkotói voltak már a harmincas évek derekán.

Raïssa Maritain így emlékszik vissza Bergsonra:

„Péguyvel, Sorellet és Ernest Psicharival korán odamentünk (Bergson órájára), hogy biztosan kapjunk helyet. (...) Nem a sznobizmus hozta ide a nagyszámú hallgatóságot, mint ahogy sokan hajlamosak lennének hinni, hanem egy csalhatatlan ösztön. Bizo-

Nagy barátságok. Szent István Társulat, 1986, 60-61

nyosan nem mi voltunk az egyetlenek, akiknek Bergson visszaadta a szellem örömét, visszaállítván a metafizikát régi jogaiba. (...) Bergson szertefoszlatta az áltudományos pozitivizmus metafizika elleni előítéleteit, a szellemet visszahívta eredeti működéséhez, alapvető szabadságához.”

Bergson hatása

Könyvről könyvre,
(márc.16. és ápr.1-i
jegyzetek)

Bergson hatástörténete külön tanulmányt érdemelne. Franciaországon kívül is jelentős befolyásra tett szert. Dienes Valéria a Collège de France-ban hallgatott Bergson-előadásokra vezette vissza későbbi megtérését. Nemcsak Bergson műveinek fordítója és ismeretője lett, hanem Bergson eszméinek helyes tolmácsolásával közvetlenül is hatott barátjára, Babits Mihályra, majd Prohászka Ottokárra.

Babits 1933 tavaszán Bergson új könyvével, *Az erkölcs és a vallás két forrásával* foglalkozik, és örömmel köszönti a várva várt munkát, hiszen — mint vallja — „az elsők között voltam, akik nevét Magyarországon leírták”. Bergson a misztikusok tanulmányozása során eljut a Szeretet-Istenhez, majd elérkezik a kereszténység küszöbéig. (Csak az üldözött zsidókkal vállalt szolidaritása miatt nem veszi fel halála előtt a katolikus keresztiséget.)

Amikor tehát a Vigilia megindul, a magyar értelmiség egy része ismerte nemcsak a katolikus lapokból, de más folyóiratokból (így a Nyugatból) is a francia szellemi megújulást. Már 1910-ben Babits egy jelentős tanulmányt tett közzé a Nyugatban Bergson filozófiájáról. (Ezt a tanulmányt Dienes Valéria franciára fordította Bergson számára, aki szerint Babits írása egyik legjobb összefoglalása volt eszmevilágának.)

Nem szólva itt Rimbaud-ról, a „vad misztikusról”, akinek *Vil-lanások (Illuminations)* című prózaversei „termékenyítő” hatással voltak Claudelre, a kamaszköltőre; éppen Paul Claudel 1886-os megtérése indította el a megtérések sorozatát. 1886 karácsonyán a Notre Dame-székesegyházban tartott vesperás alatt érte a kegyelem villámcsapása. 1913-ban így emlékezett vissza megtérésére: „... Én is akkor, 18 éves koromban, Pirusz és Babilon foglya voltam, Párizs legsötétebb sikátoraiban bolyongtam úgy, hogy a Saint-Jacques utca és a Faubourg-Poissonière utca helyett Pokol utcát és Kétségbeesés utcát olvastam a táblákon...” Claudel leírja a századforduló francia légkörét: a pozitivizmus, a monizmus, a mechanista világszemlélet, a szcientista ideológia pöffeszkedett a katedrákon: ezt töri meg csakhamar Bergson filozófiája és a nyomában elinduló spiritualista irányzat. Claudel *Magnificat*-jában majd így énekel:

*Áldott légy, hogy megszabadítottál bálványaimtól,
és így most már Rajtad kívül nem imádok
se Ízist, se Osirist, se az igazságosságot, se a Haladást,
vagy az Igazságot, vagy az Istenséget, vagy a Természet
törvényeit, vagy a Művészetet, vagy a Szépséget...
senki mást, egyedül Téged!*

Claudellel kezdődik tehát a sor; kezdetben a Vigiliában legtöbbször az ő nevével találkozunk. Persze, mint majd látjuk — erre csak az utolsó évtizedben derült teljes fény —, Claudel megterése nem volt olyan „pontszerű”, amint azt ő maga is érzékeltette egyes írásaiban.

A harmincas évek derekára tehát, amikor a Vigilia elindul, a francia katolicizmus, a filozófia-teológia és az irodalom Európá-szerte szétsugározza a katolikus szellemiséget. Ugyanakkor más európai országokban is a nagy katolikus irodalmi reneszánsz tanúi lehetünk: Papini, Sigrid Undset, Chesterton, Gertrud von Le Fort... a katolikus szellemiség újjászületését eredményezik.

A magyar katolicizmus és a Vigilia

Ennek a katolikus irodalomnak ad elsősorban fórumot az 1935 februárjában elinduló Vigilia (szerkesztik: Aradi Zsolt, Balla Borisz, Possonyi László). Csakhamar a szerkesztőkhöz csatlakozik, illetve részben felváltja őket Horváth Béla és Just Béla. Ez utóbbi a francia újkatolikus irodalom kiváló ismerője. 1935-ben a Magyar Kultúra „könyvtára” sorozatában megjelenik *A modern francia katolikus irodalom* című könyve, amelyről csakhamar Gabriel Asztrik ír ismertetést a *Magyar Kultúrában*. Itt rögtön megjegyzem, hogy Bangha Béla kéthetenként megjelenő lapja, a Magyar Kultúra is gyakran foglalkozott a francia katolikus irodalommal és szellemiséggel. Borbély István például az 1935-ös évfolyamban kétrészes cikket ír „a katolikus Franciaországról”; ebben nemcsak a nagy írókat emlegeti (Claudel, Mauriac), hanem a korabeli nagy misztikusokat is (Lisieux-i Szent Teréz, Charles de Foucauld), valamint beszámol a Belgiumból elinduló és Franciaországban is szélesen kibontakozó JOC-ról, a Keresztény Ifjú munkás Mozgalomról. A Magyar Kultúra 1935-ös évfolyamában ismertetik a Semjén Gyula fordításában megjelent *Selyemcipőt*, Claudel remekművét, de alapos, kétrészes tanulmány jelenik meg Péguyről is Just Béla tollából. Persze, Papini vagy Gertrud von Le Fort művének ismertetésére is sor kerül.

Mi újat hozott tehát a Vigilia, amelynek első számai túlnyomórészt a francia újkatolikus gondolkodókat (első helyen Maritain tomizmusát) és írókat, költőket ismertetnek? Mindenekelőtt szembeötlő, hogy — például a Magyar Kultúrától eltérően — szinte alig foglalkozik politikai-közéleti aktualitásokkal. Az irodalom, a művészet, a lelkiség és a misztika mellett csupán néhány történelmi tanulmány jelenik meg. Kivételt képeznek az olyan írások, mint *A Harmadik Birodalom történetiszemlélete* (Stark J.) vagy *Miért veszedelem a turánizmus?* (Avar Gy.) Az ilyen tanulmányokból sejthetjük meg a feltörő nemzetiszocializmus fenyegető veszélyét, a turánizmus áltudományos ideológiájának terjedését.

A Vigilia szellemisége

Schütz Antal beköszöntő cikkében próbálja meg érzékeltetni a Vigilia szellemiségét és programját: „Órállásban és virrasztásban várni az Úr Krisztust. Minden történelmi kornak ez a legmélyebb értelme, és minden történelmi fordulónak ez az igazi föladata:

éber virrasztásban várni s elszánt készüléssel és útkészítéssel fogadni az Úr Krisztust..." Ez a „vigiliás” szellem, mondhatnánk, igazában minden keresztény mozgalomnak, kezdeményezésnek, lapnak sajátossága. A virrasztás és őrállás, a húsvéti misztérium ünneplése egyetemes keresztény küldetés! Mi tehát a specifikus?

Egy kicsit többet megtudunk a Vigilia célkitűzéseiből a folyóirat 1936. karácsonyi számából. Hóman Bálint történész, az akkori magyar kultuszminiszter válaszol a lap kérdéseire. A beszélgetés elé írt szerkesztőségi bevezetőben olvassuk: „A Vigilia, eredeti elgondolásához híven, minden egyes alkalommal a legmagasabb színvonalú eredeti tanulmányokat, cikkeket, szépirodalmi munkákat hozta olvasóinak. Távol a napi eseményektől, örök aktualitások felé irányítva tekintetünket, egy egészen külön folyóirat-típust termelt ki a Vigilia.” Figyelemreméltó az utolsó mondat: valóban így jellemezhetnénk a kezdeti számokat. De mintha a szerkesztők éreznék, hogy a napi eseményektől távol, az „örök aktualitások” kizárólagos figyelése nem elégséges, egyre inkább a magyar és a nemzetközi történelmi valóság felé fordulnak. Idővel szaporodnak a hazai munkatársak is: kevesebb lesz a fordítás és több az eredeti írás.

Költészet és kritika

Persze a Vigilia kezdeti profiljának akkor megvolt a sajátos szerepe. Többek között pótolta egy jelentős hiányosságot: a magyar provincializmus előtt európai, katolikus távlatokat nyitott, és a francia katolikus szellemiség ismertetésével ráirányította a figyelmet arra, amit mindjárt az első számban Kállay Miklós a magyar irodalom *metafizikátlanságának* nevezett. Az érdekes tanulmány nemzetközi példákra hivatkozva (főleg a franciákra, köztük Claudelre) rávilágít arra, milyen jelentős szerepe van az irodalomnak a metafizikai-teológiai kérdések felvetésében. A költészet és a misztika (Dante, Keresztes Szent János, Rilke és Nietzsche életműve is példa rá) gyakran összefonódik: a Múzsza előkészítője, hírnöke, úttörője lehet a kegyelemnek. J. Madaule írja Claudelről: „A Múzsza és a Kegyelem nem azonosak, csak folytonosság van köztük. Amit a költő fölül a látszatok mögött, amelyeknél megszokott állni a mindennapi emberek durva pillantása, rendesen valami rebegeő imádság, amely még nem tudott szavakban formát ölteni. Az imádság a tökéletes költemény, éppúgy, mint ahogyan a költészet is annál jobban megvalósítja célját, mennél inkább sikerül összeolvadnia az imával.” (Idézi Kállay.) Hasonló gondolatokat fejtett ki a 60-as évek derekán Pierre Emmanuel.

A „metafizikátlanság” pótlása

Kállay később rámutat arra, hogy a magyar irodalomban igen kevés hely jutott a metafizikának, jóllehet a magyar lélektől nem idegen a metafizika. „A magyar irodalom legnagyobb kora, Petőfi, Arany, Tompa, Jókai, Kemény Zsigmond, Eötvös József, Gyulai Pál kora egyben legmetafizikátlanabb korszaka is irodalmunknak. (...) Jellemző, hogy ennek a kornak, Madáchot leszámítva, alig van jelentősebb katolikusága. Aki van is, alig juttatja ezt érvény-

re költészetében." Később, miután Madách művét elemezte, Kállay kivételként mutatja be Adyt, Vörösmartyt és Vajdát, valamint Komjáthy Jenő filozofikus líráját, továbbá Reviczky és Vajda költészetét. Ezután Babits, Juhász Gyula, Reményik és Prohászka metafizikai „átfüthettségéről” ír elismerően. Tormay Cécile, Mak-kai Sándor, Tamási Áron, Balla Borisz művei már a franciákra emlékeztetően a spirituális, erkölcsi, transzcendens távlatok felé orientálódnak.

Kállay tanulmányával lehet vitatkozni, de egy érdekes szempontra felhívta a figyelmet. Valószínűnek tartom, hogy éppen az említett „metafizikálanságot” igyekezett pótolni a Vigilia első évfolyamaiban. De ezen túl, a nagy francia újkatolikus szerzők bemutatásával (Claudel, Péguy, Bernanos, Maritain, Mauriac stb.), valamint az olasz, német, angol, svéd stb. katolikus írók ismeretetésével tisztázni akarta azt a kérdést, hogy létezik-e katolikus irodalom, illetőleg milyen értelemben beszélhetünk *katolikus irodalomról*. E szempontból alapvetőnek tartom Sík Sándor tanulmányát: *A katolikus irodalom problémájához — Egyetemesség és forma* alcímmel.

Vigilia 1935/II. 9-30
A katolikus irodalom

Anélkül, hogy mélységében elemezném ezt a kiváló eszme-futtatást, csak a lényegét szeretném idézni. A katolikus irodalom igazi irodalom és egyben katolikus is — fejtegeti Sík Sándor. Művészién kifejezni az élményt, ez elengedhetetlen a katolikus szellemtől (hittől és erkölctől) ihletett alkotó számára éppúgy, mint minden más író, művész számára. A katolikus irodalom: az irodalom eszközeivel *katolikus lelkeséget* fejez ki — foglalja össze tömören mondanivalóját Sík Sándor, majd azt keresi, melyek a katolikus lelkeségnek az írói alkotás szempontjából legfontosabb és legjellemzőbb vonásai. Mindenekelőtt az *egyetemességet* említi (miként korábban Babits Mihály a *Sziget és tenger* bevezetőjében). „A végtelenség sejtelve ül a katolikus ember lelkén, ez adja meg gondolatainak a monumentális horizont (sic!), gondolkodásának az eligazodás bizonyossága mellé a belső alázatosságot és a szent borzongásnak azt a finom árnyalatát, amely olyan jellemző a katolikus szellemnek minden nagy alkotására, Szent Ágoston *Confessiói*tól a nagy román, gót és barokk dómokon át Claudel drámáig. (...) Ez az egyetemesség nemcsak tartalmilag jelent potencialiter végtelen gazdagságot, hanem elvileg is az ellentétek felsőbb szintézisének törvényét. Arról van itt szó, amit Chesterton a kereszténység paradoxonának nevez.” Az irányok, pártok, iskolák a valóságnak csak egy-egy szempontját képviselik, a katolicizmus a teljes valóságot. „A katolicizmus bizonyos értelemben magában foglalja valamennyit, mint a fehér fény a szivárvány részletszíneit.” Sík Sándor szól még e távlatban a katolicizmus és a modernség viszonyáról. Hivatkozik Maritainre és Prohászka, és az egyetemesség szempontjából ítélve ismét csak a teljességet hangsúlyozza: személy és közösség (szociális gondolat), természet és

természetfeletti a régi és az új szintézisében az örök érvényesség, az ismeretelméletben realizmus (az intellektualizmus és az antiintellektualizmus végletei között). A katolikumhoz tartozó művészi formákkal, szimbólumokkal kapcsolatban Sík leszögezi, hogy ezek objektívek és határozottak, nem önkényesek, hanem általános emberiek, végül termékenységük kimeríthetetlen. A katolicizmus nem jelent készen kapott világnézetet és merev dogmatizmust. „Kereszténynek nem lehet születni, csak újjászületni”, hangoztatja Sík Tertullianus nyomán. „A lélek újjászületése pedig a kegyelem titkos fakadásain túl izgalmas, bonyolult drámai tevékenység, amely mindennap újra kezdődik, amelyben a belső ember, a kegyelem szüntelen segítő és gyötrelmes boldogsággal ösztökélő lendítései és a *mysterium iniquitatis* koncentrikus áramlásai közt, mindennap birtokba veszi és egyensúlyba rendezi önmagát, Istent és a mindenséget.” És Sík Sándor ismét csak a franciákra hivatkozik. Claudel és J. Rivière levelezését idézi. Jacques megtérése előtt attól tartott, hogy élete unalmassá válik, ha katolikussá lesz. Erre Claudel ezt válaszolta: „Kedves Barátom, amikor majd Istent befogadta, olyan barátot fogadott be, aki többé nem hagy nyugtot.” Csakugyan, Claudelnél megfigyelhetjük ezt a nyugtalanyságot. Az 1886-os villámszerű megtérést még hosszú ideig a pogány és a keresztény küzdelme követte; következett a hűtlenség, a Rose-zal való szerelmi viszony Kínában, amelynek a *Déli osztozás* állított emléket, de amelynek drámája — a kegyelem és az érzéki természet csatája — egészen az 1924-es *Selyemcipő*ig tartott. A nemrég feltárt életrajzi adatok alapján Claudel „megtéréseiről” beszélhetünk.

Vö. Vigilia 1989. 5. és
Szabó Ferenc:
Szomjúság-forrás, 76.kk.

Végül Sík Sándor a katolikus író szabadságáról, kötöttségéről, majd tragikumáról szól. Ez utóbbi kapcsán joggal nehezményezi a nem katolikus kritikák egyoldalúságát, értetlenségét a katolikus irodalommal szemben — magyar és nemzetközi vonatkozásban egyaránt. A katolikus írók katolikusellenes elfogultságból, rosszindulatú irodalompolitikából származtatják a tényt, az ellenkező tábor viszont (legalábbis a magyar) a katolikus alkotások alacsony színvonalára utal. Sík Sándor az egyetemes fogékonyság, a hitélmény hiányát, a töredékesnek az egész megértésére való képtelenségét jelöli meg a jelenség forrásául. A kegyelem, a misztika világa zárt birodalom azok számára, akik nem rendelkeznek *katolikus lélekkel* (Sík Sándor elismeri, hogy az egyház látható keretein kívül is vannak lelkileg katolikusok!). Innen van az, hogy egyes nem katolikus kritikusok számára Claudel vagy Undset — minden kétségtelen írói nagyságuk mellett — nem igazi nagyság. Hiányzik a szellemi, világnézeti fogékonyság, a hitélmény ahhoz, hogy például Claudel *Selyemcipő*jében észrevegyék a feszülő drámaiságot, a kegyelem és a szabadság csatáját. Ez egyben a katolikus művészek tragikumát is jelzi.

Vö. Babits Mihály:
Könyvről könyvre, 1933.
május. 1-jei jegyzet

Vö. Szabó Ferenc:
Mauriac önmagáról

A Sík Sándor által felvetett problémát feszegette 1928-31 között François Mauriac is Gide-del folytatott vitájában. A kérdésre visszatért később *Amit én hiszek* című vallomáskötetében is.

Hasonlóképpen Julien Green (az egyedüli, aki a nagy „katolikus” nemzedékből még életben van, s aki 1972-ben F. Mauriac székét foglalta el a Francia Akadémián) székfoglalójában Mauriac életművét méltatva önmagáról (és más katolikus írók drámájáról) is vallott: „Az 1930-as évek felé, amelyek igen nehezek voltak, fordulat következett be Mauriac életében, már amennyire datálni lehet a belső eseményeket. Lehetetlennek tűnt neki az Evangélium megvalósítása követelményeivel és lemondásra hívó sürgetéssel. Mauriac és én ebben is találkoztunk, anélkül, hogy bevalóttunk volna. (...) Végül is elfogadta az Evangéliumot. Ez volt a lényeges tanúságtétel. De ellentétben azzal, amit általában gondolnak, az érett kor páfördülésével jár mindig együtt a nyugodt derű. Akkoriban, amikor megismertem Mauriacot, nemigen tudtam, hogy a Krisztus és a világ közötti választás (a »világ« itt a hamisat és az igazságtalant jelöli) nem hozza magával szükségképpen az ember teljes átalakulását. Ha ez csoda, amint mondani szokták, akkor lassú csodáról van szó. (...) Egész életünk gyökeres páfördülése néha csak életünk végén következik be, a kihunyó nap utolsó sugaraiban. (...) A választás, amely az egész ember elkötelezettségét követeli, állandó problémát jelent az íróknak. Mindig jelen van ugyanis a kísértés, hogy az ember visszaforduljon. Mauriac kitartott hűségesen mindvégig, de művészete egészen a velejéig egy félelmetes játszma tétje volt. Különös eset, de nem ritka...”

Mauriac esetét Green saját magára is alkalmazta. De — mint láttuk — Claudel lelkében is évtizedekig küzdött a keresztény és a pogány. Péguy is hosszú vívódás után lett katolikus. Hasonlóképpen Pierre Emmanuel vagy Pilinszky János, vagy akár Rónay György életműve is — hogy az újabb „katolikusokat” említsem — ezt a küzdelmet, belső drámát tükrözi. A lélek küzdelme az arkangyallal nem egyszeri aktus. Találóa írta tehát Sík Sándor 1935-ben, elemzett tanulmányában: „Katolikussá lenni anynyi, mint fermentumot fogadni a lélekbe, amely magában hordja a szent nyugtalanság csíráit: egy egész életre bőven elégséges élet-, mozgás-, fejlődés-, erjedés-, boldogság-, szenvedés- és küzdelem-anyagot.”

Mécs László, *a szociális költő*

STAHL ERVIN

Száz éve született Mécs László. A hernádszentiváni tanító fia hamar megismerkedett a szegénységgel, s bár az egyik legelőkelőbb rendbe lépett, a premontrai szerzetbe, sosem vesztette el az esetetek iránt tanúsított vonzalmát. Épp ez tette igazán népszerűvé. Bár sok kísérlet történt „domesztikálására”, igyekeztek őt konzervatív lírikussá szelídíteni, szobrát is mintázták, mint a neobarokk társadalom jelképét, megmaradt a közember költőjének. Sok mindent megmagyaráz e törekvése: gyakori bőbeszédűségét, földközelségét, amely mindvégig idegen maradt az uralkodó költészettelfogástól. Schöpflin Aladár néhány nagyon jellemző mondattal méltatta irodalomtörténetében: „A szlovenszkóiak közül az egyedüli, aki nagyobb benyomást tudott tenni az irodalomra és még inkább a közösségre Mécs László lírája. Bőszavú, sőt bőbeszédű líra, erős Adyhatásokkal, a szó hangzásában való gyönyörködéssel, a szavalmi hatás túlbecsülésével, barokk képalkotással, amely gyakran bonyolódik képzavarba. Magaslatai nem ott vannak, ahol a költő keresi, hanem a csöndes, meghitt pillanatok egyszerű lerögzítésében.”

Mielőtt Mécs lírájának nagyszámú tisztelője felszisszenne, tegyük hozzá: e jellemzés nem negatív, ha az irodalom fogalmát kitágítva belefoglaljuk a műveknek a befogadókra, Mécs László esetében a hallgatókra tett bonyolult hatásmechanizmusát is. Szavaloestjei, fellépései mindig óriási hatást tettek, sokak számára ő jelképezte az irodalom meghódíthatóságának lehetőségét. Kétségkívül kora legnagyobb hatású irodalomnépszerűsítője lett. Bőbeszédű volt? Bizonyára. Képzavarokba bonyolódott? Nemegyszer. Gyönyörködött a szó hangzásában? Így volt, nem lehet kizárni, hogy alkotás közben is hangosan mondta a sorokat; valóban döntő jelentőségűnek vélte a vers előadását. Költeményeit a saját hangjára írta, abban a meggyőződésben, hogy ez biztos sikerük záloga. Az is volt. A magyar társadalom bizonyos rétegeihez személyesen vitte el a költészet vigasztalását, s mint hivatását komolyan vevő falusi plébános, azt is tudta, hogy az egyszerű emberek milyen szavakra vágyakoznak. Nyilván jólesett neki a siker, kinek nem? De nem mindenki képes arra, hogy megmozgassa a szíveket s felébressze a lelkiismeretet. Nyilván nem a véletlen műve, hogy sokan még ma is felkavaró élményükként emlegetik szavaloestjeit. A szívhez szólt, nem az értelemhez. Műveltsége nem volt tágas, de ismerte a hétköznapi valóságot. Változtatni nem tudott rajta, de mások sem, a nála műveltebbek; azok sem, akik bírálták hétköznapiságát.

Nyilván hosszabb elemzést kívánna annak magyarázata, miért fejlődött nálunk oly lassan, sokszoros fáziskéséssel a vallásos irodalom, s miért minősült botrányosnak, ha a katolikus írók társadalmi kérdéseket feszegettek. A társadalmi berendezkedésnek, a szociális kérdések iránt meglehetősen közömbösséget tanúsító egyházi vezetésnek is része volt ebben. Az ünnepi körmenetek fénylő pompája, a menetrendszerűen megrendezett katolikus hét protokolláris eseményei nem feledtethették az ország szegénységét. A fővárosban pazar tűzijáték rakétái villantak, miközben a falvakban és a tanyákon sötétség honolt. Véletlen-e, hogy a katolikus irodalom csak „az újonnan fellépő fiatalság karján” (Szekfű Gyula) tudott kifejlődni? Hogy a szociográfia tényfeltáró műfajához nemcsak a népi írók vonzódtak, hanem az ifjú katolikus értelmiségiek is? Hogy Teleki Pál és Szekfű Gyula szellemi ösztönzését is ott sejthetjük az általuk kezdeményezett Szolgálat és Írás Munkatársaság programjában? Hogy az egyik legfelkavaróbb szociográfiát éppen Szabó Zoltán írta?

A maga módján, lírai eszközeivel Mécs László is tényfeltáró költő volt. Idegenkedett a városi életformától, a szabad természetben érezte otthonosan magát, ott érzékelte azt az erőt, amelyet nem korlátoznak a megszokások és elvárások (kezdeti korszakában nemcsak a Nietzsche által megtermékenyített Ady erkultuszát gazdagította új színekkel, az ő ideálja is a természeti ember volt, akárcsak Szabó Dezsőé). A várost visszahúzóznak, erkölcsrontónak mutatta. *Üzenet a tavasznak ősszel* című versét például így zárja: „Kihalt, üres most a város, — Kis utcákon, parkon át — keresem lábod nyomát — és a lábom térdig sáros.”

Szentírási allúziókkal szólaltatta meg a szegények, kivetettek és a hatalomban lévők örök ellentétét. Az előbbiekhöz jött vigasztalásul a Messiás, a virágvasárnapi király:

*Ó a Sors-verték fejedelme
viszi a számár szelíd vemhe,
virágot szórnak és hitet
s a legszebbet, szívet, szívet,
s mennek tavaszról énekelve...*

*...Fent a papok s írástudók
nézik a sok földönfutót,
s míg óbort tölt a kis cseléd,
egyik kiköp az ablakon
s azt mondja: piszkos csőcselék...*

(A csőcselék)

Századunkban nem Mécs László az egyetlen lelkifurdalásos költő. (Illyés Gyula líráját sokáig meghatározta ez az érzés: úgy vélte, cserbenhagyta a vele egyívásúakat.) Szent Ferenc helyébe képzelte magát, „megleste” Szent Erzsébetet, amint „egy lelencet ... rühtől tisztára mosott”. Estélyre hívták az „előkelők”, s a kapu

előtt látni vélte „a görbén gubbasztó Lázárt. Éhes volt s dalolt a kapu előtt.” A verset egy már-már közhelyes ellentéttel lendíti tovább, a megszokottnak ható leírásba azonban komor balladai elemeket sző:

*Fent vígan folyt a híres lakoma,
kínáltak borral, étellel rogyásig,
de én hallgattam, dalol-e a másik,
míg szól a hír s ujjong az adoma.*

*...Egyszer csak minden nóta elakadt:
kutyák kergették kint a síró Lázárt;
fent megremegtek a szívek s a vázák,
s egy titkos pók szőtt barna szálakat...* (Lázár a kapu előtt)

A síró, hazájukat veszített Lázárok költőjének indult. Később lázadó indulata mérséklődött. Meggyőződése szerint nem azért, mert a komfortosabb, kényelmesebb magatartást választotta. Költészetének változásával egyidőben hagyott fel társadalombíráló írásaival Harsányi Lajos; Csávossy Elemért is ekkortájt intette mérsékelre a hercegprímás. (A jezsuita atya *Túlvilági hit és gyakorlati élet* című, keresztényszociális szempontú cikke országos feltűnést keltett 1931-ben.) Mécs László ezután jelentékeny szervező tevékenységet fejtett ki a szlovenszkoói magyar írók összefogásáért és a magyar katolikus írók szövetségbe tömörítéséért. Ekkori verseiben is visszatérő téma a szegényekkel való szövetség keresése (*A költő és az emberek. Hordár!*), s alkalmi költeményein is átérzik részvéte, együttérzése, szolidaritása:

*Így él nálunk Vaskó, s megél.
Sok Vaskó él a Földön, várják a Nyarat,
Jézustól megígért nagy Nyarat
midőn Isten jóságából arat
mindenki, mint a madarak!* (Vaskó János és kedves családja)

Mécs László lírájának népszerűségét nemcsak személyes varázsnak, kivételes előadókészségének köszönhetette. Mivel igen alapos életismerettel rendelkezett, közel tudott kerülni a legegyszerűbb emberekhez is. Verseinek egy részében, kivált a meditatív jellegűekben, legszemélyesebb érzéseiket, gondolataikat szólaltatta meg, tudatosan köznapi nyelven, annak fordulataival. Az ő Krisztusa a 20. század elesettjeinek igazságosztó vigasztalója. A költészetet közvetítő szerepként értelmezte: hídnak, amely a megnyugvás egyszerű érzésével töltheti el az olvasót és a hallgatót. Az élőbeszéd természetéhez tudatosan alkalmazkodva alakította ki versvilágát, amelyet éppúgy sajátjuknak éreztek a szociális reformokat sürgetők, mint a Trianon után megingott öntudatú középrétegek. Lírája szociológiai jelenség is. Legszerencsésebb pillanataiban Szent Ferenc-i egyszerűséggel lelkesítette át a természetet, melynek üzenetét csak a tisztaszívűek értelmezhetik. Páratlan népszerűsége nem vált hasznára, költészetét mindvégig mégis a hasznosság és a szolgálat eszménye vezérelte, s amit vállalt, teljesítette.

MÉCS LÁSZLÓ

Már kotlanak a sárkánytojáson!

Már kotlanak a sárkánytojáson:

*Párizsban eggyen, Berlinben eggyen, Moszkvában eggyen.
Békéről zengnek bölcsődalt néki,
hogy szép nyugodtan, meg nem zavarva kiteljesedjen.*

*A zavarosban halászók várják,
álköltők, ember-börzések várják, zsidók meg árják,
babszemjankónyi diplomatácskák
nevüket népek Jövő-falára karmával írják.*

*Holnap kikelhet készen a Sárkány,
s etetni kell majd friss emberhússal, szép fiatallal
milliószámra s itatni kell majd
niagarányi, ember-szivekből csapolt itallal.*

*Nevetni gyorsan, szeretni gyorsan,
a szívetekkel labdázni gyorsan, anyák csókjával
megszentelt ifjak!! — Holnap kikelhet
s kacaj meg pázsit beszennyeződik Sárkány mocskával.*

*Mert kotlanak a sárkánytojáson,
Párizsban eggyen, Berlinben eggyen, Moszkvában eggyen.
Békéről zengnek bölcsődalt néki,
hogy szép nyugodtan, meg nem zavarva kiteljesedjen.*

Megjelent a Pesti Napló
1934. okt. 21. számában.

Akit veszteség volna feledni: Harsányi Lajos

NÉMETH G.BÉLA

Született 1925-ben Szombathelyen. Irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

1. Az 1963-as Irodalmi Lexikon még áldozott néhány sort Harsányi Lajos költészetének, s a lap szélén arcképét is adta. Az *Akadémiai Irodalomtörténet* 20. századi kötetében azonban éppúgy hiába keressük nevét, mint a *Hét évszázad* című antológiában valamely versét. Az előbbi munka két költő paptársának, Sík Sándornak és Mécs Lászlónak juttatott néhány bekezdést, némi elismeréssel — s egyensúlyul majdnem ugyanannyi elmarasztalással. Jórészt azt ismétli meg, amit Illyés mondott egykor a „katolikus költészetről” Nyugat-beli emlékezetes cikkében. A szóban forgó antológia azután, amelyben Komját Aladártól Hollós Korvin Lajoson át Forgách Antalig minden rendű és rangú, élő és holt mozgalmi aprószentek helyet kaptak, sem Mécsset, sem Síkot nem részesítette már e kitüntetésben.

Illyés és Harsányi

Hogy mennyiben volt Illyésnek igaza, arról néhány mondattal később szóljunk. Azt a sejtésünket azonban alighanem tanácsos előrebocsátanunk, hogy Harsányi verseit, kivált fiatalkori érett verseit vagy nem, vagy csak igen kevésbé ismerte. Mert mások voltak ezek, mint a másik kettőéi. Annak a szeretetnek, amely Illyésnél a maga tolnai szülőföldjének tájai és emberei, szokásai és magatartásformái iránt oly bensőségesen nyilatkozott meg mindenfajta írásában, nem utolsósorban verseiben, annak tán még gyöngédebb és líraibb, ragaszkodóbb és együttérzőbb társa, rokona, testvére van itt jelen egy másik jellegzetes hazai tájnak természeti és embervilága, erkölcsisége és lelkisége iránt. S ha Illyésnél mély szociális részvét hatja át ezt az eltéphetetlen hűséget, Harsányinál religiózus életáhitat is járul hozzá.

Erről a varázslatos, csupa erdő, csupa víz, csupa rét, csupa nád tájról, bármi meglepő, rajta kívül szinte alig szólt valaki is. Pedig milyen gazdag változatossággal fordul itt az év, s milyen ősi állandósággal őrzi magát itt az élet. Aki éjjeli álmából tavasszal vagy ősszel megébred, azoknak a vándormadaraknak a kiáltását hallja, amelyek — tél múltán északra, tél közeledtén délre húzva — egy-két napra itt pihennek meg a földighajló füzesek zsengén zöld, majd barnába váltó ágain, meg a lápok sűrű szövésszerű sácsszönyegein. Esténként a zsombékon óvatosan lopakodó róka törli útját halk ropogással a nád között, s vadász vidra csobban a vízben. A vízállásokon a hol ezüstösen, hol ólmosan párálló kö-

dön át tözeggé korhadó fák kékredvű fénye csillan. A románogótikus-barokkos ódon templomok körül szorgos nappalú, nyugodalmas éjszakájú falvak. A Fertő, a Hanság s a Dunába torkolló négy folyó földje ez, ahol magyarok, németek, horvátok éltek szép békeességben Harsányi legjobb költői idején.

Az idők változásai itt, ahová a török ritkán, szinte alig csapott be, szervesebb módon, állandóbb szokások között, nyugodtabb, csiszoltabb formákban mentek végbe. Az évet a természet és a munka fordulóival társuló ünnepek és szertartások sora osztotta, szakaszolta, rendezte közössé, tette bensőségessé. A gyertyaszentelőre a húsvét, a gyümölcsoltó, a búzaszentelő, a virággal teli úrnap következett. A nyarat a faluk egymást váltó, vendégváró búcsúi emelték ki a nehéz munkájú mindennapiságból. Az őszt a mindenszentek eszmélkedő temetői áhítata, a telet a roráték fényre vágyó reménysége s a karácsony családi melege töltötte be. Nem hónapok hányadikához, hanem az ünnepek közeléhez kötötték, datálták itt az esztendő eseményeit. Szép hagyományú archaizmus szervült itt, ebben a városok vonzásában viszonylagos jó módra, korszerűsége emelkedett ország részben.

Harsányi és Ady

2. Harsányi hat esztendővel fiatalabb volt Adynál. 1883-ban született, a Komárom megyei Nagyigmádon, amely azonban inkább Győr vonzásába esik. Szemináriumát is ott végezte, s pályájának szinte egésze a győri egyházmegyéhez, annak is nyugati részéhez kötötte. Káplánkodik, plébános hosszú időn át, majd kanonoki ranggal és címmel tisztelik meg.

Nagyon fiatalon kezd verset írni, s amit már kötetbe gyűjtött, s *Összes verseibe* is felvett, azon félreismerhetetlen a korai, de már saját világú, saját poétikájú Ady erős hatása. Még háromszavas címet is igen gyakran ír versei élére, erős szín- és hangulathatással, vizionárius és történéssé jelentéssel, titoksejtető sugalommal. Nem ritkán szinte utánérzet-variációnak érezzük egyikét-másikat. (*A halál testvérei, A hír mozdonya, A holnap küzdelme, A nagy kerítő, A nagy lakoma, A tenger hív, Az elfáradt lovas, S iratom a nádast, Sóhajítás a tengeren* és így tovább.)

A versek képkincse, szókapcsolása, szólamtára, jelzős-állítmányos megoldásai is átmutatnak Adyra. S mint az, szereti ő is a csupa egy sor—egy mondat alakzatot, mégpedig kijelentő, sőt hírhozó mondattípussal, három-négy-öt soros strófákban, három-négy-ötstrófás versben. Titok és borzongás, gyönyörvállalás és vészérvzés, nem éppen dekadencia dédelgetése nélkül.

*Kék ködben ó alkonyatkor
Zúgnak a magyar nádak.
Én hallgatom, mint orgonaszót
A sejtelmes danákat.*

*Mi zokog benn a nádak mélyén?
Hallod: gyász-zene szólal!*

*Lőtt kócsagot temet a nádas
Zuhogó nádi szóval!*

*Lelkem: nagy őszi sárga nádas
Szintén halottat rejt a mélye.
Föl-fölviharzik éjszakánkint
Fekete gyász-zenéje.*

(Temetés a nádasban)

Harsányi
és Juhász Gyula

Ebből a vonzásból azonban viszonylag hamar kilép, bár élete végéig föl-föltűnik egy-egy Ady-reminiszcencia, s több kései, visszanéző versében név szerint is emlegeti őt. Valójában azonban e korai kötetben is magához tudja formálni ezt a rásugárzást. Sokkal halkabb, csöndesebb, a széles teatralitás éppúgy ritka nála, mint a bő archaizáló retorika. Egyre inkább egy másik nyugatos kortársával mutat most már nem annyira eszköz- és alkotásbeli, mint inkább szemléleti rokonságot. Juhász Gyula ez, akinek verset is ajánl. A szimbolikussá tett táj és természet, történés és gesztus egyre inkább valóságos táj és természet, személyes történés és közvetlen gesztus. A vers tárgyiasító szcenikája a mindennapok hangulataiban, élményeiben, kapcsolataiban fellelhető lényegiségből vett elemekre épül, nem zárva ki azonban szinte sohasem az önmagukon túlmutató, jelképes jelentést sem.

Kezdetől választott pályájára készült-e, vagy küzdelem árán döntött? Öregkori verseiben bőven található motívum, amely az utóbbiról tanúskodik. Néha keményen vádolja itt magát, fiatal tévelygéséért, sőt mámorral vegyes bűneiért. Máskor viszont, például az *Ó, líra, líra* címűben azon medítál csöndes, nem éppen vágyakozás nélküli borongással, hogy másképp is lehetett volna szép (talán szebb) az élete, asszonnyal, gyerekekkel, kerttel, mezei gonddal, jóízű tréfával, szolid jókedvvel mulató társasággal. S ha gyöngéd, igaz érzésű, finom jelenésű, mély szerelmet lát, nem marad reá húrja hangtalan. Mindenesetre akár magáról írott álorcás vers, akár a vágy átképzeléses megjelenése az a négy „levél”-vers, amelyet „Leya” ír „Ivának” — a magyar szerelmi líra javához tartozik mindenik, a maga Puskinos-Anyegines, Juhász Gyulás hangulatával. Íme, itt az első és a harmadik.

*A Hanyba tegnap futott be a tavasz.
Muzsikaszóval fogadta a nádas.
Most minden ujjong itt a Fertő mentén.
(Írd meg: kék-e már ott az ég tenálad?)*

*A nádírigók most rakják a fészkiük.
A hódok téli álmuk kialudták.
Egy nagy himnusz az egész Fertő tája.
(Írd meg: zengők-e nálatok az utcák?)*

Hús kék tükrén a Fertő nagy vizének
Sirályok szállnak, mint szép izenet.
Fehér szárnyuk szikráz a kék tükörben.
(Írd meg: ragyog-e nagy, sötét szemed?)

Hétágú Pán-sípot veszek kezembe,
Ha jó az est s lesem titkát a nádnak.
A nagy városba üzenünk ma néked:
Iván, a nádas s én epedve — várnak.
(Leya első levele Ivánnak)

Iván, nálunk már bronzszínű a nád.
Este ködasszony jár künn a tarlón.
Halk sírását, hej, hogyha hallanád!

Iván, úgy-e, kicsinykorunkban, régen
Mennyit játszottunk itthon nálatok
S a nagy fűzfák alatt a faluvégen!

Öreg papunk meghalt, szegény, a nyáron.
Emlékszel még a tánciskolára?
Te voltál mindig ott a párom.

Akkor volt új — emlékszel még? — egy nóta.
Hogy szeretted a piros napernyőmet!
Sok leány férjhez ment azóta.

A nagyvárosban úgy-e, más az élet?
Hazajönnöd e kihalt faluba
Tisztára vétek volna érted, vétek.

Gyermekszerelmünk régi tavaszát
Inkább felejtsük, úgy-e? ... Ó, irgalmas ég!
Iván, nálunk már bronzszínű a nád.

(Leya harmadik levele Ivánnak)

3. Ámde szólni kellene immár arról, miként is áll nála a dolog Illyés ellenvetéseivel. Mert tagadhatatlan, van bennük igazság. Rövidre fogva: Illyés azt tekinti korában igazán katolikusnak, amit Baudelaire művelt: a kételkedéssel küszködve keresőt, az élet bűnöseit és bűneit is megértőt, s a kísértést is s a belőlük magasabbra vágyót. Síknak, szerinte, mindenre kész a versbe vett tézises felelete, Mécs pedig, bár — kivált korai verseiben — jól érzékeli a nyomor és kiszolgáltatottság megalázó és felháborító tényeit, egyre inkább kegyes szólásokkal, balzsamos retorikával reagál rájuk. Síkkal kapcsolatban, nem ironia nélkül s az előbbi ellenvetéstől aligha függetlenül,

nyelv- és verstudásának sima biztonságát már-már hatásvesztő tulajdonságnak tekinti. Lehetne természetesen azzal felelni, hogy az őskereszténység és a középkor nagy himnusz- és könyörgeésszerzői is a hit teljességének birtokában alkották remekműveiket, s a szeretet meg a jóra vezérlés a kereszténységnek s általában a vallásoknak, de az emberségnek is lényegéhez tartozik.

Akár így, akár úgy, ezek a nehezmények Harsányinál kevésbé kerülhetnek elő. Van persze nála is, amit hasonló szemmel, hasonlóképpen lehetne megítélni. Mégis az ő keresztényi magatartása nem elsősorban hitelvekkel felelő, versbe vett elmélettel reagáló. Ahhoz áll legközelebb, akihez szonettsort is írt: Assisi szentjéhez. S aztán nem is felelő, nem is megoldást kínáló az ő verse, hanem inkább bizakodó, bizalmat sugárzó; a Poverello vigasza és értelme nála azokéhoz áll közel, akik a természet és az embervilág örök körforgásában élnek és tudják, hogy a világban kikerülhetetlen és nagy sokaságú a rossz, de a jó is mindig elkövetkezik. Az egyének, a csoportok életében, kapcsolatában pedig nem eredménytelen a tisztes akarat kölcsönössége ennek elérésében. A természetben megmutatkozó Gondviselés nemcsak elviselésre, hanem a bajokon való úrrá levésre is tanítja, bátorítja, erősíti az embert. Néha, hiszen egy erősen iparosodott régióban él, a gyári munka uszorázottsága, a munkanélküli nyomorúsága is tárgya verseinek. Itt inkább a megrendültség, a részvét s nemegyszer a harag szólal meg versében. S ha nem mindig kerüli is el e tekintetben azt, amit a népszerűsége tetőfokán álló Mécsnek szemére vetnek — a nagy retorikájú, szentenciás finálék nála ritkák, alig fordulnak elő.

Nem szabad azonban elhallgatni részint azt, hogy az írás, a versszerzés biztonsága bizonyos túláradásra s véle némi lazaságra viszi, csábítja természetét; részint pedig azt, hogy — talán egyes ünnepektől nyugati katolikus szerzők, például Claudel hatásának mintájára is — oly nagy vállalkozásokba kezd, amelyek erejét, a hazai hagyományt s az ő művelődéskörét meghaladják. Teológiai-bölcseleti nagyszabású trilógiáknak az alkotásába fog, némi dantesk utánérzéssel. Vannak ennek is megkapóan mély és igaz hiteles részeit, annál is inkább, mivel nem annyira a neotomizmus elméleti vonalán, hanem inkább a misztika vizionárius-empatikus-intuitív útján jár, illetőleg a népi vallásosság áhítatáén. Különösen szépek a *Hagia Sophia* hét nagy fejezetének dalszerű betétei, melyek a népdal, a vallási népének s az *Énekek énekének* ízeit, motívumait, hangulatait vegyítik. Íme, közülük kettő:

*Elmúlt a tél már,
A zápor elült.
Izenek neked a
Virághegy felül.
Kelj föl, szerelmem,
Vár már az anyám
Illatos háza!*

Ma éjszaka
Hozott világra az anyám.
Ma éjszaka
Rólam beszéltek a tanyán.
Ma éjszaka
Gyöngyös volt anyám homloka.
Ma éjszaka
Világos lett a kis szoba
Ma éjszaka
Suttogtak mind az asszonyok.
Ma éjszaka
Megtudtam, jaj, hogy vak vagyok.
Ma éjszaka
Imádkoztak halk csendesen.
Ma éjszaka
Ide küldtek a dóm elé.
Hogy ma, a csoda-éjjelen
A szemem fényét megleljem.

**Harsányi kései
költészete**

S szépek a trilógia utolsó darabjának, a *De Profundis*nak emlékező, ifjúságára, férfikorára visszanező, hol melankóliával, hol gyönyörködéssel, hol büntudattal, hol könyörgéssel telt sorai is. Meg azok, amelyekben a népi vallásosság mélységes hitével fordul a könyörülő Istenhez a jó halál kegyelméért.

Kései évei termése mennyiségben fogyatkozik, értékben azonban megint emelkedik. Három elem különös fontosságot nyer, s véle három hangnem is. Az egyik az említett visszatekintő elégi-
 kus emlékezése s a melankolikus-pasztorális szemlélődő búcsúzá-
 sé. A falutól, az életformától, a hívek-ismerősök világától való megválása előérzetében fiatalsága tájlrájának lelke szólal meg új-
 ra, csak éppen a tiszta gyönyörködés egybekapcsolódik némi re-
 zignált belenyugvással, elhatározott elfogadással. A másik a fölké-
 szülése, amely rövid verseiben éppen úgy jelen van s tán egyne-
 műbb művészséggel is, mint a nagy trilógiában. A harmadik a közélet kegyetlen alakulásán, majd a háború borzalmán háborgó
 szomorúságé, illetőleg a vele szemben való állásfoglalásé. Az or-
 szág, a nemzet sorsa előbb is szót kapott meglehetősen gyakran
 nála, hol aggódó, hol reménykedő, hol intő módon. Trianon kö-
 zös gyásza igaz fájdalommal tölti el. Ő mintegy közvetlenül is
 érintve van: kedvenc tava, vizei, erdei s ottani barátai jórészt az
 új határokon kívül kerülnek. De nem gyűlöletet szít, hanem a
 kölcsönös megértés reményét várja, kéri. Most, a háború idején
 azonban azzal látszik a leghasznosabbat, a legigazabbat tenni, ha
 újra meg újra meghatározza, összefoglalja magatartása, állás-
 foglalása lényegét. Például így:

Azt akarom, hogy a nap mindenkire süssön!
Hogy ember embert soha többé arcul ne üssön.

*Azt akarom, hogy a föld mindenkinek teremjen!
Hogy ember embert láncon tartani ne merjen.*

*Azt akarom, kemény öklöm folyton azért dörömböl,
Hogy mindenkinek jusson rész a felséges örömből.*

*Azt akarom, hogy minden ember ártatlan legyen!
Gyermekként sütkérezzen egy napos hegyen.*

*Azt akarom, mindnyájan hívott vendégek legyünk,
Isten vendégei: piros gyümölcsöt és mézet együnk.*

*Azt akarom, békén ölelkezzék a föld s a tenger,
Az Isten legyen Isten, ám az ember legyen — Ember!*

(Mit akarok?)

**Harsányi helye
a magyar irodalomban**

Ha végül föltesszük a kérdést, irodalmunk melyik síkjára, melyik szintjére kell helyeznünk ezt a lírát, alighanem azt kell felelnünk, kivált középső korszakát illetően: a Nyugat költőinek jó másodvonalába. Abba, amelynek szinte minden megtestesítőjétől emlékezünk egy-egy szép, egyedi hangvételi versre. De legtöbbjüknél inkább egész természetük karakterére, atmoszférájára, hanghordozására. Ők azok, akik egy művészi-irodalmi kor törekvéseinek minden hangközét kitöltik, a jellemzőket felerősítik, árnyalatokkal gazdagítják, általánossá hitelesítik. Harsányi egy archaikus szépségű világ, egy megmaradt tiszta természet bensőséges életáhitatában a mindenségbizalom értelemjogát, az érdeemes életélhetőség bizodalmit és védelmét fogalmazta meg ebben a kórusban, szelíd keresztényi változatban, szolid, hivalkodás nélküli, ám korkívánta, de sajátta formált költői-poétikai alkotás-móddal, alkotásművészetel.

RÓNAY LÁSZLÓ

Sík Sándor Naphimnusz-fordítása

Sík Sándor emlékének

Született 1937-ben, irodalomtörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi írását 1994. 11. számunkban közzöltük.

*Mindenható, fölséges és jóságos Úr,
Tied a dicséret, dicsőség és imádás,
És minden áldás,
Minden egyedül téged illet, Fölség,
És nem méltó az ember, hogy nevedet kimondja.*

*Áldott légy, Uram, s minden alkotásod,
Legfőképpen urunk-bátyánk a nap,
Aki a nappalt adja és aki ránk deríti a te világosságod
És szép ő és sugárzó, nagy ragyogással ékes:
A te képed, Fölséges.*

*Áldjon, Uram, téged hold nénénk és minden csillaga az égnek.
Őket az égen alkotta kezed, fényesnek, drága szépek!
Áldjon, Uram, tégedet szél öcsénk,
Levegő, felhő, jó és rút idő,
Kik által élteted minden te alkotásod.*

*Áldjon, Uram, téged víz hígunk,
Oly nagyon hasznos ő,
Oly drága, tiszta és alázatos!
Áldjon, Uram, tűz bátyánk;
Vele gyújtasz világot éjszakán.
És észép ő és erős, hatalmas és vidám.*

*Áldjon, Uram, téged Földanya nénénk,
Ki minket hord és enni ad,
És mindennemű gyümölcsöt terem, füveket és színes virágokat.
Áldjon, Uram, tégedet minden ember, ki szerelmedért másnak megbocsát
És aki tűr gyötrelmet, nyavalyát.
Boldogok, akik tűrnek békeességgel,
Mert tőled nyernek majd, Fölséges, koronát.*

*Áldjon, Uram, testvérünk, a testi halál,
Akitől élő ember el nem futhat.
Aki halálos bűnben halnak meg, jaj azoknak,
És boldogok, kik magukat megadták te szent akaratodnak.
A második halál nem fog fájni azoknak.*

Dicsérjétek az Urat és áldjátok
És mondjátok hálát neki
És nagy alázatosan szolgáljátok.

„...tudva vagy tudatlanul mindannyian e jámbor középkori himnuszköltők örökösei vagyunk — Babits Mihály szavai ezek —; formában, színben, érzésben, gondolatban egyformán tőlük függünk és koldusok lennénk őnélkülük.” Mert a himnuszok valóban rejtett érhálózatokon termékenyítették meg az európai lírát, s a hívők gondolkodásmódját, hiszen a liturgiában ma is mondják őket. Edestestvérei a komorabb zsoltároknak, de — mint a műfaj legjobb hazai ismerője és tolmácsolója, Sík Sándor figyelmeztet: „a születő európai nyelvek zenéje és hangsúlyviszonyai teremtették meg ritmikáját, a felnövekvő friss nemzedék észjárása, képzelete alakította ki belső formáit”.

A himnuszköltészet hagyományai

Assisi Szent Ferenc *Naphimnusza* meghaladja, új tartalmakkal telíti a himnuszköltészet hagyományait. Isten trubadúrájának nevezték, s e halála előtt írt örök antológiadarabjával valóban újraélesztette a trubadúr-líra hangnemét. Mintha átfűlt szerelmes éneket zengene — különleges jelentőséget tulajdonított az éneklésnek —, csakhogy szerelmének tárgya a mindenható és fölséges Úr. Nem a világtól elvonatkoztatva magasztalja azonban, hanem teremtményeinek kórusával. A Szent Ferenc-i misztika ugyanis lényegesen különbözött korától. Gyakoribbnak mondható, hogy a misztikus elragadtatottságba eső el akarta oldani magáról az anyagi világ nyűgnek vélt bilincseit, hogy lelke szabadon szárnyalhasson a Teremtő felé, így tapasztalva meg isteni fenségét, végtelen szeretetét és hatalmát. Szent Ferenc azonban misztikus átlényegülései során is szoros kapcsolatban marad a láthatóval, a tapasztalati tényekkel, a történelemmel és az emberrel. Egyik levelében a következőket írja: „... a Magasságbelől itt a földön semmi mást nem birtokolunk és látunk, mint testét és véré, neveit és igéit (szavait), amelyek által teremtett bennünket.” Hogy teremtett lények vagyunk, hogy életünk tere is a teremtés eredménye, s hogy az általa anyyra szeretett Krisztus is e világba született, ebben működött, ebben szenvedett kereszthalált, ez Ferenc misztikus élményét is döntő mértékben határozta meg. Nem kiszakadni akart a világból, hanem abban megtapasztalni és gyermeki örömmel felmutatni Isten jelenlétének bizonyosságát. S mivel a bűnös ember arra sem méltó, hogy az Úr nevét kimondja, megfelelő szimbólumokat kellett találnia, hogy gondoskodó jelenlétét és irgalmát éreztesse. A *Naphimnusz* eredetijében nem a Sík Sándor által fordított „alkotásod” kifejezés szerepel, hanem a „tue creature”, azaz: „teremtményeid”. Ferenc meggyőződése szerint ugyanis a teremtésben lépett ki önmagából az Atya, és mutatta meg végtelen szeretetét, nem szűnő gondoskodását.

A vers címe is azt jelzi, hogy Assisi szentje mindenekelőtt a fényesség metaforájával él, ha Istent szándékozik megjeleníteni. A *Naphimnusz* bevezető és befejező szakasza a himnusz-hagyományokat követi, megszólítja az Urat (más himnuszok azt a szentet, akinek ünnepére születtek, s jellegzetes típust alkotnak a Szűz Mária tiszteletére írt himnuszok), mint teszi ezt az egyik leghíresebb himnuszköltő, Szent Ambrus is, akit évszázadokig mesterüknek tekintettek a himnuszok írói. Híres, „kakasszóra” írt himnuszát így kezdte: „Világ teremtő mestere” (Sík Sándor fordítása). Assisi Szent Ferenc jelzőkkel ékesítve, de nagyjából hasonló módon indít: „Mindenható, fölséges és jó Úr”, s az első versszakban tulajdonképpen az Úr nagyságát és végtelenségét fejt ki, végig e megszólító formát alkalmazva.

A második versszakban azonban már feltűnik a világosság hordozója, a nap, amelynek kettős funkciója van: a nappalt adja, és „ránk deríti a te világosságod”, azaz a lényeg megismeréséhez segíti az embert. E metafora az augustinusi hagyományhoz igazodik: Szent Ágoston szerint a megismerő tevékenység voltaképpen Isten segítségével történő megvilágosodás; az ember szívében a „nem tudás” sötétségét Isten kegyelme járja át, s így jut az ismeretek adta világosságra (ez a gondolat még szemléletesebben mutatkozik meg a *Naphimnusz*nak a holdat és a csillagokat idéző sorokban: a sötétségben is világító égitestek Isten jelenlétének és segítő kegyelmének hírhozói). Ferenc szinte dédelgető szeretettel idézi a fényt és hozóit, például „tűz bátyánkat”, aki „szép, erős, hatalmas és vidám”, tehát birtokolja az isteni tulajdonságokat (erős és hatalmas). Az ember magára hagyatva vakoskodnék. De a nap, a hold, a csillagok és a tűz isteni világosságot gyűjtanak a sötétségben. Ezzel kapcsolatban rendkívül érdekes megfigyelését fejt ki A. Rotzetter kapucinus kutató *Assisi Szent Ferenc élete, életprogramja és alapélményei* című tanulmányában (a Vigilia kiadásában is megjelent 1993-ban). Arra figyelmeztet, hogy Ferenc számára „minden fény: jel, egyfajta szentség”. Véleménye szerint Klára is (magyarul: világos, fényes) „Isten és a fény kapcsolatát idézte föl benne”.

Metaforikus értelme van a versben a „víznek” is, amely „nagyon hasznos”, „drága, tiszta és alázatos”. Itt megint ugyanaz a kettős jelentés sejlik föl, amelyre a nap megjelenítésével kapcsolatosan már utaltunk. A „drága” és „alázatos” minősítések azonban azt sejtetik, hogy jelentéstöbbletet is hordoz: ezt hordozza a „tiszta” melléknév is (itt nyomatékos, állítmányi szerepben). Isten ugyanis „az élő vizek forrása”. Jézus ezt mondja János evangéliumában (4,14): „Az a víz, amelyet én adok, örök életre szökő vízforrás lesz”, s másutt: „Aki szomjazik, jöjjön hozzám és igyék!” (7,38). A Keresztrefeszített oldalából ömlő víz az áldozat befejezését, a keresztség vize az új életre való születést jelképezi.

A természeti jelenségek (szél, levegő, felhő, jó és rútság) Ferenc meggyőződése szerint arra szolgálnak, hogy Isten általuk tegye folytonossá a teremtés művét (az olaszban megintcsak a „tue creature” kifejezés szerepel), amelynek végső pontja a természetben élő, vele testvéri, „teremtett” kapcsolatban álló ember. Egy- másra utaltságukat, szövetségüket erősítik a szinte gyermeki érzületet kifejező minősítések. A nap: „urunk-bátyánk”, a hold: „né-nénk”, a szél: „öcsénk”, a víz: „húgunk”, a tűz: „bátyánk”, a Földanya: „né-nénk”. Valamennyiükkel rokonságban vagyunk, összeköt bennünket kreatúra voltunk. (A felsoroltak egyébként kivétel nélkül mélyebb jelentéssel is rendelkeznek; a felhő például Isten jelenlétére utaló természeti jelenség is.)

A Naphimnusz és a Teremtés könyve

A vers úgy épül, mint az ószövetségi *Teremtés könyve*. Miután Szent Ferenc megelevenítette a természetet, megjeleníti az embert, nem a teremtés koronáját, hanem békességes, gyötrelmeit tűrő hívő személyiségként, aki szenvedései és megbocsátó természete révén boldog lehet, amint Krisztus ígérte, és istenfélelme jutalmául elnyeri az örök életet. A *Naphimnusz* írójának szemléletmódjára következtethetünk a „szerelmedért” kifejezésből is. Saját életének tapasztalatai által megerősítve jutott arra a meggyőződésre, hogy szívünk, lelkünk csak Istent szeretve érheti el a boldogságot, a fény teljességét, csak a „szeretet szerelmében” — jellegzetesen ferences kifejezés — leli meg vágyott nyugalmát. A már idézett Rotzetter figyelmeztet arra, hogy egy ismeretlen festő ábrázolta jelenetben, amint Assisi szentje a San Damiano-i kereszt előtt térdel, Krisztus szavai hallatára arca ragyogni kezd. A *Naphimnusz* születése körüli időben a legnagyobb kegyelemben részesült: ő is viselhette Krisztus szent sebeit (stigmatizáció). Alvernában 40 napos böjtjét tartotta, amikor Celanói Tamás leírása szerint egy szeráfhoz (Izajás szerint Istent dicsőítő hatszárnyú lények) hasonló lényt látott keresztre feszítve a reggeli napsütésben. Ferencben eláradt a bánat és az örvendezés, s megjelentek testén a sebhelyek.

A vers jellegzetes himnuzsi fordulattal zárul: „Dicsérjétek az Urat és áldjátok...” Persze Szent Ferenc másként imádkozott, mint az átlagember. Imádsága teljes és elragadtatott önátadás volt, ilyenkor birtokolta a fény teljességét. Szent Bonaventura mondja el Szent Ferenc „nagy életrajzában”, hogy a vele együtt élő testvérek emlékezete szerint, „mikor éjszaka kereszt alakban kitárt karral imádkozott, egész teste fölemelkedett a földről, és fényes felhő vette körül. Testének fénylő ragyogása pedig szelleme csodálatos fényességét bizonyította.”

A *Naphimnusz* e fényességbe öltözött elragadtatott alak imádsága, vallomása, aki — ismét Szent Bonaventura szavaival — „minden szépben egyúttal a legszebbet is látta, minden teremtményt létrának használt, melyen fölemelkedhetett, és megragadhatta azt, aki egyedül szeretetre méltó.”

TAKÁCS ZSUZSA

fény szitálja be

*ha nem tudnám, hogy magam rángatom
vágyaím zsinórján az engedelmes árnyékokat,
elhinném, hogy amit láttam, álmomban, igaz,*

*hogy fölkeltem halottas ágyadról, és mint
fürdő után a viruló nő, fél lábadat
a kád peremére téve bolyhos lepedőbe*

*törülközől, és álmélkodó kérdésekre,
— mert arról szólni sem merek, hogy visszazőtt
csontjaidra a hús, és fény szitálja be telt*

*combjaidat —: hogyan sikerült egyedül megfürödni?
kicsit panaszkodsz csak, mint aki a feltámadás
végére már elfelejti a kínokat.*

HORVÁTH ELEMÉR

kontra

*hihetetlen hogy leirtam
a szélrózsa gyökereit
a scalinger rosa-t
és a csillagok fürdőjét
s ennél is csodálatosabb
ezek a ma is kellemes szavak
valahol elragadnak valakit
egy percre vagy egy életre*

*van aki koplal s elvégzi az egyetemet
s egyensúlyban marad
az életében sok öröm
s körülbelül ugyanannyi szomorúság
kitűzte céljául hogy jó keresztény lesz
vagy ornitológus vagy sakkbajnok
s haláláig kitart*

*aztán meghal teljesen ellenkezőképp
muszájból
s céltalan*

a pápa légiói

(rónay györgy emlékére)

most már nehéz eldönteni
isten-szeretetük volt-e az ok
vagy idegen-gyűlöletük
ambrussal élükön és a zsoldárral szájukon
kész voltak meghalni
a vizigót helyőrség csupán jelre várt
hogy kardélre hányja a gyülekezetet
váratlanul juszтина s valentinián kapitulált
valószínűleg számításba jött
maximus trierben
esetleg egy palota-forradalom is
egyébként csak misztérium
ambrus szerint
akkor vagyok legerősebb amikor kiszolgáltattott
a császári ediktum foszlányaiból
galacsint gyúrtak katolikus gyerekek
amikor először jártam milánóban
nem sokkal 56 után
emlékszem helga lefényképezett a dóm előtt
s mindez nem létezett nekünk
aminthogy a xx. század se nagyon

antal az egyiptomi

atanáz nem hiszem
sem a kíváncsi piktorok
még flaubert sem
az afrikai bordélyok után
talán ágoston ismerhette csak
tapasztalatból
kísértéseit
ilyesmihez sivatag kell
egy hanyatló birodalom
s egy épülő
mediolanum
mahopac

a hórák hugai

*vajon ki tudna hektorról
homérosz nélkül? toldiról
arany nélkül?*

valószínűleg nem sokan

*nem mintha fontosabb lenne polifémosz
mint egy csornai levélkihordó
ulysszesz özvegye
mint egy szegedi tanárnő*

*másról van szó
valami létezni akar
s nem tűr ellentmondást
költő és verse közt
csak a halálnak van helye*

*az előbbi
egy ásót nyomott le arra támaszkodék
én elbúcsúztam francescától a gellérthegyen
e caddi come corpo morto cade*

az öregedés első jele

*a hely: isten háta mögött
s előtte is a kettő ugyanaz
nem több mint háromszáz faház
3 templom 1 étterem 1 trafikos
english is spoken*

*a kutyák gazdáik mellett ülnek az autókban
esti szórakozás: csillaghullás a mólón
pound ismeretlen
kedvenc ujságom kapható*

Két szerkesztő — két elképzelés

Mihelics Vid (1964—1968)

Sík Sándor halála után mindenki úgy vélte volna természetesnek, hogy Rónay György kövesse őt a Vigilia főszerkesztői székében. Ekkoriban azonban persona non gratának minősült az Állami Egyházügyi Hivatal szemében. Így Sík Sándor elárvult helyét Mihelics Vid vette át. A katolikus reformnemzedék tagjaként azt a szemléletet igyekezett meghonosítani a húszas-harmincas években, amely a *Rerum novarum*mal nyerte el egyházi hitelesítését, a gyakorlatban azonban meglehetősen lassan törte át a konzervatív struktúrát. A főpapság tekintélyes nagybirtokai, a gazdasági cselédek megoldatlan sorsa a hazai fiatal keresztény értelmiségiek elégedetlenségének egyik forrása volt. Növelte kritikus hajlandóságukat, hogy a látványos egyházi ünnepek, az évről évre megrendezett katolikus napok pompás lehetőségei sem fedhették el a súlyos gazdasági és erkölcsi problémákat, amely ellen mind többen emelték fel szavukat, Csávossy Elemértől Harsányi Lajoson át a legfiatalabbakig, akik végül is a Korunk Szava körül verődtek össze. Ennek irányításából Mihelics Vid is kivette részét.

Amint 1933-ban megjelent *Világproblémák és a katolicizmus* című nagyszabású összefoglalása is jelezte, Albert de Mun szociális elképzelései, XIII. Leó pápa gondolatai és Prohászka Ottokár szemlélete hatottak rá leginkább. A katolikus szakszervezkedés híve volt, élesen bírálta a fasiszta demagógiát, s olyan társadalomképet rajzolt meg, amely a magántulajdon alapján valósítja meg a szociális igazságosságot. Kiváló érzékkel ismerte föl a hazai társadalmi és gazdasági berendezkedés legnagyobb negatívumait, a technikai kultúra hiányát, a protekcionalizmust, a társadalmi igazságtalanságokat és ezek erkölcsi következményeit. A reformnemzedék tagjaihoz hasonlóan Salazar Portugáliájának békés forradalmi átmenetét tekintette a megoldás egyik lehetőségének. (Salazarral egyébként Teleki Pál is szívélyes viszonyt tartott fenn, és többször figyelmeztetett arra, hogy Portugália példáját mi is hasznosíthatjuk.)

Egészen természetesnek vette mindenki, hogy a Korunk Szavát a magas színvonalú, de a való élettel kevés kapcsolatban lévő Ka-

tolikus Szemléhez került Mihelics Vid. Hamarosan megváltoztatta a lap arcélét, nyitottá, modernné, érdekessé tette.

Könyveiben és tanulmányaiban gyakran írt a modern keresztény demokráciáról. Ilyen irányú gondolatait⁶ még határozottabban fogalmazta meg a Hazánkban, a Keresztény Demokrata Néppárt orgánumban, melynek mint a párt országgyűlési képviselője, egyik vezető publicistája lett. Nem volt gyakorlati politikus, inkább teoretikus elme, ám ezzel nem állt egyedül a pártban. Annak vezető személyiségei, Eckhardt Sándor, Bálint Sándor, Rónay György és mások is politikai gyakorlat nélkül, hivatástudatból vállalták a keresztény eszmék parlamenti képviselőletét, ráadásul tudva azt is, hogy előbb-utóbb fölmozsolják őket.

A Vigiliában ugyancsak missziót teljesített Mihelics Vid az *Eszmék és tények* rendszeres írásával. Sokan, akik visszaemlékezve a gyakran félelmetes nyomás alatt ziháló folyóíratra, ma is úgy emlegetik cikkeit, mint amelyek rengeteget tettek a keresztény tudat megőrzéséért, hisz a keresztény világ törekvéseit, eszméit mutatták be magas színvonalon. Így egészen természetes, hogy amikor Mihelics Vid lett a lap főszerkesztője, az olvasók nagy várakozással fogadták működését, abban a reményben, hogy a Vigilia még több információt közöl a világtulajdonos új fejleményeiről.

Félelmetes energiával dolgozott, hogy így legyen. Egész napját a kéziratok javításával töltötte. Egyetlen kikapcsolódásaként budai otthonából mindennap gyalog járt be a szerkesztőségbe, késő délután pedig lejátszott néhány sakkpartit Doromby Károllyal, aki hatalmas íróasztalában gyűjtötte a kéziratokat.

Kiderült, hogy az *Eszmék és tények* személyhez kötött. Mihelyt kollektív megvalósításával kísérletezett, nem érte el célját; a különböző egyéniségek és nézőpontok nem mindig harmonizáltak szerkesztői elképzeléseivel. Mindegyik cikket átírta, de így sem volt velük teljesen elégedett, folyvást többre és nagyobbra vágyott, ám a körülmények sem kedveztek terve megvalósításának. A megfeszített munka és a folytonos feszültség is hozzájárult váratlan halálához.

Rónay György (1969-1978)

Utóda a magyar irodalom vitathatatlan tekintélye, az *Olvasó naplója* írásával a független magyar kritikai szellem és eszé sokáig egyedüli utóvédje, Rónay György lett.

Írói munkássága méltatására itt természetesen nincs lehetőség. Megtették ezt sokan, író társai, kiváló irodalomtörténészek és mindazok, akik neki is köszönhették, hogy elindultak írói pályájukon. Babitsi személyiség volt. Különleges értékének bizonyult, hogy tehetségét elkötelezett hűséggel állította egyháza szolgálatába. Mindent megtett a II. Vatikáni zsinat szellemiségének hazai

térhódításáért. Ebben remek segítőtársra talált Nyíri Tamásban, akinek tanulmányai friss vérkeringést hoztak a lapba (is), és Hegyi Bélában, aki — közéleti érdeklődésű lévén — érdekes interjúban szólaltatta meg a kor jeles gondolkodóit.

Rónay György főszerkesztőségének időszakát úgy emlegetjük, mint a Vigilia fénykorát. Nemcsak a kivételesen magas példányszám igazolja ezt — még magasabb is lehetett volna, ha engedélyezik —, hanem többek között az a tény is, hogy a kor magyar irodalmának színe-java megszólalt a lapban. Mindenfajta nemzedéki elfogultság nélkül, mindegyik irodalmi törekvésre nyitottan sikerült egymás mellé állítania Illyés Gyulát és Ottlik Gézá, Nemes Nagy Ágnes, Rába Györgyöt, Mátyás Ivánt. De nemcsak a „pálya szélére” szorított íróknak, költőknek, az irodalmi életbe ekkoriban bebocsátást nyerőknek biztosított fórumot, hanem mindazoknak a fiataloknak is, akik — mint erről például Esterházy Péter írt — a családiasság és otthonosság érzését köszönheték neki.

Jelentős fordulatot hozott az egyetemes magyar irodalom életében is Rónay Györgynek az a szerkesztői gyakorlata, hogy a Vigiliában rendszeresen megszólaltatta a nyugati világban élő, de magyarnak maradt írókat. Nemcsak könyveiket szemléztette, hanem sok ellenállással megküzdve műveiket is megjelentette. Néhány óvatos híradás után a Vigilia lett az az orgánus, amely az olvasók széles rétegeiben tudatosította a nyugati magyar irodalom létét és értékeit. Azt kevesebben tudják, hogy ami ma közhely, az akkoriban naponta ismétlődő ellenkezések harci terepe volt: Horváth Elemér vagy Tűz Tamás befogadásáért küzdeni kellett.

Mint ahogy szüntelen akadályokba és tilalmakba ütközött Rónay György akkor is, amikor a hazai katolicizmus múltjának elfelejtett vagy erőszakkal elfeledtetett értékeire irányította a figyelmet. Emlékezetes botrányt okozott a Vigilia Prohászka-száma, amely hosszas előkészületek után jelent meg. A főszerkesztő Szabó Ferencsel, Belon Gellérral — aki Vass Péterrel akkor Prohászka legjobb ismerője volt — egyeztetette elképzeléseit. Bármennyire óvatosan járta körül a „Prohászka-kérdést”, a szám támadások keresztüzébe került.

Ma már nyilván érthetetlen, de heves ellenkezés fogadta Rónaynak azt a célkitűzését is, hogy felélessze a magyar irodalom kevésbé értékelt hagyományait. Kis híján főszerkesztőségébe került Pergel Ferencnek a Magyar Csillagról szóló tanulmánya, amelyben a szerző arról írt, mily sokat tett Illyés folyóirata a jobboldaliság ellen, a magyar irodalom egységéért. Hivatalos körökben csekély lelkesedéssel fogadták a Vigilia Nyugat-számát is, amelyben a lap hajdani munkatársai emlékeztek pályakezdésükre, befogadtatásukra, Babits szerkesztői gyakorlatára és a korra. A korszemletről egyet-mást az is elárulhat, hogy a Nyugat-émléki-állításon, amely utóbb a Petőfi Irodalmi Múzeum egyik legnép-

szerűbb vállalkozásának bizonyult, a pártközponti kiküldött az utolsó pillanatban letakartatta Ottlik Géza emlékezéseinek gépiratán a szerző autográf aláírását. Ez a szöveg jelent meg utóbb Ottlik *Próza* című kötetében. Szenzációnak minősült ebben a számban Cs. Szabó László írása, amely a hivatalos rosszállás legfőbb kiváltója lett.

Még szenvedélyesebb ellenérzést váltott ki hivatalos részről Mécs László költészetének méltatása. 1941 óta 1967-ben jelent meg a költőről volt lapjában az első méltatás; 1969-ben írt *Vadócba rózsát oltok* címmel Rónay olvasónaplót lírájáról; 1970-től több részletét közölte a lap Mécs prózai önéletrírásának; Simandy Pál pedig a szlovákiai magyar irodalomba állította bele líráját. A még mindig hatalmas népszerűségnek örvendő Mécs László újra felingerelte az irodalom és az irodalompolitika baloldali köreit.

Ezzel a pár adattal csak jelezni lehet, milyen súlyos nehézségek közepette valósíthatta meg elképzeléseit Rónay György. Ezeknek középpontjában természetesen a hazai katolicizmus öntudatra ébresztése, a zsinat szellemében történő modernizálása állt. Mint *Naplója* is tanúsítja, Rónay György mélyen hívő személyiség, egyházának alázatos szolgálója akart lenni, de tudatában volt annak, hogy az egyháznak a világgal folytatott párbeszéde során, a zsinat útmutatása szerint közelednie kell a hétköznapi valósághoz is. Ez ösztönözte abban, hogy — a Vatikánhoz hasonlóan — párbeszédet kezdeményezzen a marxizmussal. A magyarországi meglehetősen egyoldalú párbeszéd volt, a Vigilia azonban azt bizonyította, hogy a hatalommal is szót lehet érteni békességgel, nyitottsággal, megértéssel. Akik ma oly szenvedélyesen bírálják ezt a gyakorlatot, elfelejtették, hogy a kommunizmus világhatalom volt, a Vatikánnak pedig alapérdeke, hogy a nemzeti egyházak szabadabban működhessenek. Ennek a hazai helyzetet figyelembe vevő szemléleti alapjait igyekezett kimunkálni írásaiban Rónay György és az általa felkért személyiségek, akik ugyancsak készségről és türelemről tettek tanúbizonytságot elemzéseikben.

A kép teljességéhez tartozik, hogy Rónay Györgynek és a Vigiliának sok értetlenséggel, ellenérzéssel kellett szembenéznie. A hivatalosan nem, valójában mégis működő állami ellenőrzés, illetve a szellem ellenhatása olykor lehetetlenné tette elképzeléseinek teljes megvalósítását, s ez őt magát is megpróbálta. Részben ennek a folytonos szellemi készenlétnek és a sokoldalú nyomásnak tulajdonítható súlyos szívbetege, majd 1978-ban bekövetkezett halála, amely — ma már tudjuk — valóban pótolhatatlan vesztesége volt a katolikus szellemi életnek. Hite és egyházhűsége támogatta belső válságaink, szervezete azonban nem bírta az ismétlődő megpróbáltatásokat. A Vigilia az ő elképzelései nyomán lett e korszak legszínvonalasabb magyar folyóirata, amelynek szellemi törekvései — ezt Rónay számos sikeres külföldi előadása és katolikus szervezetektől kapott díja is bizonyítja — Európa-szerte figyelmet és méltánylást keltettek.

NAGY GÁSPÁR

Jelek az égi ásatásból

„A fejsze már
a fák gyökeréhez ért.”
Lukács 3, 7–18

Sírás szép monotóniája
sírás nappal és éjjel
decemberi szürke égen
fáradt vadlúd-lasszók suhognak
miközben örjögő szél
sosemlátott-színű felhőket
toboroz a boltozat sarkába.
Ki ütközik meg kivel?
A felhő a szél a fáradt madarak?
S ki marad az ütközők között?
A szorító égporában melyikünk vére?
Aki készült és mégis készületlen érte?
Mért a te szíved dobog még
mikor amazé hirtelen földadta?
Szent törvények véletlenében
a halál tervét miképp akarja
égre bámuló gyermekként félni
érteni vagy tenni csak ad acta?
De aki már látni tud az fölé hajol
és köpenyén felhők roncsa
szívét kerengi vadlúd-sírás
jeleket mégis e roncsok alól
nagy égrengés után újra kiás.

A magyar Fa Sorsa

(*Ady-képek — Makkai és Sík*)

A hatvanéves Vigiliának

Született 1931-ben Kolozsvárott. Tanulmányait a budapesti egyetem bölcsészkarán végezte 1943–53 között. Jelenleg az ELTE esztétika tanszékének egyetemi tanára.

„... Berzsenyi és Kölcsey óta Ady az első magyar költő, kinek egész költészetét az határozza meg, hogy kora arculatján »gyászos magyar hibákat«, foltokat lát, és mélységes szomorúsággal nézi, ami körülötte végbemegy. Költészetében újra feltámadnak Széchenyi szövegei a nemzethalálról, a magyar parlagra... az illúziók jól szervezett őrei ráborították a magyartalanság égető Nesszus-ingét, s kiközösítvén rothasztó elemként a nemzeti testből, átültették a nemzetellenes destruktív irányokhoz, holott ő új Kemény Zsigmondot és Eötvös Józsefet várt vezérének... A közösségből kizárt költő pedig ment és eladta testét-lelkét az új Budapestnek. Új magyar, itt-ott még ugyancsak tökéletlenül asszimilált kenyéradóit sohasem szeretete ugyan, de túrta, nagyúri leereszkedéssel, hódolatukat és pénzüket. Politikai verseivel a polgári radikálisok forradalmát készítette elő, mi annál könnyebben ment neki, mert politikailag teljesen analfabéta lévén, örök hőisével, Gyürkőzz Jánossal együtt ő is hitt a forradalom önkéntelen bohócainak.” (Szekfű Gyula)

„Az Ady körüli nagy hallgatás egyébként nem a bolsevizmus elbukásával, hanem a bolsevizmus diadalra jutásával kezdődött. Ady nagyon távol állt attól, hogy a bolsevizmus költője legyen; akik életének és halálának sorsszerűségét intenzíve érzik, szinte kiválasztottnak látják azt is, hogy abban a pillanatban távozott e földi Országból, amikor még egy nemzet gyászolhatta benne utolsó nemzeti költőjét, éppúgy, mint egy forradalom első forradalmi prófétáját; a szabadságnak futó pillanatában, amikor még hinni lehetett, hogy e forradalom a Nemzet Szabadságának a forradalma marad... Az Élet Szabadságának költője! Az ő igazi felfedezését éppoly kevéssé bátorította föl az az irány, amely nem vette figyelembe az életet, mint az a másik, utána következő, amely tagadni szeretné a Szabadságot, a forradalmat... Ady a világirodalom egyik legnagyobb költője; egyszersmind a magyar nemzet egyik legméltóbb büszkesége is; s aki őt bármely politikai vagy irodalmi pártszempontok miatt nem tudja vagy nem akarja élvezni, a legmagasabb szellemi élmények egyikétől fosztja meg magát...” (Babits Mihály)

Két súlyos hang — közvetlenül '18-19-et, a katasztrófát követően. Velük indul az Ady-értelmezés, az érte folyó harc a két háború között. Mindkettő elszámolás. A politikum a középpontban. Valószínűleg így természetes. Annyi minden után — annyi minden előtt. A nagy tudós, nemsokára vezető tudós összekapcsolja a

**Babits és Szekfű
Adyról**

forradalommal. A '18 őszivel, a '19 tavaszival is. Mindkettőt elítéli. Adyt, tehetségét magasra emelve, erkölcsileg-politikailag elmarasztalja. A nagy költő, nemsokára költőfejedelem is összekapcsolja a forradalommal. A '18 őszivel, a '19 tavaszival is. Az elsőt elismeri, a másodikat elítéli. Adyt, nagyságrendjét kijelölve, költőileg-politikailag felmagasztalja. Az elsőnél odakerül a magyar vesztesek közé. A másodikonál odakerül a magyar győztesek közé. Mindenképpen jelképes élet és életmű. Először a morális elbukásé. Másodsor a lírai diadalé. De elbukás és diadal a forradalom megítélésével szorosan összefügg. Az elbukás egyben a két forradalom megtagadása. A diadal egyben az első forradalom elfogadása, a második forradalom megtagadása. De — fontos hozzátenni! — az ellenforradalom megtagadása is.

Jelképes gesztusok. Elindítanak egy folyamatot. Negyedszázad nagyrészt esszéisztikus-publicisztikus irodalomtörténetírását. Ami nemcsak múlt-, hanem jelenvizsgálat is. Nemcsak irodalom-, de sorselemzés is. A nagy trauma kérdéseire keres választ. Mi történt? Miért történt? Hogyan történhetett? Már mint a háborús vereség, a két vesztes forradalom, a győztes ellenforradalom, a történelmi ország összeomlása, az egykori ország feldarabolása. A páncélvonalak rettenete, Orgovány gyalázata, Trianon sokkja. Az Ady-értelmezés e múlt- és jelenvizsgálat, irodalom- és sorselemzés része. Egyik reprezentatív fejezete. Méghozzá két, egymást követő változatban is. Eleinte még egy tábor ellene van, egy másik vele. Utána már az ellene értelmetlenné válik, a vele változatokra bomlik. Nemcsak egyértelmű befogadás kezdődik, hanem egyértelmű kisajátítás is. Ellenkező előjelekkel. Az előjel minősége állásfoglalás. Irodalmi és politikai hovatartozásról vall. A tudós és a költő, Szekfű és Babits ehhez is megadják a hangot.

Előttük, persze, a háború előtt és alatt kritikai csata. Nem érdekes, nem is nagyon lehet áttekinteni. Csak példaként — két súlyos véleményt. A legnemesebb, legmagasabb szintű konzervativizmus oldaláról Horváth Jánost. A legelemzőbb, leghiggadtabb hangú nyugatosság oldaláról Schöpflin Aladárt. Az első nem egészen ellene. A második egészen vele.

Horváth János
Ady-könyvei

Horváthnál két nevezetes könyvről is szó van. *Ady és a legújabb magyar líra*, 1910-ből. *Aranytól Adyig*, 1920-ból. Mindkettőben a nagy tudós legfontosabb erényei. Kivételes műérzőképesség, kivételes szintetizáló erő. Az első által nagyszerű műértelmezések. A második által meghatározó összefüggések. A műértelmezések ma is megelevenednek. Az összefüggések mára megmerevednek. A műértelmezésekben a szimbolikus képalkotás ragyogó analízise. Nem megnevezés, hanem megidézés. Jelképeket alakító, mitológiatemertő erő. Értelmen innen, logikán túl. Benne a tudattalanból feltörő, ősi rítusok költői emléke. Az összefüggésekben a félszázados fejlődés elutasító vázlata. Nem értékfelhalmozás, hanem értékpusztulás. Nem egy tradíció leépül, és egy másik felépül. Inkább Arany és a nemzeti klasszicizmus nem folytatódik a fejlőd-

désben. Ady és a Nyugat irodalmi forradalma nem illeszkedik a fejlődésbe. Mindebben kettős képlet. Erkölcsi-politikai elutasítás — művészi-poétikai befogadás.

Schöpflinnél két nevezetes tanulmányról is szó van. *Az új magyar irodalom*, 1912-ből. *Ady Endre emléke*, 1919-ből. Az első higgadt elemzés az irodalmi forradalom főalakjairól, Adyról és Móriczról. A második meghatott emlékezés élete legnagyobb szellemi élményére, Ady költői varázsára. Pontosan tudja: a vele szembeni állásfoglalás megoszt. Meg is nevezi a megosztás mikéntjét. Régen arról esett szó, hogy nemzeti vagy nemzetietlen. Ellene lenni nemzetit jelentett. Vele lenni nemzetietlent. Ma arról esik szó, hogy jobboldali vagy baloldali. Ellene lenni jobboldalit jelent. Vele lenni baloldalit. A jobb — mint magatartás — a fennálló megtartására tör. A bal — mint magatartás — a fennálló megváltoztatására. Meg felsorol mindent, ami Ady költői földindulását hozza. Korlátokat romboló forradalmiságát; fájdalmas-osztorozó hazafiságát; modern-ősi szerelmi szenvedélyét. Mindebben egységes képlet. Erkölcsi-politikai, művészi-poétikai elismerés.

Talán nem erőszakolt a párhuzam: Horváth elutasító elfogadása Szekfű álláspontját előlegezi. Schöpflin elutasítás nélküli elfogadása Babitsét.

Utánuk eleinte valóban még ellene vagy vele. Később mérvadó módon csak vele. De különböző, olykor ellenkező előjelekkel vele. Nemcsak egyszerűen elfogadás. De bonyolultan zászlóvá avatás is. Tehát ahogy Schöpflin mondta, összetett állásfoglalást jelentve. Ebben két érdekes hang a húszas évek végéről. Makkai Sándor könyve '27-ből, *Magyar Fa sorsa*. Sík Sándor könyve '29-ből, *Gárdonyi, Ady, Prohászka*. Az Ady-recepció érdekes fejezete. Mindkettő a vele jegyében. Az első fenntartások nélkül. A második fenntartásokkal. Fontos a vallási jelleg. Makkai a modern, vívódó protestantizmus nevében áll mellé. Sík a modern, bensőséges katolicizmus nevében nyújt kezét. A vívódásban heves vita egészen érte. A bensőségben szerető töprengés félig mellette.

Forradalmi Radikalizmus vagy Kritikai Magyarság

„A magyar ifjúságnak nem szabad elbizakodnia abban, hogy Ady-nak nem volt igaza, hanem le kell vonnia Ady szomorú sorshirdetésének élő tanulságát: a magyarságnak mássá, újjá kell lennie. Valóban, a magyarságnak el kell hagynia azt a gyávaságát, hogy a mások életének hátulcammogó, elkésett és majmoló utánzója legyen, tényleg fel kell szabadulnia abból a szolgaságból, hogy akár a maga bűneinek, akár a mások önző érdekeinek öntudatlan, léha szolgája legyen. Igaz, hogy a magyarságnak a maga életét kell élnie. Azaz a saját nemzeti jelleme és kultúrája által egyetemesen emberi értékű életet kell önmagából kitermelnie és az élet minden területén megvalósítania. Annyiban lesz igazolva létjoga a történelem és a

világ ítélőszéke előtt, és annyiban fog elpusztíthatatlan értéket képviselni e világban, tehát jövődőt is, amennyiben önértékű és egyetemes emberi életet tud egyéni, társadalmi és nemzeti életében produkálni... Széchenyi óta és mellett leginkább tőle lehet tanulni kritikai hazaszeretetet, mely a nemzet sorsának és bajainak belső okait látja, fájlalja, mely a régi bűnök ellen öntudatos harcra készlet, és önámítás nélkül világosan hirdeti, hogy a nemzetnek, ha élni akar, a maga életét kell élnie, hogy egyetemes értékű emberi életet kell a maga módján termelnie... És én rendületlenül meg vagyok győződve afelől, hogy erre a kritikai szeretetre nemzete iránt soha nagyobb szüksége nem volt a magyarságnak, mint ma és jaj neki, ha frázisokért és görögtűzért feláldozza ezt a megmentő és megtartó szeretetet." (Makkai Sándor)

Református pap, sőt, püspök. Szerkesztő, költő, teológus. Viharos visszhangú történelmi regények szerzője. A tegnapi ma tanulságait kutatja. Irodalomkritikus, de irodalomtudós is. Érzelemmel telt vitázik Ady mellett. Vívódó alkatához vívódó alkata köti. Újító szándékához újító szándéka vonzza. Tradíciót védő akaratahoz tradíciót védő akarata kapcsolja. Ezért vallja magáénak. A protestáns főpap a protestáns-protestáló költőt. Apologetikusan hitvitázó indulattal.

Szenvedélyes védírat. Sajátos, nehezen támadható logikával. Biztos, hézagatlanul záródó anyagismerettel. Fűtött, nemesen patetikus retorikával. Sorra veszi a közkeletű vádakat. De nem egyszerűen tagad. Hanem bonyolultan állít. Elfogadja a vádpontokat mint az életmű értékét meghatározó vitapontokat. De visszajáról színére fordítja. Bűn helyett erényként értelmezi. Árny helyett fénynek látja. Gyengeség helyett erővé emeli. Azaz nem pusztán megvédi a költőt, ám megvédi és felmagasztalja.

Hazafiatlan és nemzetközi; érzéki és erkölcstelen; értékek tagadója; vallásosság affektálója; érthetetlen. Eddig a jól ismert vádak. Ezek a védíratban is. De határozottan fordított előjellel.

Nem hazafiatlan és nemzetközi, hanem önmagát a nemzetével azonosító magyar. És mert a nemzet sorsa tragikus, tragikus magyar. A hazai ugaral viaskodó, kritikus hazaszeretet. Ha nem akar az ugar elátkozottja lenni, a Nyugat olthatatlan vágyára kell ébrednie. A közeli ugar és a távoli Nyugat között kell költészetével közvetítenie. Így lesz a hazafiatlanságból kritikus hazafiság, a nemzetköziségből nyugatos magyarság.

Nem érzéki és erkölcstelen, hanem idillizáló tradíciókon túllépő modern poéta. Szenvedélyes szerelme a zseni önszerelmével végzetesen összeforr. Ebből fakad a tragikus beteljesületlenség, sőt, beteljesületlenség. Amely újabb vágy szülője. A beteljesületlenség, sőt beteljesületlenség újabb bizonyítéka. Így lesz az érzékiségből szenvedő zsenialitás, az erkölcstelenségből tragikus feszültség.

Nem értékek tagadója, hanem a lélek örök pogányságának megszólaltatója. Az Ős Kajáné, a démoni elemé — ott lappang a tudat mélyén mindenki. Benne a diszharmonia ténye, a harmonia vágya. Az első a halál felé sodorja, a második az élethez köti.

Nem az erényeszet költője. Inkább az élet teljességéé. Ahogy megmutatkozhat a halál pillanatában. Az életé, aminek könyörtelen része a halál. Így lesz az értékek tagadásából a végső értékek állítása.

Nem a vallásosság affektálója, hanem a büntudatból fakadó istenszerelem poétája. Büntudat és istenszerelem. E kettő között pattannak a szikrák. Ebből lesz az egyik póluson viaskodás, a másikon találkozás. Személyes, vitatkozó-megalázkodó, dacos-áhitatos kapcsolat a megítélő-megbocsátó Úristennel. A bűn félelme, a patyolat üzenete. A legnagyobb vallásos költészet sugallata. Így lesz a vallásosság affektálásából a vallásosság poézise.

Nem érthetetlen, hanem új költészet új nyelvét hozza. Nem egyszerűen szimbolista. De mitológiateremtő képzelete szólal meg nem könnyen járható jelképerdejében. Egységes szimbólum-és mítoszrendszer. Egyéni-szokatlan képalkotással, egyéni-szokatlan dallammal. A kettő együtt adja tragikus hangulatát. Kozmikus látás, kozmikus zene. Ezekre épített archaikus-modern líra. Így lesz az érthetlenségből magasabb rendű értelem.

Eddig a következetes apológia. A befogadás-elismerés küszöbe. Befogadásban-elismerésben két mozgató. Egy tagadás, egy igenlés. A tagadás a lezajlott, érvénytelennek tekintett forradalmakra, az igenlés a folyamatos, érvényesnek tekintett elégedetlenségre vonatkozik. A lezajlott, érvénytelennek tekintett forradalmáról, a polgári radikalizmus és az álproletár bolsevizmus forradalmáról leválasztja Adyt. A folyamatos, érvényesnek tekintett elégedetlenséghez, a társadalmi feszültséghez és a nemzeti megújulásvágyhoz hozzákapcsolja Adyt. Mindkettőn hangsúly, de az utóbbin erősebb. A saját sorsot a nemzeti sorssal azonosító, tragikus magyarságtudatból fakadó szociális indulaton. Pontosan látja az idejétmúlt nemzeti tudat tarthatatlanságát. Hevesen tiltakozik erőszakos eszközökkel való felébresztése ellen. És pontosan látja a korszerű nemzeti tudat szükségességét. És hevesen ösztönzi annak következetesen realista, kritikai hangvételét. Itt válik az interpretációba átnövő apologetika a legfontosabbá. Az Ady-költészet legmélyebb értelmének megfejtésében. Az éppen a nemzeti jellem és kultúra által teremtett egyetemes emberi értékek hangsúlyozásában.

Mindez együtt adja a védírat értelmét. Beemeli a megvédett Ady költészetét és kulturális hagyatékát egy megújított nemzeti tudat alapján álló, szociálisan kihegyezetten érzékeny, nemesen-tradicionálisan vallásos, e vallásosság nép- és emberszeretetét megvalósító, egyetemes humánus értékekre figyelő, bibliás-protestáns, kritikai magyarság megteremtésének lehetőségébe.

Lelki Dekadencia vagy Őserős Magyarság

„Az a vad, pogány magyar őserő duzzad és harsog ezekből a sorokból (a *Fölszállott a páva* soraiból), amely más időkben és más formákban, újjászületve vízből és Szentlélekből, Pázmány szeges írásait, Zrínyi

Afiumát, a Romlásnak indult hajdan erős magyart, Széchenyi vízióit, a Vén Cigányt sugallta... Mikor pedig a lendület szárnyalása elfárad, a pátosz harsogása kimerül, a csöndes magábamerülésnek egy-egy szerencsés órájában halkabb melódiával is feltör a lélek mélyéről ennek a mélyen zengő magyar húrnak tiszta hangja. Békés lelkéből bátor, tiszta, erős, földszagú gondolatok szállnak fel... De e kétféle magyarság között ott él, ott forrong ebben a generációban egy harmadik is, amelynek a súlypontja valahol közepén van, amelynek lelkiségében a múlt megtagadott erői a jövőnek nyugtalanul megsejtett, de meg nem látott hatalmaival vívnek állandóan öntudatlan tusát, és nyugtalanná, egyensúlyvesztetté, forradalmivá teszik egész belső világát. Ennek a lelkiségnek gazdag, művészi és történelmi dokumentumszerű fotográfiaját tükrözi Ady Endre költészete. Ennek a kornak és ennek a magyarságnak minden gyötrelme, minden bűne, minden problémája, minden nyugtalansága, minden sóvárgása, minden dühe és lázadása ott sír, ott vergődik, ott panaszkodik és ott káromkodik Ady költészetében. Ez mintegy történelmi jelentősége.” (Sík Sándor)

Katolikus pap, sőt szerzetes. Később rendfőnök is. Szerkesztő, költő, teológus. Halk szavú, bensőséges versek költője. Áhítatos hangulatú, filozofikus könyvdrámák írója. Irodalomtudós és esztéta. Máig érvényes irodalomtörténeti monográfiák szerzője. Máig meggondolkodtató filozófiai esztétika alkotója. Meleg közösséget teremtő cserkészparancsnok. Tudós közösséget nevelő tanáregyéniség. Félig magáénak vallja Adyt. Értéket őrizni akaró, tradíciót teremteni kívánó, elmélyülten meditatív gondolatmenettel.

Nem etikai-poétikai-politikai apologetika, hanem irodalomtörténeti-poétikai-politikai koncepció. Korszakot konstruál a magyar irodalom történetében. Negyedszázados érvénnyel. A millennium és az összeomlás között. Benne a tradicionális vallásos áhítat, a modern vallásos bensőség visszahódítja a lelkeket. A materialisztikus-szkeptikus, felszínesen nagyvárosias szellemmel szemben az idealisztikus-spirituális, elmélyülten magányos szellem diadalútja. Gárdonyi — Ady — Prohászka. A materializmustól idealizmushoz, hitetlenségtől hithez, kételytől áhítathoz eljutó remete-író. A tagadás és állítás, démon és angyal, sátán és Isten közt vergődő próféta-költő. A diadalmas világnézet alapján álló lelkiatya-főpap, hitszónok-teológus, misszionárius-politikus. Mindennek nemcsak eszme- és irodalomtörténeti, hanem műfajelméleti-poétikai vetülete is van. Gárdonyi új magyar regényt teremt. Ady monumentális-tragikus magyar lírát. Prohászka szubjektív-retorikus magyar prózát. Három alkotó, három lépcsőfok — az áhított lelki forradalomban. Három változat, három műforma — a feltételezett irodalomtörténeti korszakban.

Az Ady-portrét drámává komponálja. A lelki dekadencia és az őserős magyarság kibékíthetetlen küzdelmének pszichológiai-etikai-politikai-poétikai drámájává. Minden a két pólusról ered. Minden a két pólus ellentétéből következik. A dráma első rétege belső minőségek összeütközése. A lelki dekadenciából megrok-

kant akarat fakad, mohó életvágy, tragikus kielégíhetetlenség. Meg lapos materializmus, beteg halálkultusz. Az őserős magyarságból legyőzhetetlen dac fakad, csendes áhítat, megrendítő békevágy. Meg a tisztaság üzenete, vívódó istenköltészet. Vagyis mindaz, ami egyénisége és költészete feloldhatatlan kettőssége. A dráma második rétege külső következmények összeütközése. A lelki dekadenciából nyugtalanság fakad. Abból pedig erőltetett forradalmiság. Nem meghatározható tartalmáról van szó. Hanem az újítás olthatatlan lázáról. Ezért kerül a forradalom táborába, de nem szabvány szocialista. Az őserős magyarságból fajszeret-gyűlölet fakad. Abból pedig gyötrelmes hazafiság. Nem meghatározható tartalmáról van szó. Hanem keserű-szenvedő kötöttségről. Ezért kerül a nagy magyarok sorába, de nem egyszerű patrióta. Vagyis mindaz, ami politikai szerepe feloldhatatlan kettőssége. E feloldhatatlan kettősség egész valódi és lírai énjében. Például tragikus hangulatú, nyugvást nem hozó, én és te találkozását létrehozni nem tudó szerelmi költészetében.

Eddig a pszichológiai-etikai-politikai-poétikai dráma. Íróilag sem kis teljesítmény. A tudós elmele mellett formálja a költő képzelete is. Ez érződik meg Ady stílusának elemzésében. És persze vélt irodalom- és eszmetörténeti helyének kijelölésében is.

A stílus elemzése a szimbólumra és mítoszra épül. Hogy a mitikus képzelet teszi legfőbb hordozóvá a szimbólumot. Jelképei átlelkésített, panteisztikus világképpé szerveződnek. Színek és hangok egymást fölerősítő, szinesztéziás rendszerében. Ez adja egyedülálló szuggesztivitását. Gyökerei Pázmányhoz és Katonához nyúlnak. Ereje a régi, plasztikusabb-nyersebb magyarságra utal.

Az irodalom- és eszmetörténeti helykijelölése hármastagolásra épül. Ady középen — a múlt és jövő magyarsága között. A múltban egészséges erő — főként Tisza reprezentálja. A jövőben lelki forradalom — egyértelműen Prohászka képviseli. Ady az elsőt, a múlt Tisza reprezentálta magyarságát elszántan tagadja. A másodikat, a jövő Prohászka képviselte magyarságát homályosan sejtje. A harmadik magyarságot reprezentálja. A jelenbelit. A meglévőt, a múltbeli, letűnő, megvolt és jövőbeli, feltűnő, lenni kellő között. Ettől lesz helyzete eleve tragikus. A múlt elszántan tagadott, a jövő homályosan sejtett erőinek nehezen elviselhető ütközésében.

Nos, érdemes végiggondolni. A Sík által konstruált korszak a magyar irodalom történetében nem létezik. E lelki forradalom nem jön létre. Az idealisztikus-spirituális, elmélyülten vallásos szellem diadalútja elmarad. Gárdonyi nem Ady elődje. Belsőseges remetemagánya nem készíti elő Ady látványos irodalmi-társadalmi forradalmát. Ady nem Gárdonyi utóda. Látványos irodalmi-társadalmi forradalma nem idézi Gárdonyi bensőséges remetemagányát. Ady nem Prohászka elődje. Látványos irodalmi-társadalmi forradalma nem készíti elő Prohászka vallásos újító mozgalmát. Prohászka nem Ady utóda. Vallásos újító mozgalma nem idézi Ady látványos irodalmi-tár-

sadalmi forradalmát. Vagyis: Gárdonyi — Ady — Prohászka-vonulat a magyar irodalomban nincs. Hármuk fémjelezte irodalomtörténeti korszak a magyar irodalomban nincs. Van azonban Sík egyértelmű irodalomtörténeti-eszmetörténeti szándéka. Mármost a vonulat és az irodalomtörténeti korszak megteremtésére. Benne két gesztus is összefonódik.

Először Ady megítéléséről van szó. Ebben ambivalens tendencia. Teljes politikai megtagadás; fél erkölcsi megtagadás. Teljes stilisztikai elismerés; fél poétikai elismerés. Összegzésként beiktatás egy fiktív irodalomtörténeti vonulatba. Aminek jövője van. A feltételezett valóság-spirituális megújulás magyar irodalomtörténeti vonulatába.

Másodszor irodalomtörténeti óhajról van szó. Elgondolásról, amely egy kívánatos katolikus irodalmi fellendülés történeti gyökere lehetne. A leendő katolikus irodalomé. Amely meghatározó tendenciává válna az új irodalmi életben. Ennek lehetne a protestáns Ady félig szakrális-félig vulgáris, félig befogadott-félig megtagadott, tragikus sorsú Keresztelő Szent Jánosa.

Természetesen: e vázolt hajdani irodalomtörténeti vonulat nem volt. Ez óhajtott katolikus irodalmi reneszánsz nem lett. Az elméleti kísérlet azonban maradt. Belőle született az egyik legszuggesztívebb-legszemélyesebb Ady-portré.

* * *

Makkai és Sík Ady-víziója: „két befogadó nyilatkozat” a modern és mélyen vallásos szellem részéről. Protestáns és katolikus változat. Persze mindkettőben — a befogadás mellett — van elutasítás is. Az elsőben, a protestáns variációban kevesebb. A másodikban, a katolikus variációban több. E vonulat, mármost a vallásos vonulat nem folytatódik.

A konzervatívok és
népiesek Adyról

Az elutasítások, az ellene szóló érvek háttérbe szorulnak az Ady-vitákban. A befogadások, a mellette szóló érvek felerősödnek. Már nem is befogadásról van szó. Inkább kisajátításról. Befogadás-kisajátítás österemtés és öngazolás is. Ez österemtés és öngazolás szemszögéből megírható a magyar irodalom önszemléletének története. Mármost a két háború között. Négy élesen elkülönülő variáció is van. Csak röviden.

A konzervatív oldal először ellene van, nem mellette. Horváth János hangja ettől elütő, egészen magányos hang. A legnemesebb konzervativizmus érveit fogalmazza a legmagasabb szinten. Láttuk már: ebből születik az erkölcsi-politikai elutasítás és a művészi-poétikai befogadás ambivalens egysége. Később Farkas Gyula fogalmaz meg furcsa lehetőséget. Az asszimiláció átkainak megtagadójává, a faji újjászületés reménységévé avatja a védtelenül kiszolgáltatott költői hagyatékot.

A „népiek” merőben más utat járnak. Az eredeti magyar fajiszellemi elem gejzírfeltörését keresik benne. Méghozzá a megrontott, sekélyessé vált 19. század után. Pusztá létéből derül ki, mi is történt. Mármost Berzsenyi és Ady között, az asszimilációtól sújtott században. Visszanyeri a „rég Magyarországot” évszázada elszüllyedt lehetőségét. Ezzel nemcsak a múltat kérdőjelezi meg, a

Ady mint az
„urbánusok” őse

jövőt is előre jelzi. Megindítja a tiszta népi elem saját országát visszafoglaló magyar reconquistáját.

A Babits-tanítványok és a belőlük kiágazó „urbánusok” ugyancsak merőben más utat járnak. A modern európai-magyar irodalom őset és első nagyját keresik benne. Akiben megvalósult egy új szintézis. Egyszerre utolértük az előttünk járó Európát. Benne öltött testet, körülötte kapott formát a nem egyszerűen irodalmi, hanem bonyolultan irodalmi-társadalmi forradalom. Mindezzel együtt nemcsak megtört, hanem folytatott is. A múlt magyar irodalmának: betetőzés. A jövő magyar irodalmának: példázat.

A marxisták pedig egyértelműen a radikális társadalmi-politikai forradalom prófétájává avatják. A 20. századi magyar irodalom, de talán az egész magyar irodalom legnagyobbjává. Ám leszűkítő-csonkító tendenciával. Elődjeként Petőfi Sándort, utódaként József Attilát megjelölve. De éppen e Petőfi Sándor — Ady Endre — József Attila-vonal meghúzása vonja magával a kirekesztést. A megkérdőjelezését annak, ami a vonalon innen vagy túl van. A fényt is megmutatva, de az árnyékot is kirajzolva. De ez már más — ám feltétlenül megírandó — történet. Persze dokumentálni is lehetne. Mondjuk, idézetekkel. Ám álljon itt csak a két legjellegzetesebb gesztus.

Németh László Adyról

Németh László számára az irodalmi-faji forradalmi igenlést kívánó jelképe: „A nagy fölszakadó és fölszakító persze mégiscsak Ady. Még a maguktól el-elidegenedő kelet-európai irodalmakban sincs tán példa rá, hogy egy faj alapjai egyetlen emberben ilyen erővel vágtak volna föl — egyszerre bizonyítva be egész irodalmi fejlődésünk felszíniességét, s nyitva aknát ahhoz, ami belőle kimaradt. Húsz éve halt meg, s még még mindig nem vesszük észre, hogy Ady az egész Bessenyei óta eltelt fejlődést problematikussá tette... annyi magyar adat, titok, fogás, sugallat, törvény egy emberben, amennyit más népek csak népköltészetük egészében kaptak. Az Ady-szobor most folyó gyűjtéstoborzóiban valaki azt ajánlotta, hogy Adyt a *Kalevala* földben ülő, fákkal és gyökerekkel benőtt főtáltosaként, a Vipunen-természet mására mintázzák meg. Nem tudom, szobornak jó lenne-e ez a Vipunen-Ady, de hogy eszmének kitűnő: azt mindenki alól kihajtó, varázsszavakban világot hozó főtáltosléte bizonyítja.”

Szerb Antal számára az európai-magyar irodalom megosztást provokáló jelképe. „Ő volt az, akiben teljes lett az idő, akinek elébe futottak az előfutárok, aki kimondta a szót, amit ki kellett mondani. Az egész nemzedék köréje csoportosult, olyannyira, hogy ha a régi egyéniségtisztelő iskola hívei lennének, Ady Endre koráról kellene beszélni. Adyban volt valami profetikus, volt benne valami a »jelből, amelynek ellenmondatik«. Az első pillanattól kezdve, amint feltűnt, egyszerre formát kapott az addig kaotikus irodalmi tudat: Ady neve két ellenséges táborra osztotta az embereket, egyszerre mindenki pontosan tudta a helyét... Jelentősége messze elhagyta az irodalom határait, és pro vagy contra Ady-állásfoglalás politikai és világnézeti felfogások elkeseredett szembenállását váltotta ki.”

Ereklye és tanszerláda

BALASSA PÉTER

Ottlikról, Gödöllőn, emlékkiállítás megnyitóján

Györe Balázsnak

Született 1947-ben Budapesten. Esztéta. Egyetemi tanulmányait a JATE magyar–történelem szakán végezte 1966–71 között. Az ELTE esztétika szakának docense.

Bizonyára sokan emlékeznek arra a jelenetre az *Iskola a határonból*, amikor Szeredy Dani elmond Both Benedeknek egy elemista korából származó epizódot: „Egykori balfék osztálytársa, mikor tanítójuk egyszer felelősségre vonta, hogy ereklye helyett miért írta azt: »A Várban láthatók Erzsébet királyné erkélyei«, méltatlankodva és öntudatosan így válaszolt: — Mert annak nincs semmi értelme, hogy ereklye! — Az osztály nevetni kezdett, a tanító dühbe gurult. — Ereklye? — kérdezte fenyegetően, s azzal piff! — adott egy nyaklevest a gyerekek...” Meglehet, maga Ottlik is így zárná be, mielőtt még megnyitná ezt a különben gondos, nagyszerűen megrendezett, gazdag kiállítást, hogy „Ereklye? Piff!” Így hát magam is, a látogatók is, Ottlik barátai és tisztelői talán kissé zavartan álldogálunk itt, járkálunk a szobabelső és a tárgyak között, nyakunkat enyhén behúзва, rosszat sejtve, hogy az ég szerelmére, csak nem ereklyék ezek? Csak nem lett Ottlik világából is porhanyós múzeum, amire egyszer még talán a költségvetési keretből se futja? Holott a tárgyak sajátos örökkévalósága éppen az, hogy a megcsináltságuk, a pusztá ittlétük akkor is eltörölhetetlen, ha már régen szétmállottak. A hallással kellene még így lennünk — ahogy az utolsó tiszta percig szívósan írt *Buda* is tanúsítja. Így tehát remélem, oldódik ez a kisiskolás félelem, ha meggondoljuk, hogy Ottlik Géza világa mindörökre szöveg, élő szavak gyűjteménye marad, amelyek felől, és nem fordítva, megbámulhatók ugyan úgynevezett mindennapi tárgyai, lakberendezési tárgyai, bútorai, fényképek és anyagok, de ereklyéről szó sem lehet. Ottlik tárgyai élnek. Miért? Azért, mert gyermekien élesszemű, tárgyszerű íróval találkozunk újra és újra, mind a hét kötetében. Gondoljuk meg, az önálló szöveggként is jól működő tartalomjegyzék-textus az *Iskola...* végén tele van tárgyakat jelölő, nagyon is élő, mágikusán tömör hívószavakkal, melyek a magyar irodalmi szlenghez régóta hozzátartoznak. Ottliknak tárgyakkól áll a szótára, fából, fémből, selymes és érdes, angolzakós anyagokból a lexikája, a létezés-lajstroma. Ha idézek ebből a szótárból, épp ebben a tárgyas környezetben, amelyet a gondos és figyelmes gödöllői kiállításrendezők elének állítottak, világos az egybeesés szó és élőanyag között, vagyis az anti-ereklyezés. Ereklyének semmi helye

ott, ahol a regény, a próza tárgyai élnek. Kezdetben volt a textus: a szövegből lett minden kiállítási darab és nem fordítva. Csak emlékeztetőül az Ottlik-érzés felidézésére az *Iskola...* önálló szöveget képező tartalomjegyzék-szótárából: „Tulp tanár anatómiája. Egyenruhában. Hipermangán. Piszkos árnyékszék. Szekrényrend. *Tanszerláda, lanteruszáda, szanlerdáta*. Könyvek. Lázadás a Bounty fedélzetén. Colalto gyűjteménye. Czako tollszára. Rajzszögek. Olajos tenyér. Sárga papír. Lila ég. Fekete kéz a falon. Fésűtisztító fonál. Matej kacsaszírja. Lencse kolbásszal. Kmetty fúvócsöve. Tejsav és gyanta. Medve a zsiroskenyerét a földhöz csapja. Fűzetek. A medvesapó. Krumplisütés. Sebhely Medve arcán. Zuhanyok. Gőz. Medve szét-tépi a kockás fűzetét. Tóth Tibor holmija. Zámencsik rádiója. Szaxoviola. Hét üres ág. Kenyér. Memphis. Hó és sár. Szeredy tömpe orra a cigaretta paraszánál.”

Ugye milyen familiáris, mennyire ismerős ez a „tartalom”?! Mennyire valóságosan ott vagyunk Ottlik tárgyai, enteriőrjei közelében: nem az ereklyék, nem a műtárgyak, nem a meg nem fogható szobrok és a körül nem járható, valóságukból kiszakított objektumok világa ez, hanem egy örök kontextus, a gyermeki tisztánlátás, az ép érzékek, minden filozófián, reflexión, neurózison, gyűlölködésen és ravasz gyűlöletkeltésen túli és inneri, megfellebbezhetetlenül ízelhető, szagolható, harapható, kóstolgatható realitása, minden hétköznapnál valóságosabb realitása. Az *Iskola a határon*, a *Buda*, illetve a *Próza* kisnovellái és karcolatai, sőt kritikái és tanulmányai meg a Halász Petár látta hajnali Budapest a háztetőről, a *Minden megvan* Yes sir, that's my baby-je, mind-mind élőbb való életünknel. Valahogy úgy friss és úgy élénk mindez, mint életünk dzsesszmelódiája, amiről az *Iskolában* és másutt is annyi szó esik: élő szónak, hangnak és beszédnek megmaradni. Márpedig Ottliknak életműve élőszó marad, ereklyén túli tárgyi-ság — ez a klasszikusság valódi bravúrja. Nem márvány, nem köd, hanem egyszerű szó által egy világ. Nála a tárgyak fogalmakká, szavakká, majd történetekké alakulnak, hogy végül viszszaeszküdjön a rejtélyes, eleven hívószavakba. *Lanterszáda* — erről lassan csaknem minden magyar iskolás és olvasó tudja, micsoda, nem kell magyarázgatni. A lanteruszáda szava egymagában novellányi anyag.

Ottlik minden, mai, provinciális fanyalgás ellenére a nagy antimaszatoló írók fajtájából való, aki — talán Flaubert iránti hűséggel, állhatatossággal — csak és kizárólag az ábrázolásra fordított gondot, semmi egyébre. Eltekintett önmagától is, még legszemélyesebb *Budájában* is, mert az érdekelte, amit látott. Kíváncsi volt inkább, mint „műűvész”. A személyesnek tárgyivá, hívószóvá, megfoghatatlanul világos címszóvá változtatása, ez az igazi prózairás. Nem Gödöllőt ismerjük jól, hanem Monostort. Monostor vagy a medvesapó: a véletlen és a csoda körülhatárolásának reménytelen, de szívós kísérlete: az egzakt megmérés és az ítélet

örök-vigasztaló kudarca. Pontosság és meglét fordítottan arányos, ahogyan anyagsűrűség és információ is — ezt Ottliktól és nem tankönyvekből tudhatjuk. És azt is, hogy a matematika bizonyos területei bizony regényesen narratívák képesek lenni, éppúgy, mint az entrópia rejtelvei meg az Epsilon-érzékelés. A regényírás általa oly bonyolult és mégis világosan elmondott fortélyai — a világban lét, a létezőszakma fortélyai. Csőd és oldtimer dzsessz egyszerre — kell-e több?

Az imént sorolt tartalomjegyzék-szótár is tulajdonképpen a regényről tartott bécsi előadásából ismert *R1*-től *Rr*-ig ívelő folyamatot ábrázolja, amelyben egyszerre jelenik meg a blende szűkítése és tágitása, a szófacsarás mint szókimondás, a tér érzékelésében az idő múlása, a magunknál lét a kegyelemszerű hőésésben és a magunk elvesztése a sűrű ködben, sárban; a világ tárgyak általi behatárolása, mely paradox módon lehetővé teszi, sőt megteremti a végtelenség érzését, azt a bizonyos általános hangoltságot és teljesség-beállítódást, ami se nem szomorú, se nem vidám, egyszerűen van. Ottlik regényművészete és benne a tárgyak mint szavak, a puszta vanás, a puszta létezés hasonlíthatatlan bemutatása, hogy hát minden megvan, de ennek semmi köze jókedvhez, önelégültséghez, ormóttan mámorhoz vagy kétségbeeséshez, nos mindennek Ottlik a magyar irodalomban talán kivételes mestere, aki egyben a mai kiállítás titkos, most épp igazoltan távol lévő rendezője. Ottlik Géza, a lakberendező, aki inkább lakható, mint kiállítható. Mindeközben egy percre sem feledtetni, nem akarja feledtetni, hogy az igazán érzéki, érzékletes, gyermekien ép szöveg mindig tartalmazza a szöveg kritikáját, az Ottlikét is, de ez semmiféle elméleti hókuszpókuszt és fölös kacifántot nem igényel, hanem ez csupán a dolog természete, mellyel kölcsönösen, feszülten figyeljük egymást.

Az Ottlik-féle tárgyvilágnak jelentékeny és érdekes részhalmaza a gödöllői periódus jelenléte életében és művében. A *Budára* gondoljunk, amelyben az egyik utolsó fejezet a *Monostor* címet viseli. Ismétlem: Monostorból ismerjük meg Gödöllőt és nem fordítva, ami Ottlik számára elvonulás, védettség, kivonulás, biztonság és bezárkózás volt, otthon és lakozás, annak bármiféle mitizálása nélkül. Monostor nem tájként jelenik meg, nem milióként, hiszen nála az Egész, úgy ahogy van — táj. A szavak, a lanterszáda, a szaxoviola meg az elefes, mind táj. Monostor életformaként, akusztikaként, Márta-Gyöngyi házimunkájaként, HÉV-en bumli-zásként és az akkori elnyomatás elővárosaként jelenik meg. Megint csak nem ereklye ez a helyszín, hanem eleven rosszkedv, jellegzetes, félszavas dialógusok, veszekedés és világézés helye. A Monostor-fejezet a tárlatvezető itt és nem a tárlat vezet Monostorra. A tárlat s Gödöllő lesz sajátos része a *Budának*. Nem emlékhely ez, hanem lakosok lakása, olyan hely, ahol vagyunk, voltunk már. Monostor arra jó, aminek az író elnevezte: monostornak,

ami elvonuló élet inkább, mint lemondás. Ottlik szótára, párbeszédei, kiszólásai és bemondásai Monostoron sem változtak „...feladtam mindent? Negyvenhárom éves lettem, és sehol se vagyok. Hát én nem ezt akartam: rémuralomban derék férjként hősiezen robotolni és úgy-ahogy eltartani Mártát. Nem, szó sincs róla. Nem. Én azt akartam nyújtani neki, hogy nagy festő leszek, nem akármilyen, és az életünkön, az emberek feje fölött diadalmasan áttangózunk majd, és nevetünk Mártával az egész világon...” És néhány bekezdéssel arrébb: „Azt is elfogadtam Medvétől, hogy amivel a Thegze utca jellemzi a monostori életünket, milyen volt — biztonság —, ez a biztonságérzet végig át volt szöve boldogságérzéssel is. Biztonság-ismerőség-boldogságérzettel átszöve: ez anyám. A valóságos Thegze utcában azonban senki ismerősünk nem lakott.” És a fejezet végén, már túl Monostoron és csaknem túl Budán is, az Attila utcán is túl, ez áll, 89 nyári bejegyzésként: „Akkor is venedd kell a kalapodat, Bébé, ha nincs innét hová menned. (Nem volt. Maradhattál volna. Semmi más nem volt, csak maradni tovább. Akkor kifogyott a képességed az ottmaradásra, vetted a kalapodat és hazamentél... egy már nem létező helyre...)”

Barátaim, biztosak lehetünk benne, Ottlik Géza könnyed vagy éppen ideges mozdulattal vette a kalapját, magára húzta elegáns és féloldalas tartást, de mégis tartást biztosító, klasszikus tweed zakóját, úgy távozott „egy már nem létező helyre”. Angolosan, ahogy kell. Bár azt ajánlom, legyünk résen. Mert a titkos, zakós kiállításrendező, meglehet, itt bujkál valahol, így hát csak két hűség, léha szót volt merszem mondani, megnyitás helyett:

Ereklye? Piff!

Rigók

Borzalmasak az éber, szikrázó rigók a pázsiton:
 Egy-egy spirálacél inkább mintsem elevenség — higgadt,
 Halálos sötét szem, s azok a gyöngye lábak
 Eszeveszett kapirgálásra szögezve — egy lökettel, ugrással, döféssel
 Lehagyják a percet, és előcibálnak egy-egy vonagló valamit.
 Semmi hanyag késlekedés, semmi fásult tekintet,
 Semmi sóhaj vagy fejoakarás. Csak ugrás, csak döfés
 És egy falánk pillanat.

Netán együgyűre mért koponyájuk, vagy edzett
 Test, vagy szellem vagy egy fészeknyi poronty
 Adja életüknek ezt a lövedékszerű és gépies
 Eltökéltséget? Mozart agya ismerte ezt, meg a cápaszáj
 Amely még saját oldala vére szagára is
 Ráéhezik s fölزابálja magát: e foganatos erőt, mely
 Túl nyersen sújt, hogysem bármi kétely szelidítene
 Vagy gátlás léprecsalná.

Az ember egészen más. Hőstettek lóháton,
 Vagy hagyja le naptárát egy széles asztalon,
 Vagy faragjon egy csöpp elefántcsont díszben
 Éveken át: önmagát bálványozza tette — míg érte,
 Noha alázattal olvadna föl imában, milyen harsányan és mily
 Tomboló tűzterek fölött orgiáznak s hozsannáznak
 A tébolyító démonok, milyen fekete
 Vadonban zokognak néma vizeket.

A lovak

Bebarangoltam erdőket szürkületkor, sötét előtt.
Gonosz levegő, fagyot foganó némaság,

Sem levél, sem madár, —
Fagyba forradott világ. Kibukkantam az erdőből odafönt,

Ahol leheletem zilált szobrokat vont az acél levegőbe.
De a völgyek szürcsölték a sötétet,

Míg az ingovány sávja — fölfénylő szürkesség kormos üledéke —
Kettészelte az eget előttem. És láttam a lovakat:

A sűrű szürkességben óriás — összesen tíz —
Néma megalit. Lélegeztek, egy moccanás se,

Zuhogó sörénnyel és görbített patával,
Egy mukkanás se.

Ellépegettem: egy se horkant, nem is rebkent fejével.
Szürke néma töredékei

Egy szürke néma világnak.

Űrben füleltem fönt a mocsár-háton.
Pólingmadár sivitása a csöndbe hasított.

Lomhán feslett ki minden apróság a sötétből. Majd a Nap
Narancsszín, vörösben, vörösben kifröccsent

Hallgatagon, beszakadt egész velejéig s lökte a felhőt,
Tisztára söpörte a mélység sarát, kékre derült,

S a csüngő roppant planéták —.
Fordultam is

Lázálomban botladozva, sötét
Erdőkbe lefele a kigyúlt magasokból,

S a lovakhoz értem.

Még mindig ott álltak,
De most párállva és ragyogva a fényfolyamban,

Zuhogó kősörényük, görbített patájuk,
Moccantak, megtört a jég, míg körülöttünk

Tüzeit csiholta a fagy. De még mindig egy mukkanás se.
Egy se horkant, nem is toporgott,

Csüggő koponyájuk mint horizontok, egy türelem,
Völgyek fölött magasan a fekvő vörös sugarakban —

*Zsúfolt utcák zajában, lábalva évről évre, arctól arcig,
Ilyen magányos helynek emléke bárcsak kijutna még*

*Patakok és vörös felhők között, hol pólingmadarat hall,
Horizontokat hall kitartani az ember.*

Báthori Csaba fordításai

Elhunyt Balassa Mária

Egy-egy folyóirat, újság olvasói többnyire csak azokat ismerik, akiknek nevét a cikkek alján olvassák. Azokét nem, akik a háttérben, rejtve végzik munkájukat, a lap összeállítását, megjelentetését. Ilyen csöndes háttéralakja volt a Vigiliának másfél évtizede Czinkotszky Istvánné Balassa Mária. Pótolhatatlanul fontos volt a munkája, hiszen a szó legjobb értelmében „háziasszonya” volt a folyóiratnak: mindenkit ismert, mindenhová voltak személyes kapcsolatai, tárgyalt szerzőkkel, szellemesen társalgott bárkivel, igazodva a másik igényeihez — ugyanakkor viszont természetesen vállalta el s feltétlenül megbízhatóan végezte a legegyszerűbb irodai munkát is.

Mégsem munkáját fogjuk leginkább hiányolni, hanem páratlanul értékes személyiségét. Kivételesen boldog házasságában élt férjével, de korán elveszítette őt. Amikor fia felnőtt, megnősült, derűsen és mélységes hittel vállalta az özvegyek magányos életét. Kereste, kinek és hogyan lehet a szolgálatára. Így került a Vigiliához, s a szerkesztőség csakugyan második otthonává vált. De aktív tagja volt a Margitosok Baráti Körének is, s mindig szívesen vállalkozott, bárkinek szolgálatáról, segítségéről volt is szó.

Hirtelenül érte a halál, bár évek óta tudatosan készült rá. Mindnyájan tanulhattunk tőle, milyen derűsen és bátran nézett szembe a testi fájdalommal, a közvetlen halálveszéllyel, milyen gyermeki hittel készült a nagy találkozásra a Mennyei Atyával. Másokon mindig készségesen segített, saját egészségének romlását, elhatalmasodó betegségeit viszont tréfás könnyedsége, mindig fiatalos temperamentuma mögé rejtette. Így hordozta egyedül — a szenvedő Krisztussal egyesülve — életének egyre súlyosbodó terhét. A halála előtti órákban, az intenzív osztályon olyan nyugodt, békés volt az arca, mint aki már hazaért. Munkája, jelenléte hiányozni fog, de élete — hisszük — beteljesült, s együtt van már Krisztussal, Máriával, kedves halottjaival a szentek boldog közösségében.

Magyarország— állam és nemzet

NYÍRI TAMÁS

Filozófus (1920–1994). Ez az előadás a *Kirche in Not Keresztények – Nemzetek – Európa* témájú 44. Nemzetközi Kongresszusára (Königstein, 1994. szeptember 1-3.) készült; Nyíri Tamás utolsó műve.

1945-ig meg voltam győződve arról, hogy Közép-Európában élek, a közép-európai kultúrkörhöz tartozom. A veszített második világháború után egy ideig még a közép-európai vagy Duna-konföderáció vágyalmát is dédelgettük, amit nemcsak a helyi nacionalizmusok, hanem mindenekelőtt az idegen nagyhatalom, a Szovjetunió hiúsított meg. Ugyanis nyomban jött Sztálin és totalitárius rendszere, lesöpörték a föderációs terveket, és vaskézzel megteremtették a „keleti tömb” integrált intézményrendszerét. Közép-Európát „szocialista táborrá” változtatták.

Magyarország – közép-európai ország

De mit is értünk Közép-Európán? Talán Európa közepét jelenti, vagy inkább két egymástól különböző terület között fekszik?

Ha a földgömböt figyelmesen megnézzük, Európa alapjában véve Ázsia nyugati nyúlványa. Nyugaton, északon és délen világos, hogy meddig tart Európa; keleten, Ázsia felé elbizonytalanodunk. Csaknem kétezer éven át Európa és Ázsia irányt jelentett, a Napnyugat pontosan megfelelt az *occidens*nek, a Napkelet pedig az *oriens*nek. Napnyugatra az alulról fölfelé építkező, mobil társadalom volt jellemző, Napkeletre ezzel szemben a föntről lefelé tagozódó uralmi forma, amely az ázsiai feudalizmus és egyeduralmi rendszer elemeit is magába foglalta.

A két, egymástól határozottan megkülönböztethető régió között terült el az a közbenső térség, amely évszázadunk első feléig a Nyugathoz kapcsolódott, és mind vallását, mind kultúráját átvette. Ezen a közbülső területen különült el a nyugati kereszténység a keletitől, a latin kultúra a görög-bizáncitól; eddig a régióig terjedt a humanizmus, a protestantizmus és a liberalizmus. A nagy kulturális áramlatok — a gótika, a reneszánsz és a barokk — a Baltikumig, Lengyelországig, Magyarorszáig (Erdélyt is beleértve) és Horvátországig jutottak el. Ez a térség nemcsak a népek, hanem a különféle társadalmi formák, hatalmi érdekek és kulturális áramlatok közötti határterület szerepét is betöltötte.

A határterület egyidejűleg határerődítményként is szolgált. Így vált a végvár szó már nagyon korán Magyarország európai helyzetének kulcsszavává. A pusztító tatárdúlás idején, 1241-ben írja IV. Béla magyar király a dalmáciai Klissa városából – ahol lánya,

szent Margit született 1242-ben – IV. Ince pápának, hogy Magyarország jelenleg „a kereszténység védőbástyája”. Ez a megfogalmazás 500 évig a jellegzetes közép-európai — nemcsak magyar — küldetéstudat kifejezése volt, önmeghatározás, amelyet az évszázados török uralom töltött meg valóság tartalommal.

Ilyen értelemben nem túlságosan szerencsés Közép-Európa hídszeréről beszélnünk: ez a térség nem szilárd híd, inkább komp, amely a két, viszonylag szilárd part, Kelet és Nyugat között himbálózik: „keletről nyugatra és vissza ...”.

A komp képe az egyik legnagyobb magyar költőtől, Ady Endrétől származik: a komp metafora Magyarország sorsát és rendeltetését jelképezi Európa szívében. A magyarok voltak az első nép, amelynek sikerült a Duna-medencében 1100 éve tartós államot alapítani. A különböző etnikai csoportokból álló népkverék azaz, hogy fölvette a latin szertartású kereszténységet, s így belegyökeresedett a nyugati kultúrába, megtalálta azonosságát, amely nem a saját etnikai struktúrában, hanem a különleges kultúrában nyilvánul meg.

A további fejlődést a fönt nevezett, egészen Magyarorszáig eljutó nagy európai kulturális áramlatok: a romantika, a gótika, a reneszánsz, a barokk határozták meg. A humanizmus, a reformáció és az ellenreformáció, továbbá a liberalizmus is hatott a magyar kultúrára.

Luxemburgi Zsigmond (1387-1437 magyar király; 1410-től német király és később császár is) korában kezdődtek a török betörések hazánkba, majd a mohácsi csatavesztés (1526) után a törökök az ország nagy részét elfoglalták, és a 17. század végéig uralmuk alatt tartották.

A magyar királyság középső területein a magyar népesség kikapusztult. A hódoltsági területeken török fönhatóság alatt élő délszláv népek szokásos vándorlása mindennaposá vált. Erdélyben a nemzetiségek (egész Európában egyedülálló) különleges autonómiája alakult ki; a hegyekben vándorpásztorokodó románok egyre nagyobb teret nyertek.

A török visszavonulás után, céltudatos telepítéspolitikai eredményeként, az immár Habsburgok uralta térségekbe svábokat, bajorokat és frankokat telepítettek. Észak-Magyarországról az elnéptelenedett Nagyalföldre szlovákok húzódtak le, az oszmán birodalom határa mentén délszláv és román településekből bizonyos területi önállósággal rendelkező katonai határőrvidék jött létre. Kívülről nézve Magyarország a pángermán keletre nyomulás és a pánszláv nyugatra törekvés közé szorult. Hogyan tudott az önálló Magyarország a hatalmas orosz és német birodalom közé ékelődve fennmaradni? A szomszédok — csehek, szlovákok, szerbek, horvátok és románok — ugyancsak a nemzeti autonómiáért és a szuverenitásért küzdöttek.

Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia messze nem a legked-

vezőbb, de mégis az egyetlen realiztikus forma volt, amely mindezeknek a népeknek fejlődési lehetőséget kínált. A Monarchia összeomlása a különböző nemzetiségeknek részben megadta az önszerveződés lehetőségét. Az akkori korszellem — a nemzeti ébredés és a nemzeti elv — nyilván igényelte a történelmi Magyarország határainak a kiigazítását. Csakhogy Párizsban az akkori nemzeti-liberális politikusok által megkívánt „kiigazítást” úgy végezték el, hogy kimondottan magyar népesség lakta egész országrészeket dobtak oda — anélkül, hogy megkérdézték volna őket — más államoknak. Több mint 3 millió magyar — a korábbi 22 millió Magyarországból megmaradt 7 millió lakosnak csaknem a fele — kényszerült az utódállomokban, idegen uralom alatt élni, részben másodrangú állampolgárként. Ma már világos, hogy a trianoni békeszerződés nemcsak Ausztria és Magyarország, hanem az egész régió veresége volt. Trianon nem csupán magyar tragédia, hanem európai is: hiszen évszázados etnikai, történelmi, kulturális és gazdasági realitásokat figyelmen kívül hagyva a közép-európai konszolidációt és integrációt tette lehetetlenné. 1939 tragédiáját 1920-ban programozták.

A Monarchia feldarabolása

A győztes hatalmak „nemzetállamok” alapításáról beszéltek, ezek az új államok azonban — Magyarországot kivéve, amely valóban csaknem tiszta nemzetállam lett — etnikailag alig voltak egységesebbek, mint a korábbi, fölöstott területi-közigazgatási egységek. Közismert volt, hogy az *államterület és a nemzet közötti* évszázados *ellentétek* bármikor robbanhatnak, a nagyhatalmi érdekek és ideológiák azonban most is elsőbbséget élveztek.

A Habsburg-monarchiát nemzetállamokká darabolták, nem annyira a szabadjóműves Wilson katolikusellenes magatartása miatt, hanem mert Wilson béketerve a nemzetiségi ellentéteket nemzetállamok alapításával akarta megoldani. Hogy a szlovákok ugyancsak hamar fellázadtak a csehek dominanciája ellen, a horvátok a szerb befolyás ellen tiltakoztak, és hogy itt új viszályok forrása fakadt, azt a liberális politikusok annak idején nem vették számításba.

A könnyörtelen nacionalista következetesség a két háború között egyre súlyosbította az ellentéteket. A viták borzalmas lojalitáskonfliktusokhoz vezettek, és hetven év múltán olyan bestialitásba torkolltak, amelyet Grillparzer jósolt a nemzetállamok elkerülhetetlen következményeként: az emberiségétől a nemzetiességen át az elállatiasodásig.

Szarajevótól Szarajevóig

Az évszázad, amelyben élünk, Szarajevónál kezdődött és Szarajevónál végződik. Közép-Európát, a kis népek térségét 1918-ban szét-tördelték, 1945-ben pedig újból elárulták. A Nyugat tétlen maradt, így Sztálinnak gyermekjáték volt az ítéletet végrehajtania.

A fasizmus, a totalitarizmus itt nem pusztá importcikk, előfordult már ebben a térségben: Ausztriában, Szlovákiában, Magyarországon, Horvátországban és Romániában. Országok, pártok, gárdák tevőlegesen közreműködtek több millió zsidó, lengyel, cseh, délszláv és román megsemmisítésében, majd röviddel ezután sok millió német kitelepítésében és eltávolításában s körülbelül kétmillió magyar elnyomásában és kulturális kipusztításában. Való igaz, az utolsó kétszáz évben Közép-Európa népeinek nem volt közös örömnepük, sem 1848, sem 1918 s 1945 sem. Vannak azonban közös gyásznapiak: 1938, 1939, 1944 márciusa és 1956 novembere Budapesten, 1968 augusztusa Prágában és 1981 decembere Lengyelországban.

A nacionalizmus a kommunizmus idején

A nacionalizmus problémáját a kommunizmus nem oldotta meg, mindenütt inkább csak elfojtotta, ha nem éppen szította. Hogyan lehetett volna ezeket a perlekedő, vitatkozó, gyűlölködő és gyanakvó népeket kibékíteni egymással? Még kapóra is jött a belső viszály és az önmaguk okozta feszültség: gyermekjáték volt így ezeket a népeket uralmuk alá hajtani. A szovjet hatalmi övezet összeomlása következtében Közép-Európa régi, megoldatlan problémái ismét felszínre bukkantak. Az ebben a térségben eluralkodó, internacionalistának jellemzett lágerfegyelem évtizedeken át megakadályozta a nemzetiségi ellentétek nyílt kirobbanását. Kétség nem fér ahhoz, hogy az előírt fegyelem, továbbá a Vörös Hadsereg jelenlétének a mindennapos érzékelése a tábor országaiban még az elavult nacionalizmusokat is a tiltott, édes gyümölcs rangjára emelte. A nemzeti önérzet megsértése és a jogos (vagy jogosnak vélt) nemzeti kívánalmak semmibevevése megakadályozta, hogy az itt élő népek régi ellentéteiket s idegen- és szomszédellenes görccseik maradványait földolgozzák, amint az Nyugat-Európában 1945 után lényegében megtörtént. Egy nagyhatalom elnyomásával szemben a nacionalizmus még hatékony ellenállásnak is bizonyult.

A közép-európai eszme reneszánsza

Mindehhez jön még Kelet és Nyugat kulturális össze nem egyeztetetősége. A Közép-Európa eszme reneszánsza a nyolcvanas években, már a fordulat előtt halk ellenszegülést jelzett Kelet ellen: a közép-európaiak nem tudták és nem akarták többé elviselni, hogy a hagyományaiktól és életérzésüktől mindenestől idegen állapot tovább folytatódjék. A kultúrák és életfölfogások összeférhetlensége vezetett a fölkeléshez 1956-ban Budapesten, 1968-ban Prágában, 1980-ban Gdanskban — csupa közép-európai város —, és ugyanezek az ellentmondások robbannak mindenütt a térség keleti határai, a Kelet-Nyugat között húzódó törésvonal mentén, a Baltikumtól Horvátországban át Boszniáig. A kényszerűen kelet-európai — lengyel, cseh, magyar, horvát — fejekben Közép-Európa gondolata mindenekelőtt azt jelenti, hogy nem hajlandók többé kelet-európainak értelmezni magukat, mivel

az európai értékeknek, az emberi jogoknak, a demokráciának és a vélemények többféleségének kötelezték el magukat.

A szerbek, a horvátok és a muzulmán bosnyákok ma is tartó véres harca nem utolsósorban vallási ellentétekkel aláfalazott kultúrák egymás elleni harca. Bár ezt a három népcsoportot nyelvi korlátok nem választják el, az viszont annál inkább, hogy mindig is különböző civilizációkhoz tartoztak, ami különböző világnézettel, történelemképpel és politikai fölfogással párosult. Gondolhatunk itt a romániai ortodox egyház szerepére is a többségi nemzet és a diktatúra oldalán.

Az összes kicsi, nemzeti érzésében oly gyakran megsértett közép-európai nép, mind a magyar, mind pedig a szomszédos szlovák, román, horvát, szerb, sőt még a német nép is hajlamos megfélekedni arról a fájdalomról, amely a *többi*, a velük együtt ugyanebben a térségben – államhatárukon kívül vagy belül — élő *nemzetet* eltölti. Joggal vagy vélt igazuk tudatában. És ahogy ők, úgy mi is hajlamosak vagyunk elfelejteni: szenvedéseinkből csak akkor gyógyulunk, ha mi is megértéssel vagyunk mások szenvedései iránt. Hajlamosak vagyunk elfelejteni: a további bántásokat csak kölcsönös kiengesztelődés hiúsíthatja meg. Ha mégis harc robbanna ki közöttünk, csak vesztesek maradnának a csatatéren.

Nacionalizmus Magyarországon?

A nacionalizmus újjáéledése

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg közelebbről a magyar helyzetet. A Szovjetunió politikai túlsúlyának érvényesülése az egész keleti tömbben, így Magyarországon is erős szovjetellenes nacionalizmust hívott életre, pontosabban szólva ellenérzést mindennel szemben, amit a szovjetek vezettek be. Így keletkezett sok magyarban ellenszenv az internacionalizmus ellen és rokonszenv a tiltott, de valójában elavult, gyűlölettel teli nemzeti eszme iránt.

Abban a mértékben, ahogy Moszkva nyomása enyhült, és nagyobb viszonylagos önállóságot engedélyeztek, erőre kaptak a helyi nacionalizmusok, többnyire államnacionalizmus formájában. A nemzeti elv győzelme szükségszerűségként érvényesült az egész térségben, és azt hitték, hogy a kisebbségek fölszámolása csak idő kérdése; főképp, hogy a németeknek a második világháború utáni kényszerkitelepipítése következtében Magyarország csaknem színtiszta nemzetállam lett 0,3% német, 0,1% szlovák és ugyanennyi román, 0,2% horvát és 3 % cigány lakossal. Így könnyű megérteni, hogy Magyarország államhatárain *belül* a nacionalista gondolat semmi említésreméltó feszültséget nem válthatott ki. Még akkor sem, ha a kisebbségek anyanyelvi képzését beszüntették, amint ez egyébként nemcsak Magyarországon, hanem Lengyelországban és Bulgáriában is történt.

Külön kell beszélnünk Magyarországon két speciális közösség-

Az antiszemitizmusról

ról. Eltérően a legtöbb közép- és kelet-európai országtól, nálunk a zsidók nem alkottak nemzetiséget, hanem vallási közösségként határozták és határozzák meg magukat. A Magyarországon élő, mintegy 80 ezer zsidó többsége ma sem igényli, hogy nemzeti-ségként ismerjék el. A viszonylag erős elvallástalanodás és a nyelvi asszimiláció következtében származástudatuk elhalványult, míg ezt a náci üldözések annak idején fölerősítették. A háború után kialakult helyzet minden szisztematikus és tudományos elemzést nélkülöz, hűségesen tükröződik azonban a magyar zsidók, zsidó magyarok és a Magyarországon élő zsidók kapcsolataiban. A létező antiszemitizmust a kommunisták nem oldották föl, hanem mindenütt elfojtották, hacsak nem szították az anticionizmus palástja alatt. Az elmúlt négy évben az akkori ellenzék a problémát politikailag instrumentalizálta és kontraproduktívan fölfújta. Bár a magyar nép nem antiszemita, némely értelmiségi körökben ez a kérdés bizonyos szerepet játszik, kivált, hogy a kommunista párt élharcosai a hatalomátvétel idején főként zsidók voltak. Az egyházaknak változatlanul feladata, hogy az egyházi antijudaizmust földolgozzák. Azonkívül elfogadhatnák a történelem terhét, és ötven évvel a magyar holocaust után igyekezhetnének kiengesztelődni a magyar zsidókkal. A legjobb lehetőség erre az 500 000 magyar zsidó ötven év előtti deportálásának és megsemmisítésének évfordulója: nem volna szabad, hogy ezt a magyar egyházak kihasználatlanul hagyják elmúlni.

Az elkövetkező években etnikai konfliktusokat okozhat a tétovázó állami politika a szinti és roma kisebbségekkel összefüggésben.

A cigány-kérdés

A kommunista időkben már a „cigány” szó használata is tilos volt, hátrányos megkülönböztetésüket tiltották, hivatalosan „pozitív diszkriminációt” élveztek, amit azonban maguk a hatóságok sem valósítottak meg. Ezek a „kommunista” intézkedések ezenkívül a lakosság támogatását sem élvezték. Különféle becslések szerint a cigányok száma a legutolsó évtizedben 300 000–500 000-re emelkedett. Háromnegyed részük anyanyelve magyar, a többiek a szomszédos népek nyelvét vagy cigány dialektust beszélnek. A nyelv, a törzsi eredet, a hagyományos foglalkozások és az asszimiláció különböző foka szerint népcsoportjaik változatos megjelenésűek: nincs közös kulturális arculatuk, sem egységes származástudatuk. Éppen ezért sokan a cigányokat sem sorolják a jellegzetes nemzeti tudattal és nemzeti kultúrával rendelkező nemzetségek kategóriájába, hanem csoportjaikat vagy etnikai, vagy szociális kisebbségnek minősítik. Közülük sokan funkcionális analfabéták, ennek következtében munkanélküliek, és feltehetően a jövőben sem fognak munkát találni, hiszen, sajnos, alkalmazhatatlanok. Maguk a cigányok is csak pár év óta igénylik etnikai alapon való önállóságuk elismerését és politikai képviselőtét, miközben sok csoportjuk némelyike ez ellen a törekvés ellen is föllép.

Társadalmi beilleszkedésük vagy asszimilációjuk kérdése meg-

oldatlan, és egyre inkább – társadalmilag most még nem túl jelentős – konfliktusokhoz vezet. A hivatalos politika diszkriminációjukat határozottan helyteleníti: a parlamentben egyáltalán nincsenek képviselve szélsőséges vagy nacionalista pártok, s lassan az egyházak is törődni kezdenek velük. Lefordították nyelvükre a Szentírást, és sok településen az ő nyelvükön ünneplik az Eucharisziát. A cigányok elleni erőszakos megnyilvánulásokat a lakosság nagy többsége elítéli.

Idegengyűlöletről vagy hasonló jelenségekről Magyarországon még nem beszélhetünk. Nálunk nincsenek vendégmunkások, és hazánkat a gazdasági menekültek sem tekintik kívánatos célországoknak. A Szovjetunió összeomlása után a nacionalizmus veszélyei hamar világossá váltak. Az azonban illúzió, hogy a nemzeti értékek, a nemzeti tudat bizonyos politikai körök által megkövetelt és gyakorolt leépítése megszünteti a szűklátókörűséget és az intoleranciát. A hazafiasság, a nemzetállam, a nacionalizmus és a sovinizmus fogalmát megkülönböztetés nélkül egy kalap alá venni kontraproduktív, ugyanúgy, mint a nemzetet és a nemzeti kultúrát kigúnyolni, amint ez manapság Magyarországon némely liberális csoportok körében divat.

Nacionalizmus az utódállamokban

Magyar kisebbség Szlovákiában

Az „állam” és a „nemzet” között feszülő ellentmondás az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban nem szüntethető meg. A szomszédos országokban élő magyarok településföldrajzi és tudati jellemzői több tekintetben különböznek a Magyarországon élő nemzetiségek és népcsoportok sajátosságaitól. Például közülük legtöbben még ma is nyelvileg homogén közösségekben élnek, modern nemzet-tudattal, s ezért erős etnikai és nyelvi összetartó erővel rendelkeznek. Így feszültségekhez vezethet, ha a szomszédos országok (mindenekelőtt Románia és Szlovákia) egyes politikai körei a kölcsönösség elvének alkalmazását — a Magyarországon élő nemzetiségek problémáit, noha azok szerkezete és nagyságrendje merőben eltér a náluk élő magyar nemzetiségeikétől — a saját nemzeti politikájuk és korlátozó intézkedéseik igazolására akarják fölhasználni. Hogyan is lehetne például a Romániában élő, több mint 2 millió magyart a Magyarországon élő 15 000 románnal közös nevezőre hozni?

A több mint 600 000 magyart a néhai Csehszlovákiában, ha nem üldözték el, kollektív háborús bűntettel vádolták, és ennek megfelelően kezelték. A túlkapások 1948 után lassan alábbhagytak, a gazdasági, kulturális és politikai jogfosztás hatása azonban mind a mai napig megmaradt: a magyarokat — ellentétben a németekkel — a kollektív felelősség alól nem mentették föl.

A tömör településszerkezet ellenére ezeknek a kisebbségeknek

sohasem sikerült etnikailag megalapozott területi egységeket létrehozniuk. A magyar kisebbség igénye ma az iskolai és kulturális autonómiára, valamint a szétválasztott közigazgatásra terjed ki, beleértve az államháztartásban erre a célra előirányzott anyagiakat. A többségi sajtó és az állami szervek a magyar kisebbséget túlzott követelésekkel és szeparatista szemlélettel vádolják. Ezzel az indoklással belügyminisztériumi rendeletek tiltják a kétnyelvű helységnévtáblák, cég- és intézmény-névtáblák elhelyezését.

A magyarok Szlovákiában a magyar kultúrnemzet részének tekintik magukat, de már nem gondolnak a főnnálló államhatárok revíziójára, legfeljebb átjárhatóságára. Ezeket a törekvéseiket a magyar politika és Magyarország népe támogatja.

Sokkal több konfliktus rejlik az erdélyi helyzetben. A kettős monarchia szétesése és az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés után ez a területrészt Romániához került. Az itt élő magyarok az európai földrész egyik *legnagyobb nemzeti kisebbsége*. A hivatalos statisztikák szerint 1992-ben 1 620 000, a magyar becslések szerint 2,1 millió magyar nemzetiségű ember élt Romániában.

A magyaroknak a Kárpát-medencében való letelepedése után a Kárpátok koszorúja és a mai magyar–román (erdélyi) határ közötti terület a magyar királyság fontos része volt, amelynek időnként központi szerep jutott. Különösen megnehezítette a magyarok helyzetét Romániában az a tény, hogy jóval a magyar nemzeti azonosságtudat kialakulása után, a 20. században „nemzeti kisebbség”-i sors lett osztályrészük.

1918 és 1940/41 között a magyar kisebbségnek — miközben ők Erdélyben tulajdonképpen nem is voltak kisebbség — még gazdasági *intézményei* (bankok stb.), az egyházaik által fenntartott *iskolái*, számtalan kulturális egyesülete, szépirodalmi *könyvkiadása* és *újságjai* voltak. Amikor a második világháború kitörése után mind Románia, mind Magyarország a „német érdekerület” része lett, az úgynevezett második bécsi döntés 1940-ben Észak-Erdélyt Magyarországnak ítélte. Ez a terület fele-fele arányban magyarok és románok lakta térség volt. Erdély megosztása rendkívüli mértékben megmérgezte a már addig is rossz viszonyt Románia és Magyarország között. Mintegy százezer román menekült el a magyar uralom elől és ugyanannyi magyar a román főnnhatóság elől. A nyílt vita és a háború következtében a kisebbségi jogok törvénybe foglalása elnapolódott.

1945 és 1947 között a román kormányzat mérsékelt nemzetiségi politikán fáradozott. Kolozsvárott ismét megnyitották a magyar egyetemet. A *kommunisták hatalomátvétele* (1947) után megkezdődött a magyar intézmények fölszámolása.

A *magántulajdon megszüntetése* és az *egyházak erős korlátozása* létalapjaitól fosztotta meg a magyar és a német népességet. Ceausescu alatt sajtóhadjáratokat szerveztek a „magyar nacionalizmus leleplezésére”, látszólag Erdély hajdani magyar urai vagy a

nyugati magyar emigráció „irredentizmusa” ellen, valójában azonban Magyarországnak címezve. A magyar társadalomnak az erdélyi magyar lakosság iránti legkisebb érdeklődése is a magyarellenességet erősítette a hivatalos Bukarestben. A nyolcvanas évek második felében elkezdődött a menekülés Magyarországra a szigorúan őrzött határon át, aminek brutális eszközökkel próbálták útját állni.

1989 decembere, a temesvári–bukaresti forradalom után, miután tovaröppent az első hetek békülékeny hangulata, az atomizálódott, a változásokra fölkészületlen román társadalomnak egyedül az *államnacionalizmus ideológiája* maradt a politikai erők biztos, mindig használható eszközeként. A Ceausescu alatt kifejlődött *román nacionalizmus* most, a szabad sajtó korszakában, teljesen elszabadult, máig nem mutatkoznak olyan erők, amelyek a közgondolkodásnak egészségesebb irányt szabhatnának. A magyarság ahhoz, hogy fönntmaradhasson és újból fölépíthesse *intézményrendszerét*, rá van utalva mind az állam, mind a román társadalom támogatására és Magyarország segítségére. A nemzeti hagyományok őrzését leginkább támogató katolikus és a református egyház, valamint a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége arra törekszik, hogy a magyarság érdekvédelme mellett az ország belső konszolidációját is elősegítse.

A határrevízió elvetése

Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy a magyarok — a mai államhatárokon kívül és belül — nem kívánnak többé *határrevíziót*. Mindannyian Európában bíznak, s azt remélik, hogy az európai értelem megtalálja a megfelelő területi igazgatási elveket, és az európai egység programja a különféle, széthúzó nemzeti és társadalmi érdekcsoportok számára kellőképpen vonzónak mutatkozik. A magyarok meg vannak győződve arról, hogy az Egyesült Európában a kis nemzetek jövője is biztosítva lesz, mindenesetre kulturális és nemzeti jellegzetességeik — beleértve a nyelvet is — jobban megőrződnek, mint amennyire szétzilált térségünkben ez most lehetséges.

Európa nemzeti sokféleségének a figyelembevétele általános emberi érdekekre mutat rá. Egy véges és kontingens világban mind a nemzetek, mind pedig a kultúrák és a hagyományok sokféleségének igen magas a helyi értéke: a pluralitás a fejlődés leghatalmasabb hajtóereje. Nem arról van szó, hogy egy amúgy is lehetetlen kulturális és nemzeti egységesítésről álmodnánk, amelyben minden ember pontosan ugyanúgy gondolkodik és érez, hanem egy olyan Európáról, amelyben a tolerancia szelleme uralkodik, amely a különbségeket nem elegyengetni akarja, hanem nagyra becsüli a másságot, és a konfliktusok erőszakmentes kezelését teszi lehetővé. Magától értetődik, hogy még messze vagyunk ettől. Más megoldás azonban nincs, mint az, hogy a határokat sérthetetlennek nyilvánítjuk, és egyúttal biztosítjuk a nemzeti kisebbségek különféle autonómiáit az államok jelenlegi területein. Mind-

ehhez a nemzetközi garancia: az Egyesült Európa. Egyetértésről beszélünk és nem egységesítésről, egységről a sokféleségben és nem egyformaságról. Nemcsak az Európai Unióról van szó és nem is csak gazdasági megegyezésről. Önmagában a gazdasági jólét nem elégséges garancia. Sokkal nagyobb szükség van éretten, bölcs és az elosztáshoz értő emberekre, akik alkalmasak arra, hogy az energiaforrásokat más népekkel és a jövő generációkkal megosszák. Mindenekelőtt szükséges azonban a megbékélt különbözőség, a nacionalizmus önmegtartózkodó legyűrése a saját házunk táján. És itt kezdődik az egyházak feladata.

Egyház és nacionalizmus

A kommunista időkben az egyház a nemzetek identitását védte a totalitárius külföldi befolyással szemben. Ma a régi és az új ellenségeskedéseket kell kibogoznia, és a saját körein belül is tanúságot kell tennie az emberek és a népek kiengesztelődött együttéléséről. Részint az egyházak közvetítésével hagyományozódnak tovább a régi nacionalizmusok, és az egyházaknak is nehezükre esik különbséget tenni a vallásos érzés, a saját népük iránti szeretet és a nemzeti szűklátókörűség között.

Az európai nacionalizmusok

Miután megszűnt a világ ideológiai blokkokra való kettéosztottsága, úgy tűnik, hogy Európa föltartóztatatlanul szétesik egymás ellen hangolt és széthúzó nemzeti, illetve népi egységek sokféleségére. Mi az oka ennek? Az első válasz az lenne, hogy amint a külső nyomás alábbhagyott, az elfojtott ellentétek a felszínre jöttek. Ez a válasz igaz, mégis könnyen továbbkérdezhetünk: mi ezeknek az ellentéteknek a végső oka, honnan erednek a különféle nacionalizmusok? Bizonyára rámutathatnánk, hogy Európa soha nem volt egyetlen egység, hanem saját jellegzetességekkel és történelemmel, öntudattal és összetartozásérzéssel rendelkező önálló néptörzsek tarka keverékéből alakult ki, és kapta meg jelenlegi arculatát. Mégsem tekinthető azonban az archaikus törzsi gondolkodásmód modern megnyilvánulásának az európai ember mélyen bevésődött tudata és érzése, hogy tudniillik egy nagyobb, de áttekinthető, érzelmileg is meghatározó egészhez tartozik, amelyet népnek, illetve nemzetnek nevezünk. A valódi kérdés így hangzik: miért van az, hogy az ember mindig többé-kevésbé áttekinthető szociális, társadalmi, politikai struktúrák és összefüggések részének tekinti magát, s ezek nélkül nyilvánvalóan ember sem lehet? Miért érzi magát az amerikai amerikainak, a német németnek, a román románnak, a magyar magyarnak, és miért éppen ezt érzi a saját azonosságának? Nyilvánvaló, hogy a nacionalizmus problémája nem tisztán történelmi vagy szociálpszichológiai probléma, hanem az ember természetének — a tör-

ténelmet tulajdonképpen megalapozó — alapvető dimenziójára mutat rá.

Otthon és hajléktalanság

A német kultúrfilozófus, Hans Blumenberg nyomán „az ember eredetét a megriasztott állat viselkedésében kereshetjük”. Az embernek nevezett lény, miközben menedékéből kilép a szabad vadcsapásra, magáévá teszi a hajléktalanság őstapasztalatát, szembe-sül az őt körülvevő környezet „bizalomhiányával”, és ezt csak akkor éli túl, ha megbízható dolgok mesterséges létrehozásával kompenzálja. Az embernek olyan „világ” kell, amelyben eligazodik, ahol otthon van. Olyan magába ölelő, hordozó, védő struktúrákat igényel, amelyek átláthatóak számára. Hajlékra van szüksége, nem tud egyedül „a csillagos ég alatt” élni, tetőt igényel a feje fölé, be kell illeszkednie a megszokott és ismerős körülmények formáiba. Egy magyar író arra a kérdésre, hogy „miért vagyunk a világon” azt válaszolja: „azért, hogy valahol otthon legyünk benne”.

A bizalom megtapasztalásával együtt azonban az ember megszerzi azt az újra és újra elrémisztő tapasztalatot is, hogy ezek a struktúrák nem tartják meg biztosan, amint olykor megígérik, hanem a valóságban törekenyek és mulékonyak. Ennek az az oka, hogy a struktúrák nem természetyszerűen adóttak, hanem maguk is az ember alkotásai. Így lesz az ember újra önmagára visszautalt lényé. Ezért az identitását kereső ember soha nincs előre fölverte az ellen, hogy egy bizonyos meghaladható kultúrát és nemzetet, rendszerint a sajátját, abszolútként föltételezzen, sőt egyenesen az emberlét alapjának tekintsen. Ezért a nacionalizmus — mivel magában az ember természetében gyökerezik — Európa őskísértéseivel is hozzátartozik, sötét árnyékként kíséri Európa fejlődését, de egyúttal előre is hajtja. Ezzel azonban ahhoz a kérdéshez érkezünk: mi is akkor a hordozó alap, amelyen az ember áll, mi azonosságának az elve, ha az olyan átfogó értékek, mint nép, nemzet, osztály, társadalom végül is nem azok? Milyen lehetőségeink vannak, hogy egy olyan új Európát teremtsünk, amelyben a különböző népek, gondolkodásmódok, vallások megtalálhatják azonosságukat?

Európa újraevangelizálása

Az 1991. december 13-i római püspöki szinódus nyilatkozatában, ahol az „újraevangelizálásról” van szó, arról beszélnek a püspökök, hogy az Evangélium segítségével egy mélyen megalapozott civilizációt teremtsünk: „amely keresztényebb és ezért emberibb” lehet; a „szabadság, igazság és közösség utáni vágyról szól” mint „az európai humanizmus legfőbb, legrégebbi és legtartósabb kívánalmáról”; miközben az Evangélium feladata lenne, hogy éppen ezt a humanizmust „megtisztítsa” az irracionális befolyásoktól és megerősítse ezekkel szemben. Ezzel azt is mondjuk: az újraevangelizálást nem gondolhatjuk úgy el, mint az elmúlt idők restaurációjának programját, sem pedig úgy, hogy a fölvilágosodás elmúltával fokozott igényekkel állnak elő. Csak azt

jelentheti — ma, Európában, az új adottságok között —, hogy ke-
ressük az igazság és a szabadság, az Evangélium és a kritikus,
fölvilágosult racionalitás, a hit és a gondolkodás, Isten imádása és
a humanitás olyan keresztény–emberi szintézisét, amely minden
szörnyű torzítás ellenére a történelemben az európai kultúra és
azonosság szellemi–egyházi alapvonása.

- Felhasznált irodalom:
H. Blumenberg: *Arbeit
am Mythos*, Frankfurt/M,
1979. – F. Glatz:
*Minderheiten in
Ost-Mitteleuropa.
Historische Analyse und
ein politischer
Verhaltenskodex*,
Budapest, 1993. –
A. Franz: *Europäische
Identität und
Christentum*, in: *Bulletin
ET*, 3. Jahrgang (1992),
Heft 2. S. 38–51. –
L. Kósa: *Die Ungarn,
ihre Geschichte und
Kultur*, Budapest, 1994.
– Th. Nyíri: *Der
dramatische Weg
Europas*, in: *Christliche
Visionen für ein offenes
Europa*
(hrsg. v. W. Krieger u.
H. M. Rauter), Wien,
1994, 11–26

Ha újraevangelizáláson a keresztény–európai szellem — kriti-
kus és önkritikus értelmében vett — újjáélesztését értjük, akkor
valóban sikerülhetne, ha talán nem is az intézményesített, tehát
meghaladható kereszténységet megmenteni Európa számára, de a
legjobb keresztény tradícióra tudatosan visszanyúlva megnyitni
Európa és ezáltal a mai világ számára mindazokat a távlatokat,
amelyek végül is az európai kultúrát jellemzik: igazság és egyút-
tal szabadság, igazságosság mindenkinek egyenlősdi nélkül, szo-
lidaritás és személyes emberi méltóság, az emberiség egysége a
kulturális–etnikai és vallási kibontakozási lehetőségek sokfélesé-
gében. Európa újraevangelizálása tehát azt jelentheti, hogy abból
a kritikus szellemből kiindulva, amely ellenszegül a felületes lát-
szatmegoldásoknak, ismét vállaljuk az elveszett identitás keresé-
sét, és a mai föltételek között, a mai technikai eszközökkel és a
modern racionalitással, párbeszédben mindenkivel, együtt építünk
föl egy olyan Európát és végső soron egy olyan világot, ahol egyre
inkább lehetséges lesz mindenütt emberként élnünk, megtalálnunk
ki-ki konkrét azonosságát, anélkül, hogy belepusztulnánk.

Bár mindez szörnyen általánosnak hangzik, azt az irányt min-
denesetre megmutathatja, amelyben az egyházak, Európa keresz-
tényei a jövőbe indulhatnak. Nem pánikszerűen visszahúzódva
a „hit erős várába”, nem szektás fundamentalista körökben
„egészséges kisebbséggé zsugorodva”, de nem is az egyháznak a
saját azonosságát fölöldő államosításával, sem a kereszténység
szekularizálásával. Az egyházak és a keresztények feladata, hogy
az Abszolútra, Istenre mint létünk egyedüli végső céljára s az em-
beri azonosságát létrehozó alapjára és így az emberi intézmények
elvi meghaladhatóságára való *nyitottság* keskeny útján járjanak.
Nem utolsósorban kívánatos lenne, hogy ez épp az egyházon be-
lül megtörténjék, hogy a kereszténységben, az európai egyházak-
ban ne lehessen úrrá sem a Bibliát, sem a hagyományt vagy az
intézményeket mereven rögzítő fundamentalizmus, s hogy in-
kább azon a fáradságos úton járjunk, amely nem az egyház, illet-
ve Kelet és Nyugat egyházai egyszersmindenkorra rögzült igaz-
ságrendszerei fölött vezet, hanem elméletben és gyakorlatban
egyaránt komolyan veszi azok emberi összetevőit, ideiglenessége-
it, nemazonosságát a célnak tekintett Tulajdonképpenivel.

Dr. Geleji Sándorné Neubauer Irén fordítása

ELMER ISTVÁN

Doromby Károllyal

A Vigilia ama ritka kulturális lapok közé tartozik, amely átélte és túlélte az elmúlt hatvan esztendő minden történelmi, politikai változását, viharát. 1935-ben, az induláskor milyen szellemi igény hívta életre a lapot? Ön, a későbbi főszerkesztő, akkor még egyetemista ifjúként volöntörködött a Nemzeti Újságnál és a születő Vigiliánál.

A Vigilia előzményének tekinthetjük az 1932-ben indult Korunk Szava című folyóiratot. A Korunk Szavának ihletője egyrészt a „Berlin apostola”-ként emlegetett, erősen keresztényszociális beállítottságú német teológus, Carl Sonnenschein munkássága, másrészt a népszerű osztrák lap, a Schönerer Zukunft, valamint a német jezsuiták folyóirata, a Stimmen der Zeit volt — innen származik a Korunk Szava címe —, hogy megszűnjék végre a klerikális szellemi bezárkózottság. Akkoriban az egyetemi kongregációban vállaltam szerepet, s Tornynos páter hívta föl a figyelmemet Balla Boriszra, mert benne látta a jövő egyik katolikus szellemi nagyságát. Balla Borisz és barátja, Aradi Zsolt vezetésével katolikus szellemi csoport szerveződött, amely azonban kívül maradt a hivatalos egyházi körökön. Magyarországon — még ekkoriban is gettótét jellemezte a katolikus irodalmi, szellemi életet: elzárkózás és tartózkodás másféle áramlatoktól, törekvésektől. (Diákkoromban még létezett az egyház által tiltott könyvek jegyzéke: ha valaki elolvasta például a Három testőrt, meg kellett gyönnia.) A katolikus irodalom „fehér irodalom”-nak, afféle lelkipásztori kisegítőnek számított; került az emberi lét valóságos és lényeges problémáit.

A magyar irodalmi élet nemigen vett tudomást erről a jámborsági „fehér” irodalomról. Babits katolikus orientációja közismert volt, viszont elszigetelt jelenségnek számított, és egyházi körök amúgy sem tekintették a katolikus gondolkodás hiteles képviselőjének. Ugyanakkor Nyugaton — elsősorban Franciaországban — ebben az időben már kibontakozott a katolikus szellemi megújulás, amelyet a „renouveau catholique” névvel illettek, és amelyet az irodalomban Paul Claudel, François Mauriac és George Bernanos neve fémjelzett. Ugyanakkor Németországban a Hochland, Ausztriában a Wort und Wahrheit megjelenése mutatta, hogy a katolikus értelmiség ezekben az országokban is kísérletet tett a korábbi gettószelemből való kitérésre.

Katolikus sajtókiadványok megjelentetésére, francia mintára alapították meg a Központi Sajtó Vállalatot, amelynek fő részvényesei a katolikus nagybirtokos arisztokrácia és a magyar püspöki kar tagjai voltak. Ekkor épült a Honvéd utcai székház, a legmodernebb nyomdával felszerelve, ám olyan rossz volt a vállalat gazdasági vezetése, hogy a harmincas évek elejére mindebből már semmi sem maradt a Központi Sajtó Vállalat tulajdonában.

Ezek után a részvényesek Marsovszky Ivort állították gazdasági vezetőnek, a püspöki kar pedig Czapik Gyulát delegálta a vezetőségbe. Czapik Gyula ajánlotta Marsovszkyknak, hogy a katolikus sajtó fölfrissítése érdekében a Korunk Szava körül szerveződő szellemi szabadcsapatot hatékonyabban vonják be a munkába. 1934-ben a szóba jövő személyeket, továbbá az akkor már jó nevű fiatal író, Íjjas Antalt, aki Bangha páter köréhez tartozott, fölvették a Központi Sajtó Vállalathoz.

Balla Borisz és a köré csoportosuló szellemi társaság a katolikus megújulás irodalmi műhelyét akarta az új folyóirat, a Vigilia megindításával megteremteni. Munkásságuk egyik jellemző epizódja volt, hogy a magyar olvasóközönség az ő révükön ismerte meg a világhírű norvég írónőt, Sigrid Undsetet, aki 1928-ban irodalmi Nobel-díjat kapott. Róla ma keveset beszélnek, de annak idején nagyon népszerű volt. A középkorról írt regényt, s az anyaggyűjtés során katolizált; ő volt a kor „nagy konvertitája”. Regényének, a *Kristin Lavransdatter*nek magyar fordítója sajnos nem tudta visszaadni a mű eredeti atmoszféráját. Mégis, az új szellem jegyében a Nemzeti Újság folytatásokban közölni kezdte a középkori katolikus hagyományokból táplálkozó regényt, ám a főhősnő, Kristin és későbbi férje, Erlend első szerelmi jelenete után, a hazai katolikus közszellemre jellemzően, óriási botrány tört ki, levelek százai érkeztek papoktól: ha folytatják a közlést, lemondják az újságot. Abba kellett hagyni.

A Balla Borisz körül csoportosuló — immár a Központi Sajtó Vállalathoz tartozó — társaság világiakból állott, de két jelentős papi szellem támogatta őket: Sík Sándor és Schütz Antal. (Schütz Antaltól később azt állították, hogy jobboldali beállítottságú volt. Ez nem felel meg a valóságnak, bár tény, hogy a piarista renden belül létezett egy kisebb jobboldali irányzatú csoport, szemben a Sík Sándor nevével jelzett vonallal.)

Katolikus részről Sík Sándor mondta ki először: katolikus irodalom nem létezik, csak jó vagy rossz irodalom. Ami ugyanis jó irodalom, az szükségképpen katolikus irodalom is.

Balla Borisz, Aradi Zsolt, Possonyi László alkotta a triumvirátust. Possonyi László kedves, bohém természetű ember volt, a műkedvelő könnyedségével. Ő biztosította az induló folyóirat anyagi hátterét. Amikor 1935 februárjában megjelent a Viglia első száma — akkor még negyedéves kiadványként —, azonnal fölfigyeltek rá a világi irodalmi körök.

Balla Borisz különös alakja volt azoknak az időknek. Minden adottsága megvolt, hogy jelentékeny író váljék belőle. Sziporkázó ötletei voltak, csak a prózaíró egyik fontos erénye hiányzott belőle: a körmölni tudó szorgalom. Egy délelőtt egyszer egy rendkívül izgalmas Szent István-regényt mesélt el nekem részletesen, de a művet soha nem írta meg. Elmúlt a feszültség. Tudjuk, az írás-hoz nem elég a zsenialitás, türelem és kitartás is szükséges hozzá.

Ez hiányzott belőle. Azért érdekes lenne Balla Borisz *Niczky növendék* című, feledésbe merült kisregényét elővenni. Rendkívül finom írás. Balla Borisz nyolc esztendővel előttem járt a kőszegi katonai reáliskolába, Ottlik Géza, az *Iskola a határon* írója, egy évfolyammal alattam. Robert Musil, a *Törless iskolaéveinek* szerzője, korábban egy hasonló osztrák intézményben nevelkedett. A három író hasonló témájú három regénye, minden stílári különbség ellenére kísértetiesen azonos hitelességgel ábrázolja ugyanazt a jelenséget. Talán egyszer eszébe jut egy könyvkiadónak, hogy egyszerre kiadja őket.

A meginduló Vigiliát Balla Borisz jegyezte, ám igen rövid ideig. Az új folyóiratról interjút készített vele a Nyolcórui Újság című bulvárlap. Borisz a francia példára hivatkozva elmondta a folyóirat programját: emberközeli, klerikalizmustól mentes katolikus irányzatot kíván követni. Többek között megemlítette, nem a „Zichy Jánosok szellemét” tekinti mércének. Gróf Zichy János földbirtokos, a századfordulón a katolikus politizálás jellegzetes képviselője volt. Balla Borisz nem tudta, hogy Zichy János ugyanakkor a Központi Sajtó Vállalat Részvénytársaság elnöke. Így, még mielőtt elkezdhette volna a szerkesztőségi munkát, azonnali hatállyal kipenderítették.

Balla Borisz távozása után Aradi Zsolt a Nemzeti Újság rovatvezetője lett, később én lettem az utóda. A Vigilia gondja Possonyi Lászlóra maradt. Possonyi emellett a Nemzeti Újság novella-rovatát vezette — akkoriban a napilapok naponta tárcát is közöltek.

A Vigilia ebben a társadalmi és szellemi környezetben indult. Érdemes fölemlíteni néhány nevet az első számokban szereplő szerzők közül: Schütz Antal, Sik Sándor, Íjjas Antal, Thurzó Gábor, Rónay György, Mécs László, Justh Béla, Szerb Antal... Olyanok is szerepeltek, mint például Ivan Cankar, akik a magyar kultúrában azelőtt soha.

A Vigiliában megszólaló fiatalabb korosztályok, bár fölismerték a Trianon okozta tragédiát, belátták, hogy nem szabad megragadni a „mindent vissza” szemléletnél, hanem a történelmi realitást tudomásul véve a továbbélésre, a jövő felé kell irányítaniuk a figyelmüket.

Az indulástól a háború kitöréséig milyen szellemi holdudvara volt a Vigiliának?

Babits Mihály azonnal adott verset, a Vigiliában jelent meg először Rónay György. A háború kitörése után a Vigilia menedékhellyé vált azon szellemi emberek számára, akik másutt nem jelenhettek meg, például Kéry László, Bóka László és mások.

A háború idején a Vigilia tovább őrizte mentességét a feudális-barokkos klerikalizmustól; a nehéz időkben is katolikus szellemű világi folyóirat maradt. És apolitikus volt. A háború ellen már a nagyon kemény katonai cenzúra miatt sem írhatott. Viszont, ha valaki csak a Vigiliából tájékozódna, nem tudná meg, hogy ekkor

pusztított a világháború. Az is igaz, hogy a tájékozódni kívánó a kommunizmus négy évtizede alatt megjelent Vigilia-számokból sem értesülne arról, hogy a politikában mi történt Magyarországon. De hát egy idő múlva ez már senkit sem fog érdekelni. Mindenről értesülhet azonban az olvasó, ami Magyarországon költészetben, szépprózában, színházban, képzőművészetben, zenében vagy akár filozófiában és teológiában negyven év alatt lényeges és kiemelkedő történt, és végül is ez az egyedül fontos, mert maradandó. A többit nyugodtan el lehet felejteni.

Emlékezetes az 1936-os könyvhét... nem utolsósorban azért, mert Bartók Béla és Kodály Zoltán együtt szerepelt a Vigilia körével.

Az 1936-os könyvhéten, amely három napig tartott, a Váci utcában a piarista ház előtt — ma az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara — közös sátorban szerepelt a Vigilia, a Magyar Kórus és az Énekszó. A Magyar Kórust Bárdos Lajos, az Énekszót Kerényi György szerkesztette. Bartók Béla és Kodály Zoltán vállalta, hogy a három nap alatt minden nap egy órán át a sátorban dedikálják a kiadványokat. Budapesten a harmadik legnagyobb forgalmat a mi sátrunk bonyolította le. Ez is mutatja, milyen tekintélyt szerzett a folyóirat köré tömörülő, szorosabban vagy lazábban kapcsolódó szellemi kör.

Tehát jelentkezett a modern katolikus kultúra fogékony közönség.

Ezekben az években igen jó irányba indult meg a magyar társadalmi-szellemi élet fejlődése, de, sajnos, még mielőtt kibontakozhatott volna, a háború derékba törte a felívelést.

A francia katolikus spiritualizmus jótékony szellemi hatása a Vigilián keresztül mégis eljutott a magyar közönséghez.

Balla Borisz francia kultúrán nevelkedett, s természetes, hogy a spiritualizmus és az olyan szerzők, mint a már említett Paul Claudel, Georges Bernanos, François Mauriac megjelentek a lapban. Borisz távozása után Possonyi László, aki az ő szellemi kisbolygójának tekinthető, folytatta a munkát. 1944-ben, a német megszállás után a Vigilia nem jelenhetett meg, csak 1946-ban sikerült újraindítani. Possonyi László ugyanis anyagi okok miatt ezer forintért kénytelen volt eladni a Vigilia kiadói jogát. A lap lelke, fő mozgatója Juhász Vilmos lett, aki szintén elfeledett nagyság. Buzgó katolikus, kompillátor alkatú, szétszórt, de igen erős szellemiségű ember volt: etnográfus, vallástörténész. (Meg akarta írni valamennyi vallás történetét, de csak az első kötet készült el; könyvei jelentek meg az Athenaeum-sorozatban, például *Az aranyföld hajószai*, *Az inkák birodalma*.) Tőle származott az ötlet, hogy Sík Sándor nevével induljon újra a folyóirat. Sík Sándor vállalta ezt, és 1946 decemberében az ő felelős szerkesztésében jelent meg az első szám. Ehhez azonban tőkére volt szükség, viszont három hónappal a forint megjelenése után már hitelzárlatot kellett elrendelni, így nem sikerült az ígért kölcsönt megkapni. Végül a Szent István Társulathoz, Takács Ernő igazgatóhoz fordultunk.

Mindenki azt remélte, a háború után normális keretek között indulhat újra az élet, ezért a Szent István Társulat vállalta a Vigi-

liát. 1947-ben azonban már megkezdődött az ellehetetlenülés. Ekkor Juhász Vilmos Saád Bélával, az akkor már nagy példányszámban megjelenő Új Ember felelős szerkesztőjével tárgyalt, hogy anyagilag ők támogassák a lapot. A két kiadvány ennek ellenére nem fonódott úgy össze, mint ma. Kezdetben a szerkesztés is külön folyt; lakásom volt a tulajdonképpeni szerkesztőség.

A történelem azonban beszélt a lap életébe is. Az 1947-es választások után megindult a totális diktatúra kiépítése.

1948 őszén olyan esemény történt, amelyről ez ideig még sosem beszéltem. Az 1947-es választások után a kommunisták teljes erővel a magyar politikai élet szétzilálására és a pártok fölszámolására törekedtek. Megindult, illetve folytatódott a polgári pártok politikusainak üldözése, széthullott a Kisgazdapárt. A kommunista politikai vezetésen belül azonban — úgy látszik — voltak, akik el akarták kerülni a látszatpereket. Különös belső mentőakció indult meg: Sulyok Dezső, Pfeifer Zoltán, Barankovics István, Mihalovits Zsigmond az egyre inkább egyeduralomra törő hatalom egyes tagjainak segítségével jutott ki Nyugatra. A szöketésekben részt vállalt az amerikai követség is. Juhász Vilmost 1948 őszén felhívta valaki (csak sejtem, hogy Vas Zoltán lehetett; azóta sem tudtam meg pontosan, mert Juhással ezután többé nem találkoztam), hogy Esztergomban figyelmeztesse Zakar Andrást, Mindszenty primás titkárárt, hogy másnap elhurcolja az ÁVH. Zakar — közölte a telefonáló — hajnalban menjen le a primási palota előtti térre, ahol egy amerikai rendszámú autó várja, s kiviszi Bécsbe. Juhász és Zakar egyaránt apolitikus egyéniségek voltak, ennek megfelelően folytatódott a tragikus történet. Juhász Vilmos vonattal este 7 órakor érkezett Esztergomba. Közölte Zakarral a hírt, ő azonban már nem akarta zavarni a szobájába visszavonult hercegprimást. Mindszenty reggel 6-kor misézik — mondta Zakar —, ő ministrál neki, akkor majd megkérdezi, mitévő legyen.

Juhász Vilmos, mint aki jól végezte a dolgát, kivett a Fürdő Szállóban egy szobát, s másnap reggel 7 órakor ismét fölkereste a primási palotát. Fölfordulás, sopánkodás fogadta; kiderült, hogy hajnali 5 órakor házkutatást tartott az ÁVH, Zakar Andrást pedig elhurcolták. Az amerikai követség autója még mindig ott várakozott. Juhász Vilmos annyira megijedt a várható következményektől, hogy szó nélkül beült a kocsiba, amely meg sem állt vele Bécsig. Csak egy pizsama volt vele. A felesége a szerkesztőségben sírva panaszkolt, hogy eltűnt a férje... Egy héttel később, amikor végre kiderült, hogy valójában mi történt, ugyanaz a kocsi vitte ki Juhász feleségét és három gyermekét Ausztriába. Később Amerikába költöztek át, New Yorkban éltek, Juhász Vilmos ott halt meg.

A Vigilia világi vezető nélkül maradt. Sík Sándor vette át a felelős kiadói posztot, s ekkor a két lap — a Vigilia és az Új Ember — már szorosan összetartozott. Sík Sándor nem egyházi ember-

ként szerkesztette a folyóiratot, hanem mint volt szegedi esztétika- és irodalomtörténész-professzor és költő.

Mi a Vigiliát meg akartuk őrizni civil lapnak. Ha papi személy szerkeszti, óhatatlanul kötelezi az intézmény. Sík Sándort világi szerkesztők követték, de végül — részben állami segítséggel — mégiscsak egyházi lappá lett. 1956 után, amikor Endrey Mihály, későbbi püspök, az Actio Catholica országos igazgatója volt a felelős kiadó, ragaszkodott hozzá, hogy a Vigilia egyházi lap legyen. A dokumentumok szerint Miklós Imre, az Állami Egyházügyi Hivatal akkori elnöke ennek az ellenkezőjét vallotta. Azt azonban nem tudom, ha sikerül megőrizni a függetlenséget, fönmaradhatott volna-e a Vigilia.

A szellemi életben, habár a háború, és az azt követő időszak törést okozott, a szerzők személye biztosítékot jelentett a folytonosságra. Hogyan ítéli meg a Vigiliában helyet kapó művészek szerepét e századi történetünkben?

A Vigilia körül a magyar szellemi alkotók fantasztikus gazdagságban voltak jelen. Ilyen tömegben ennyi zseniális ember — írók, festők, szobrászok — ritka gazdag csoportosulást alkotott: Pilinszky János, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Rónay György, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Vas István; virágzott a prózairodalom: Mándy Iván, Cseres Tibor, Ottlik Géza, az erdélyi írók. Nagy korszaka volt ez a magyar szellemi életnek, s a Vigilia képes volt maga köré vonni őket. A festők közül, a már kezdettől fogva mellénk álló Molnár C. Pálon kívül (ő készítette az első számok grafikáit), oda tartozott Bálint Endre, Kornis Dezső, Kondor Béla, Ország Lili és sokan mások.

Pilinszkynek és egy ideig Mándynak csak nálunk jelentek meg írásai. Nemes Nagy Ágnes javarészt a Vigiliába írt. Toldalagi Pál is az állandó szerzők közé tartozott. Rónay Györgynek a háború előtt már szerepeltek írásai, de korábban nem tartozott ehhez a körhöz; a Révay kiadónál volt lektor. Sokakat ismert ebből az időből, s a kedvéért számos szerzőtől kaptunk kéziratot. A későbbiekben is egyfajta menedékhelynek számított a folyóirat: Jancsó Miklós és Hernádi Gyula itt sírták el bánatukat. Rónay György felelős szerkesztői működése idején mindenféle szellemi érték, gondolat teret kaphatott; folytatódott a nem egyértelműen baloldali, de liberális irányba hajló szellemi nyitottság, amely Sík Sándor egyéniségét is jellemezte; mindenkit meghallgatott, mindenki-vel jóban volt, s aki ezt a nyíltságot elfogadta, annak teret adott a Vigilia. Esterházy Péter is nálunk indult, amikor más lapoknál még eltanácsolták „túlzott modernsége” miatt. Nádas Péter fölfedezésében — filmkritikákat írt a Vigiliába — nekünk is jutott szerep. Makovecz Imrétől is közöltünk verseket. Kondor Bélának a Vigiliában jelentek meg első versei, amikor óriási elődjéhez, Michelangelóhoz hasonlóan a költészettel is próbálkozott.

1959-ben Pilinszky Jánossal és Kondor Bélával megalapítottuk a Vigilia asztaltársaságát; az egykori tagok közül többen már nem élnek, s megritkultak az összejövetelek. A Művész Pincében tartottunk fön asztalt, s így a szerencsére szépszámú szerzőgárda

nem zavarta a szerkesztőségi munkát. Szerdánként jöttek a fiatalok a Művész Pincébe, s folyt a kéziratcsere. Jellemző a korra, hogy Rónay Györgynek jelentést kellett készítenie a „gyanús társaságról”, amelyben „bizonyította”, hogy nem ellenforradalmi összeesküvők vagyunk.

Milyen nyomást gyakorolt az állam a folyóiratra?

Bizonyos szempontból könnyű helyzetünk volt. A kommunisták számára az egyház csak a hierarchiát, a papságot jelentette. Velünk, világi katolikusokkal nemigen tárgyaltak. Az Állami Egyházügyi Hivatal „leggyengébb részét” a sajtóval megbízott emberek, többnyire együgyű pártfunkcionáriusok alkották. Ritkán szóltak bele a dolgainkba.

1965-től már nem kellett bemutatnunk az ÁEH-nak a készülő lapot. Lengyelországban hivatalosan létezett cenzúra, a magyar békeszerződés azonban kikötötte, hogy nálunk hivatalosan nincs cenzúra. Amíg Sík Sándor élt, védelmet jelentett testvére, a kommunista Sík Endre, akinek jelentős befolyása volt a Rákosi-időszakban is.

A cenzúrát tanácsadásnak nevezték. 1962 és 1968 között én írtam a színházkritikát, s egy alkalommal közvetlenül is megismertem, mit jelent a „tanácsadás”. Németh László *Utazás* című darabjáról — amelyet moszkvai útja hatására írt — nem éppen hízelgően, de nem is bántóan vélekedtem, hiszen tudtam, Német László mennyire érzékeny ember. Leírtam, hogy a műben a politika indokolatlanul keveredik a művészettel. Ekkor személyesen jött el a szerkesztőségbe az „illetékes”, mondván: „nekik” most nagyon fontos Németh László, ne bántsam. Igyekezett rávenni, hogy fogalmazzak enyhébben; erre úgy döntöttem, egyáltalán nem írok a darabról.

A Vigilia ekkor is olyan sziget maradt, ahol sok mindent el lehetett mondani. Rónay Györgynek volt egy igen jó ötlete. Vallotta: a Kádár-féle kommunizmus pragmatikus rendszer, amely azt hirdeti, az ideológia mellett a társadalmi valóságot is tudomásul kell venni. Jó, akkor teremtsünk valóságot! Kritikáiban kiválóan alkalmazta ezt a módszert. Az ÁEH-ban fölszisszentek ugyan néha, de adminisztratív lépésre nem került sor ellenünk. Így lehetett állandóan új szellemi valóságot teremteni, és ezáltal nagyon fontos szerep jutott a kimondhatatlan kimondásában a Vigiliának. Nem véletlen, hogy az 1960-as, 1970-es években 16 ezer példányban jelent meg.

A Vigilia elsősorban kritikai, irodalmi, művészeti, társadalompolitikai lap volt. Az Ön véleménye szerint milyen irányba kellene haladnia a jövőben?

A Teológia című negyedéves kiadvány megszületése előtt a Vigiliának a teológiai irodalom közvetítését is vállalnia kellett. Később terjedelemben is kiterjeszthette érdeklődését. Átfogó kritikai rovata volt, az olvasók itt nyitották ki a folyóiratot. Ez volt az egyetlen lap, amelyben nem az uralkodó ideológia alapján íródtak a kritikák; esztétikai, etikai szempontok vezérelték, s ezért irányadó volt. A szemle és a kritikai rovatokban a magyar szellemi élet valamennyi fontos eseménye és jelensége tükröződött. A szépirodalom színvonala olykor hullámzó teljesítményt mutat, de rossz novella soha nem jelent meg, s nincs olyan jelentős magyar költő, aki ne

jelent volna meg a Vigiliában. És ne felejtjük el, ma már senki sem tartja számon, hogy Jókai, Vörösmarty vagy Arany életművének zöme a cenzúrárt Bach-korszakban látott napvilágot, maradtak a művek, és végül is mindig ez a lényeg.

A Vigilia jövőbeni irányvonalába nem kívánok beleszólni. Ami a folyóirat — jelenleg domináns — egyháztudományi részét illeti, a Vigilia progresszív teológiai vonulata, amely pontosan illeszkedett ahhoz a zsinati teológiához, amit Bernhard Hering, Karl Rahner, Hans Küng, Schillebeckx, Etchegaray és Magyarországon Nyíri Tamás neve fémjelzett, az utóbbi időkben visszafordult. Ők szinte mindnyájan megfordultak a szerkesztőségünkben, és minden remény megvolt rá, hogy a Vigilia az össz-európai megújulás egyik oszlopává váljék. Hiszen annak idején a Vigilia volt egyike annak a hat, Európa különböző országaiban megjelenő tekintélyes folyóiratnak, amelyeknek előre megküldték Suenens belga bíboros híres tanulmányát a zsinat utáni katolikus gondolkodásról, azzal a kéréssel, hogy egyidőben jelenjék meg mindenütt. Minderről ma már kevés szó esik, de egyszer talán ismét megindul a nyitás... Egyes nyugati folyóiratokban — így például a Conciliumban vagy a magyar nyelvű Mérlegben — ma is jelen van az az egyházi gondolkodás, ami mai világunkból kiindulva jelenik meg a teológiában is. Ugyanakkor persze nem lenne baj, ha a Vigilia megmaradna jó színvonalú, vonzó kulturális és irodalmi folyóiratnak is, amely tárgyilagosan tájékoztatja az olvasókat minden fontos hazai vagy külföldi szellemi eseményről.

Milyennek látja a kereszténység jövőjét?

Ami a kereszténység jövőjét illeti, azt hiszem, nincs más lehetőség, mint folytatni azt a nyitást és megújulást, amit a zsinat kezdeményezett. Ha az egyház megmarad a mai klerikális keretek között, fenáll a marginalizálódás veszélye. Vissza kell térni az Evangélium eredeti üzenetéhez! A Szentírásban Jézus egyházával kapcsolatban csak ezt a három hasonlatot használja: só, kovász, világosság. A só észrevétlenül kell hogy jelen legyen a kenyérben, ha sok van belőle, már élvezhetetlen. A kovász ízű kenyér is fogyaszthatatlan. A világosság nem arra való, hogy berendezze a szobát, hanem arra, hogy megvilágítsa azt, s látni lehessen, vajon jól van-e berendezve vagy sem. Ennyi kell, ez a világosság, hogy az ember az útmutatás szerint az értékekhez igazodjék.

SÍK SÁNDOR: VIGILIA (1946. december)

I.

Vigilia: virrasztás. Virrasztók vagyunk, úgy érezzük, mi, akik e szemle hasábjain akarunk szólni testvéreinkhez. A virrasztó az éjszakában viraszt. Mi is éjszakában állunk. Körülötünk a történelem sötétsége, egy nagy világátalakulás káosza, az éjfélen túl, de a hajnalon még innen: derengés előtti szürkület. A csillagok már fázva bújnak el, a nap még csak sejlik a látóhatár alatt. De mi még lelkünk szemhártyáján örizzük a csillagok képét, és éber szenvedéllyel várjuk, tudjuk, hívjuk a kelendő Napot.

A virrasztó alvók között éber. Bennünket is alvók vesznek körül, alvók és álmodók és alvajárók. Alvók: álomra hanyatló fáradottak, csüggedtek, lemondók, kétségbeesettek, akiket megviselt és letört az élet és a történelem, a bűn (a maguk és mások bűnei) és a nyomorúság (a maguk és mások nyomorúsága), — már nem tudnak hinni, nem akarnak élni: alszanak. És álmodók, tudatosan aludni húzódnók, visszavonulók és várakozó, akik nem tudják felejtetni a lehanyatló csillagokat és nem tudnak bízni a napkeltében; félnek megvallani szerelmüket a régi iránt, és nem merik kikiáltani tagadásukat az új elé; nem elég gyengék, hogy kétségbeessenek, de nem elég erősek, hogy szemébe nézzenek a Jövőnek, hát várnak és elhúzódnak, álmodnak egy jobb világról, amely majd eljön egyszer, magától, az ő közreműködésük nélkül: alszanak. És alvajárók, mozgók és mozgatók, lázasan sürgők, derék munkát végzők, társadalomszervezők és jövő-építők, akik életüket adnák talán az emberekért és a jobb világért, alakítanák a valóságot és próbálnák emberré tenni az embert, de — tragikus vakság! — nem tudják, hogy ez az ő valóságuk csak egy része — összehasonlíthatatlanul kisebbik része! — az egész Valóságnak, és hogy az ember emberré sem tud lenni, ha valamiképpen istenivé nem lesz. Éber testi szemük mellett sohasem nyílt ki lelkükben az a belső szem, amely a részeken túl meglátja az Egészet, a valóságban az örökkévalóságot, az élet szige-

te körül a Végtelenség tengerét, az emberben az Istent. Látók és mégis vakok: az igazi Valóságra talán csak a halál percében fognak felébredni.

Mi pedig virrasztunk. Érezzük az éjszakát és nem menekülünk belőle, hiszünk az eljövendő Holnapban és dolgozni akarunk érte, mind a többi hívőkkel és dolgozókkal. Akarjuk a napot, amely az emberiség jobb napja lesz, és meg fogja nyitni az emberek szemét az isteni Nap fényének is.

Virrasztunk, de nem egyedül. A virrasztó ige többes számú alanyt kíván maga mellé. Egyedül csak az virraszt, aki kénytelenségből teszi. Akiket lelkük parancsa, akiket egy meglátott cél ihlete tart ébren, azok az éjszakában hamar felismerik testvéri célok virrasztóit, és közös tűz köré húzódnak. Mi is virrasztunk közelebbi és távolabbi testvérekkel.

Írók vagyunk, egynek tudjuk magunkat az élő magyar irodalommal. Nem vagyunk szekta, nem vagyunk párt, nem vagyunk még csak írói csoport sem: egyszerűen magyar írók vagyunk. Sem szemben nem állunk többi író társainkkal, sem külön nem állunk tőlük. Az, hogy katolikusok vagyunk, nem távolít, hanem közelebb visz hozzájuk: a megértés, a szeretet, az egyetemesség — a szakmai összetartozás társadalmi és a magyar szó szenvedélyes szerelmének vérünkbe írt törvényén túl — a mi számunkra lelkiismereti parancs. Az az eretnek gondolat, hogy a katolikus irodalom valami exterritoriális szentbirodalom vagy egy önként elkülönült gettó, ami nem tartozik bele az egyetemes irodalomba, nem tőlünk ered. Ezt a rossszindulatú felelőtlenség találta ki, mert így, akinek eszméink nem voltak rokonszenvesek, felmentve érezhette magát a tudomásulvevés és értékelés kötelességétől; és a kényelmes felelőtlenséget fogadta el, mert így a dilettantizmus felmentve érezhette magát a nagy irodalom kérlelhetetlen esztétikai követelése alól. Mi becsülettel vállalunk erőnk szerint minden felelősséget, amit a magas irodalom és a mai magyar valóság megkövetel. De nem mentjük fel más világnézetű írói és bírálói társainkat sem a megismerés és megbecsülés kötelessége alól. Semmiféle elnézést nem kérünk senkitől, de a lenézést is csak mint a tájékozatlanság vagy elfogultság önvallomását fogadjuk el.

A közelmúltban egy írói kongresszuson Lukács György szájából egy szó hangzott el a magyar irodalom egységéről, egy hívó szó az összes magyar írók felé. Aligha tévedünk, ha úgy hisszük, hogy ez a szó felénk is szólt; Veres Péter hozzászólása kifejezetten is aposztrofálta a katolikus írókat. Ez a hívás az egység egyetlen feltételül azt a követelést állította fel, hogy az írók „szívvel-lélekkel” mondjanak igent ahhoz, ami ma készül, és „ugorjanak fejést” az új világ árába. Az ilusztris hívó ugyanakkor kijelentette, hogy ez az egység „nem kívánja az írótól a múltjuk, emberi és írói egyéniségük megtagadását, bármilyen formában történhetik, bármilyen kritikával lehet összekapcsolva az egyes jelenségeket illetően, és semmiféle világnézeti, művészeti, stílusbeli eltérés nem szakíthatja szét.” Így minden jogunk megvan rá, hogy ezt a feltételt nem szektárius módon, hanem nagyvonalúan, a szellemi szabadság nagy elve szerint értelmezzük. Ebben az értelemben szívvel-lélekkel mondhatunk igent. Hiszen azt, „ami készül” — mindent, ami van és ami készül a mi hitünk szerint végelemzésben az Isten készíti, és a mi legszentebb hivatásunk, hogy munkatársai legyünk a készítésben. És ezt nemcsak általánosságban értjük, hanem arra is, „ami ma készül”: az „új demokráciára”. Mi hisszük és tudjuk, hogy ez az új demokrácia végelemzésben az Evangéliumból született, és száználmas vagy tragikus kísérlet marad az Evangélium nélkül — így nélkülünk, Evangéliumból élők nélkül is. Hogyne mondanánk hát igent rá! Fejest ugranunk nem is kell, hiszen nyakig ebben úszunk, mióta egyáltalán úszni tudunk. Egyetlen feltételünk — amit a fentebbi hívószavak eleve biztosítanak —, hogy ezt az igent a magunk módján, a magunk hite és szeretete szerint mondhassuk, hogy hívek maradhassunk „keblünk Istenségéhez, aki az Evangélium Háromszemélyű Egy Istene.

De egynek érezzük magunkat, íróársainkon túl, az egész magyar néppel. Nem akarunk középosztály-irodalmat, még csak „értelmiségi” irodalmat sem, a szónak abban a ma járatos értelmében, amely szembeállítja a tanult embert a „népi”-vel. Bizonyos, hogy az a magas tartalmi és formai igény, amelyet magunkkal szemben fel szeretnénk állítani, elsősorban az ún. művelt közönség részéről számíthat megértésre. De az a valóság, amelybe emberi és írói világunk gyökereit lenyúlni érezzük, és az a közösség, amelyhez

szólni akarunk, amelynek lelki szükséglete létrehívta vállalkozásunkat, amellyel közös eszmények és közös lelkiformák életnek bennünket, messze túlterjed a „művelt osztályok” elmosódó keretein. A magyar közönységgel — nemcsak az „olvasóközönységgel” — való sokszoros érintkezés személyes tapasztalatából tudjuk azt is, hogy katolikus eszményeink, katolikus gondolat- és érzésvilágunk testvéri visszhangot kelt szavunkra a magyar falu és a magyar munkásság rétegeiben is, — azt is, hogy kellő közvetítés mellett ezek a széles rétegek nem kevésbé fogékonyak az ún. magas költészet iránt sem, mint a szerencsésebb művelődési viszonyok között nevelődöttek. Szívesen valljuk magunkénak és akarjuk is szolgálni a népnek nevezett irodalom alap gondolatait: a dolgozó osztályok életének ábrázolása, törekvéseinek, érdekeinek szolgálata kell, hogy az eddiginél nagyobb szerepet kapjon a katolikus irodalomban is; kell, hogy ez az irodalom egyre inkább megtalálja azt a hangot, amely a nagy igények csorbítatlan tiszteletben tartása mellett, az egyelőre kevésbé tanultak hallásához is alkalmazkodni tud; és kell, hogy a magyar írók — Petőfi-Arany nagy kezdeményét folytatva, Bartók-Kodály nagy példáján okulva — egyre jobban rányissanak a magyar népi hagyományban (illetőleg e hagyomány fényénél a saját lelkükben) a magyar forma-ösztön éltető forrásaira. Ám a más tisztes úton járókat, a „proletár író”, aki a városi munkásságból meríti életanyagát és formáló erőit, az „urbánust, a polgári író”, aki egy nagy múltú életformának haldoklásában is érdekes világát és hervatag vagy tragikus szépségeit hozza, a humanistát, aki a szellemi szabadság és az emberi megértés örökkévaló ígéit hirdeti — semmivel sem kevésbé érezzük jó úton járóknak és hozzánk tartozóknak — feltéve, hogy „nem oltja ki a Lelket”. Túl az irodalom világán pedig együtt akarunk virrasztani a magyar éjszaka többi virrasztóival. Meg tudjuk és meg akarjuk érteni, bizonyos megszentelt határokig követni is, azokat is, akik a miénktől eltérő eszmék és látomások megszállottjai és a mienktől eltérő utakon keresik a „nagyobb rész boldogságát és a nemzet jövőjét” — feltéve és remélve, hogy ők is iparkodnak megérteni és tiszteletben tartani a mi szentségeinket. Az emberség, a magyarság, a kereszténység nagy Szentségeit, amelyek tiszteletében és áhítatos szolgálatában magunk mellett tudjuk nemcsak a magyarság nagy katolikus

tömegeit, hanem — sokszoros tapasztalatból — protestáns testvéreink igen nagy részét, sőt nem-keresztény testvéreink legjobbjait is.

Míndezekkel együtt virrasztunk. A virrasztónak erőre van szüksége, hogy úrrá legyen éjszakán és álomosságon. Honnan a mi erőnk? Mindenekelőtt hitünkéből. Hiszünk a jövőben, az isteni Gondolatban és az isteni Akaratban, az örök Bölcsességben és a végtelen Szeretetben, amik a történelemben mint haladás és fejlődés nyilvánulnak meg. Hiszünk a hivatásban és a küldetésben, egyeseikében és nemzetekében, a magunk küldetésében is. Ez a küldetés hit gyűjti ki bennünk a felelősségtudat lángját, ha az éjszaka sötétjében megkörnyékeznének az irástudói áruulás kísértései. És ha hitünk csüggedni találna, felelősségérzetünk lankadna, akkor „tudjuk, hogy kinek hittünk”, és tudjuk, kinek vagyunk felelősek, és tudjuk, hogy „mindent megtehetünk az által, aki minket megerősít”.

II.

Vigilia: éjjeli őrség. A virrasztó azért virraszt, mert őrködni akar. Őriz valamit, ami az ő éberségére van bízva. Mit őrizünk mi a történelmi szürkületben? Azt, ami ránk van bízva, ami az éjszakában szent, ami a múltban halhatatlan érték: a hagyományt.

Írók vagyunk, őrizzük a magyar irodalom nagy hagyományát. Az egész magyar irodalomét, a sámán-ének töredékeitől és Szent Gellértől Adyig és Prohászkaig. Magyarul érezzük a római mondást: magyarok vagyunk, semmi, ami magyar, nem idegen tölünk. Ezeréves családja hajtásainak tudjuk magunkat. Ez a fa a sátorjáró legősből és a legenda énekes malomforgató leányából hajt ki, és nedvei elkeringenek a nagy klasszikusokon és mirajtunk át a fiatalokig, akiknek szeretettel nyitjuk meg hasábjainkat. Egyek vagyunk ezzel az irodalmi hagyománnyal, és rajta keresztül az egész magyarsággal, amelynek élete, lelke, történelme ebben az irodalomban találta meg legigazibb önmagát. Életének mozdulatait ez készítette elő, mozgató eszméit ez tűzte ki, értékeit ez örökítette rá a jövőre. Ezt a hagyományt őrizzük — még egyszer mondjuk: az egészet: Pázmányt is, Bethlent is, Széchenyit is, Kossuthot is, Adyt is, Babitsot is. Tudjuk, hogy ami a magyarság számára örökkévaló, az egy volt bennük és bennünk.

Katolikusok vagyunk: őrizzük az egyete-

mes kereszténység még nagyobb hagyományát. A rőzse, mellyel tűzünket élesztjük, az evangéliumi Mustármagról hajtott ki. A kis őrtűz fényénél sem tesszük le kezünkéből az Evangéliumot, és a néma éjszakában szüntelenül halljuk a Város felől Péter és Pál szavait. Halljuk és hallgatjuk, mert tudjuk, hogy aki őket hallgatja, Küldőjüket hallgatja. „Szentek unokái” vagyunk, vértanúk és szentatyák, skolasztikusok és misztikusok vér szerinti gyermekei. Ágoston és Tamás, Ferenc és Kempis, a Loyolai és a Néri szent, Pascal és Newman éppen olyan élők és testvérek nekünk, mint Rákóczi vagy Petőfi. Hitnek és erkölcsnek, gondolatnak és szeretetnek, liturgiának és egyéni áhítatnak, a Világegyháznak és a Szentek Egységének szabadító titkai kapcsolnak bennünket a földi egyetemesség világölelő áramába, és állítanak az örökkévalóság roppant égboltja alá.

E nagy kettős hagyományon belül őrzünk egy kis hagyományt is: a századfordulón újrászületett magyar katolikus irodalom folytonosságát. Szerény volt a kezdet, de nagy és szent az akarás. Mi megindultan idézzük az úttörés tiszteletreméltó munkásait. Kegyelettel emlékezünk Kaposi Klinda, Gerely József Magyar Szemléjére, amelynek lapjain először találkoztunk nemcsak a katolikus írói gondollal, nemcsak Andor József, Tarczai György, Domonkos István, Kincs István, de Ady, Kosztolányi, Juhász Gyula nevével is. Ifjúságunk legszebb napjait hozza vissza a Zászlónk neve, amelyben először hangzott fel a katolikus életakarás hangja és először lett nyilvánvaló, hogy a katolicizmus nálunk sem csak múlt, hanem még inkább jövő, nem vénség, hanem fiatalság. Megelevenedik előttünk az Élet tarka pályája, Andor Józseffel, Izsófalajossal, Pethő Sándorral, Alszegehy Zsolttal, meg-megújuló kísérleteink magunk köré gyűjteni a rokon írókat és megküzdeni a katolikus magyar irodalom óriási külső és belső nehézségeivel. Megilletődéssel gondolunk arra a néhány fiatal íróra, Balla Boriszra, Aradi Zsoltra, Possonyi Lászlóra, akik az első Vigilia merész nekivágásával próbáltak belelendülni a világkatolicizmus irodalmának eleve-nítő sodrába és ezzel új medret ásni a magyar irodalom innen is, onnan is elposványosodással fenyegető áradatának. Szemlénk neve és Possonyi László szerkesztői közreműködése közvetlenül is jelzi, mennyire magunkénak valljuk ezt a legfrissebb hagyományt.

[...]

SOMMAIRE

- 60e anniversaire de Vigilia*
- LÁSZLÓ LUKÁCS : Vigilia
- FERENC SZABÓ: Les débuts de Vigilia
- Études de G. Béla Németh, László Rónay, György Poszler et Péter Balassa
 - Poèmes de János Pilinszky, Zsuzsa Takács, Elemér Horváth, Gáspár Nagy et Ted Hughes
- TAMÁS NYÍRI: La Hongrie — État et Nation

INHALT

- Zum 60jährigen Bestehen der Vigilia*
- LÁSZLÓ LUKÁCS: Vigilia
- FERENC SZABÓ: Die Anfänge der Vigilia
- Studien von G. Béla Németh, László Rónay, György Poszler und Péter Balassa
 - Gedichte von János Pilinszky, Zsuzsa Takács, Elemér Horváth, Gáspár Nagy und Ted Hughes
- TAMÁS NYÍRI: Ungarn — Staat und Nation

CONTENTS

- The 60th anniversary of Vigilia*
- LÁSZLÓ LUKÁCS: Vigilia
- FERENC SZABÓ: Beginnings of Vigilia
- Essays by G. Béla Németh, László Rónay, György Poszler and Péter Balassa
 - Poems by János Pilinszky, Zsuzsa Takács, Elemér Horváth, Gáspár Nagy and Ted Hughes
- TAMÁS NYÍRI: Hungary: State and Nation

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ; Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, PARANCS JÁNOS, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
A szerkesztőség munkatársai: [CZ. BALASSA MÁRIA] JUTH LENKE

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT... Felelős vezető: Fekete István igazgató

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számlaszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

